

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

M. Hamdi KAN

AIGAI AGORA BİNASI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

M. Hamdi KAN

AIGAI AGORA BİNASI

Danışman

Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ

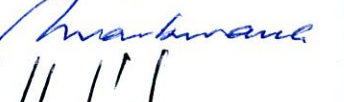

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Muhammet Hamdi KAN'ın, bu çalışması jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet ÖZKANLI
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Burhan VAROLAN
Üye : Prof. Dr. Nerzat GEVİK
Üye : Doç. Dr. Hüseyin ALANYALI
Üye : Doç. Dr. İsa KIZILCI

Tez Başlığı : AIGAI AGORA BNASI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/10/2012

Mezuniyet Tarihi : 02/11/2012

Doç.Dr.Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

FIGÜR LİSTESİ.....	iv
ÖZET	vi
SUMMARY.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AIGAI KENTİ

1.1 Aigai Araştırma Tarihçesi	3
1.2 Aigai Tarihi	4
1.3 Kentin Konumu	8
1.4 Kent Planlaması (Ek Levha-1)	9

İKİNCİ BÖLÜM

AIGAI AGORASI

2.1 Agora ve Çevre Yapılar (Ek Levha-2)	12
2.1.1 Bouleuterion	13
2.1.2 Aigai Agorası Batı Stoası	15
2.1.3 A Yapısı.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AGORA BİNASI

3.1 Agora Binasının Tanımı	17
3.1.1 I. Kat.....	17
3.1.1.1 Plan Şeması (Ek Levha 3-5).....	17
3.1.1.2 Yapısal Özellikleri.....	19
3.1.1.3 Ahşap ve Metal Donanım.....	20
3.1.2 II. Kat.....	34
3.1.2.1 Plan Şeması	34
3.1.2.2 Yapısal Özellikleri.....	35
3.1.3 III. Kat (Portiko) (Ek Levha-5).....	36
3.1.3.1 Alt Yapı.....	36
3.1.3.2 Taşıyıcılar.....	37

3.1.3.2.1	Duvarlar	37
3.1.3.2.2	Sütunlar	38
3.1.3.3	Üst Yapı.....	43
3.1.3.3.1	Saçaklık.....	43
3.1.3.3.2	Çatı Sistemi.....	44
3.1.4	Kare Mekan	45
3.1.5	Su Sistemi ve Drenaj	46
3.1.6	Malzeme ve Teknik	47
3.1.7	Küçük Buluntular	51
3.1.7.1	Portre	51
3.1.7.2	İnşa Evresi Taban Buluntuları.....	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MACELLUM

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

5.1	Helenistik Dönem Agora Stoaları.....	57
5.2	Çok Katlı Agora Binaları.....	61
5.2.1	Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası	62
5.2.2	Assos Agorası Güney Stoası	63
5.2.3	Alinda Market Binası	64

ALTINCI BÖLÜM

HELENİSTİK DÖNEMDE ÇOK KATLILIK

YEDİNCİ BÖLÜM

TARİHLEME

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KONSERVASYON ve RESTORASYON ÖNERİLERİ

SONUÇ	78
LEVHALAR	80

KAYNAKÇA.....	142
ÖZGEÇMİŞ.....	147
EKLER	

FİGÜR LİSTESİ

Figür 1	13
Figür 2	14
Figür 3	15
Figür 4	20
Figür 5	21
Figür 6	22
Figür 7	23
Figür 8	24
Figür 9	25
Figür 10	26
Figür 11	27
Figür 12	27
Figür 13	28
Figür 14	28
Figür 15	29
Figür 16	30
Figür 17	31
Figür 18	32
Figür 19	32
Figür 20	33
Figür 21	33
Figür 22	35
Figür 23	38
Figür 24	38
Figür 25	39
Figür 26	40
Figür 27	40
Figür 28	41
Figür 29	42
Figür 30	44
Figür 31	44
Figür 32	45

Figür 33	52
Figür 34	52
Figür 35	53
Figür 36	55

ÖZET

Aigai Antik Kenti Agora Binası, Helenistik Dönem içerisinde, Batı Anadolu ve bütün Akdeniz Havzasında onlarca bulunan bir mimari oluşumun belki de günümüze en iyi korunmuşluk durumunda ulaşmış örneğidir. Yapının, bu niteliğinden hareketle, dönem mimarisinin gerek tasarımsal gerekse de yapısal genel özelliklerinin yanı sıra, mimari form özelinde de “L” Biçimli Agora Binalarının detaylıca anlaşılmasında tartışmasız öncül bir rol oynayacağı ortadadır. Bu doktora çalışmasının birincil amacı da, Aigai Agora Binasının tasarımsal ve yapısal niteliklerinin, benzeri yapılarla karşılaştırmalı olarak detaylarıyla ortaya konması ve söz konusu binanın sunduğu bütün verilerin anlaşılabilir bir metot içerisinde değerlendirilmesidir.

Kendi türündeki binalar arasında, tartışmasız olarak, en iyi korunmuşluk durumu gösteren yapıdır. Bu özelliği dolayısıyla, diğer benzer örneklerin doğru olarak değerlendirilmesinde olduğu kadar, dönemin inşa faaliyetlerinin anlaşılmasında da yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Benzeri çok katlı yapıların statik problemlerinin çözülmesi ile verimli mekan yaratımı ve kullanımının nasıl kombine edildiği; üç farklı amaca hizmet eden, üç farklı tasarımdaki katların, statik kaygıları gözetenek, tek yapı içerisinde, organik bir şekilde ilişkilendirilmeleriyle, Aigai Agora Binası özelinde cevaplanmış olmaktadır.

Agora Binasının birinci katı, ekonomik faaliyetlere ayrılmış gibi görünmektedir. 12 adet doğu, 2 adet de kuzey cephe, önlü arkalı toplam 28 mekanıyla, ekonomik ve hatta belki de (en azından bazı mekanlarda) üretime yönelik amaçlara ayrılmıştır. Söz konusu mekanların bazılarının, üretimden direkt olarak arza açıldıkları düşünülebilir. Bu durum, doğu cephe mekanların açıldıkları, Küçük Meydan veya Dar Teras olarak isimlendirilen alan için de geçerlidir. Burada bulunan ve Macellum olarak tanımlanan yuvarlak yapı da, aynı şekilde, muhtemelen üretimden arza açılmaktadır.

Kamu alanlarının düzenlenmesi açısından da, hem Agora Binası, hem de birbirine bağladığı iki meydan, önemli şehircilik detayları sunmaktadırlar. Agora Binasının kat düzenlemeleri, bu iki meydanın da farklı kullanım amaçlarına işaret etmektedir. Birinci katın ticari işlevinin aksine, Agora Meydanının doğu stoası konumundaki üçüncü kat sosyal işlevlidir.

SUMMARY

The Market Building of Aigai, most probably the best preserved example of an architectural form, several examples of which could be found around all of Western Anatolia and Mediterranean, in Hellenistic Period. In the light of this, building should be seen as a leading example to understand the principles of design and structural features of the period, as well as to understand the “L” shaped Agora Buildings in detail.

As the most well preserved example of similar buildings, Aigai Market Building is important to understand the construction principles, as well as to correctly evaluate other examples. The solutions on static problems, and to combining of these with space creation and use, three different purposes of three differently designed floors and to combine these in a single building by paying attention to structural problems of a multi-storeyed building, could be observed in Aigai Agora Building.

The first floor of the building is seen to be used for commercial activities. 12 to the East and 2 to the North, as double, a 28 rooms in total are to be designed for trade and at least a few of them for production-and trade. Some of these rooms to be identified as to offer products directly from production. This situation is also goes for the Narrow Terrace. The circular building, identified as Macellum is also serving to the same purpose.

Also, in the view of designing of public spaces, Agora Building offers important details, as well as both squares it connects. The floor designing and functions of the building are also indicate the functions of these squares. Opposite to the commercial function of the first floor, third floor, which is the East Stoa of the Agora Square, has a social function.

ÖNSÖZ

Aigai Antik Kenti Agora Binası, Helenistik Dönem içerisinde, Batı Anadolu ve bütün Akdeniz havzasında onlarcası bulunan bir mimari oluşumun belki de günümüze en iyi korunmuşluk durumunda ulaşmış örneğidir. Yapının bu niteliğinden hareketle, dönem mimarisinin gerek tasarımsal gerekse de yapısal genel özelliklerinin yanı sıra, mimari form özelinde de “L” Biçimli Agora Binalarının detaylıca anlaşılmasında tartışmasız öncül bir rol oynayacağı ortadadır. Bu doktora çalışmasının birincil amacı da, Aigai Agora Binasının tasarımsal ve yapısal niteliklerinin, benzeri yapılarla karşılaştırmalı olarak detaylarıyla ortaya konması ve söz konusu binanın sunduğu bütün verilerin anlaşılabilir bir metot içerisinde değerlendirilmesidir.

Böylesi bir malzemenin modern bilim dünyasına sunulması ve bütün özellikleriyle detaylıca incelenmesi amacını taşıyan bu çalışmamın başından sonuna kadar destek ve yönlendirmelerini eksik etmeyen sayın danışmanım Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ ve 2002 yılından bu yana, mesleki gelişimimde en önemli rollerden birini üstlenip, her aşamada destekleriyle yanımda olan, Aigai Kazısı Başkanı, sayın Prof. Dr. Ersin DOĞER hocalarım başta olmak üzere; tez çalışması süresince, İzleme Komitesindeki çok değerli katkıları ve yönlendirmelerinden ötürü sayın hocam Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK’e, alanda yapıyla ilgili çok değerli gözlem ve görüşlerini paylaşan ve aynı zamanda 1998 yılında tamamlamış olduğu doktora çalışmasıyla da bu çalışma için son derece önemli bir zemin oluşturmuş olan sayın Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY’a ve belgeleme çalışmalarında rölöve, plan ve kesit çizimleriyle desteğini esirgemeyen Restorasyon Uzm. Yük. Mim. F. Selin ŞAHİN’e sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

GİRİŞ

Aigai Antik Kenti Agora Binası, Helenistik Dönem içerisinde, Batı Anadolu ve bütün Akdeniz Havzasında onlarca bulunan bir mimari oluşumun belki de günümüze en iyi korunmuşluk durumunda ulaşmış örneğidir. Yapının, bu niteliğinden hareketle, dönem mimarisinin gerek tasarımsal gerekse de yapısal genel özelliklerinin yanı sıra, mimari form özelinde de “L” Biçimli Agora Binalarının detaylıca anlaşılmasında tartışmasız öncül bir rol oynayacağı ortadadır. Bu doktora çalışmasının birincil amacı da, Aigai Agora Binasının tasarımsal ve yapısal niteliklerinin, benzeri yapılarla karşılaştırmalı olarak detaylarıyla ortaya konması ve söz konusu binanın sunduğu bütün verilerin anlaşılabilir bir metot içerisinde değerlendirilmesidir.

Aigai Antik Kentinin, “Araştırma Tarihçesi”, “Kent Tarihi”, “Kentin Konumu” ve “Kent Planlaması” gibi başlıklar, Agora Binasının kent özeli ve bölge geneli açısından yeri ve önemini ortaya konması adına öncelikle ele alınması gereken noktalar olduğundan, “Giriş Bölümü” sonrasında, bu başlıklara değinilmiştir.

Üçüncü Bölüm, Aigai Agorasına ayrılmıştır. Agora Meydanı ve çevreleyen yapılar (Bouleuterion, Aigai Agorası Batı Stoası ve A Yapısı) teker teker ele alınarak, meydan düzenlemesi ve kent planlamasına ilişkin tespitlere yer verilmiştir.

Aigai Agora Binası başlıklı dördüncü bölüm, yapının tanımlanmasına ayrılmıştır. İlk olarak binanın kat düzenlemesine sadık kalınarak, birinci, ikinci ve üçüncü katlar, özelliklerine uygun alt başlıklar altında ele alınmış, ardından da yapının kat düzenlemesinin dışında kalan, Kare Mekan tanımlanmıştır. Bunun arkasından, oldukça önemli ve nadir bir örnek olarak öne çıkan Su Sistemi ve Drenaj başlığına değinilerek, yapının suyla olan ilişkisi açıklanmıştır. Binanın Malzeme ve Teknik açısından değerlendirilmesi ve mimarinin gerek tarihlenmesi gerekse de anlaşılabilmesi noktasında büyük önem arz eden Küçük Buluntuların ele alınması da bu başlığı takip etmiştir.

Sonraki bölüm ise, Aigai Agora Binasının doğu önündeki Dar Terasta bulunan ve Macellum olarak tanımlanan yapıya ayrılmıştır. Yapının tanımlanmasının yanında, meydan ve binayla olan ilişkisi, söz konusu terasın evreleriyle olan bağlantısı gibi noktalar açısından da ele alınmıştır.

Altıncı Bölüm, Karşılaştırma ve Değerlendirme başlığıyla, Helenistik Dönem Agora Stoalarına ve bunlar içerisinde Aigai Agora Binası ile gösterdikleri paralelliklerle öne çıkan

Çok Katlı Agora Stoalarına (Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası, Assos Agorası Güney Stoası ve Alinda Market Binası) ayrılmıştır. Söz konusu örneklerin tanımlanmalarının yanı sıra, Aigai örneği ile olan paralellikleri ve farklılıklarının göz önüne serilmesine çalışılmıştır.

Aigai Agora Binası ve benzeri çok katlı stoa yapılarının anlaşılabilmesi için, öncelikle dönemin mimari ve mühendislik anlayışlarının etüt edilmesi, Helenistik Dönemde Çok Katlılık yaklaşımlarının değerlendirilmesi, dönem mimarları ve ustalarının statik sorunlara buldukları çözümlerin ortaya konması gerekmektedir. Roma Döneminde hayata geçirilecek tekniklerden ve bu teknikleri tetikleyen kaygılardan oldukça farklı nitelikteki Helenistik anlayışın irdelenmesi yedinci bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Aigai Agora Binasının tarihlenmesi, arkeolojik verilere olduğu kadar, devlet desteği ile inşa edilmiş bir kamu yapısı olması dolayısıyla, siyasi tarihe ve bölgenin sahne olduğu tarihsel olaylara da dayanmak durumundadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünü oluşturan “Tarihleme” kısmı da, aynı şekilde, hem siyasi tarihsel verileri, hem de arkeolojik materyali yol gösterici olarak kullanmakta ve Aigai Agora Binasının inşa tarihini ortaya koymaktadır.

Sonuç bölümü öncesinde, benzerleriyle karşılaştırıldığında en iyi korunmuşluk durumuna sahip olan Aigai Agora Binasının, mevcut durumunun korunması ve sağlamlaştırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur. Bir nevi “Konservasyon ve Restorasyon Önerileri” niteliği taşıyan bu bölüm, aynı zamanda yapının Restitüsyonunu da içermektedir.

Sonuç bölümü, Aigai Agora Binasının, Batı Anadolu merkez olmak üzere Helenistik Kamusal Mimari içerisindeki konumunun ortaya konmasının yanında, kendisinden daha ağır tahribat görmüş, benzeri yapıların da anlaşılabilmesinde bir nirengi noktası olarak kullanılabilmesine imkan verecek detaylarıyla, Pergamon Helenistik Mimarlığının bir başyapıtı olarak, karşılaştırmalı değerlendirilmesine ayrılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AIGAI KENTİ

1.1 Aigai Araştırma Tarihçesi

Son derece görkemli kalıntıları ve coğrafi özellikleriyle pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş olmasına karşın yine aynı görkemin cesaret kırıcılığıyla pek az çalışmaya ev sahipliği yapabilmiş olan Aigai’de ilk bilimsel faaliyetler, 1885-1886 yıllarının yaz aylarında, Pergamon kazı ekibinden R.Bohn ve C.Schuchardt’ın küçük bir ekiple kente gelerek, sınırlı imkan ve zamana karşın yürüttükleri son derece verimli ve başarılı yüzey araştırması ile başlar. Bu durum, kent tarihi ve kentin Pergamon ile antik dönemdeki yakın ilişkisi göz önüne alındığında ayrıca anlamlıdır. Bir kez daha Aigai’nin sahneye çıkışında başat rolü Pergamon oynamıştır. Alman araştırmacılar R.Bohn ve C.Schuchardt, gerek dönemsel şartlar, gerekse o sırada Pergamon’da yürütmekte oldukları projeleri dolayısıyla içinde buldukları dar zamana rağmen, kentin hemen bütün anıtsal yapılarının belgeleme ve değerlendirmelerini yapmış olmalarının yanı sıra, topografik haritayı ve halihazır planını da dönemin şartlarına kıyasla son derece başarılı biçimde ortaya koymuşlar, üzerine kentte görülebilen neredeyse bütün yazıtların da ayrıntılı bir dökümünü hazırlamışlardır. Bu son derece saygıya değer ve verimli çalışmanın sonuçlarını ise 1889 yılında “Altertümer von Ägä” adlı eserlerinde arkeoloji dünyasıyla paylaşarak, Aigai’nin ilk kapsamlı yayınına imza atmışlardır. Daha önce ise W.M. Ramsay ile S. Reinach ziyaretinden sonra, 1881’de¹ ve sonrasında da 1891’de² kenti arkeoloji literatürüne tanıtan iki yayında bulunmuşlardır.

Bu gün dahi, 100 yılı aşkın zaman geçmesine karşın, hala bilimsel çalışmalar için önemli bir çıkış noktası olma özelliği taşıyan söz konusu Bohn-Schuchardt projesinden sonra çok uzun bir süre kent ancak meraklı, ilgili ve bilgili gözlerin ziyaretlerinden fazlasıyla muhatap olamamıştır. Ancak 1995’te, bölgeye tutkuyla bağlı araştırmacı arkeolog Şükrü Tül’ün “Aiolis’te Bir Kent Aigai” adlı, el kitabı niteliğindeki eseri, kent ve yapılar hakkında verdiği genel bilgilerde, yazarın son derece değerli kişisel gözlemlerinin yanında yine 1889 yılında yayımlanmış olan “Altertümer von Ägä” adlı esere dayanmaktadır.

Aigai’de modern anlamda ilk bilimsel çalışmalar ise 2004 yılında, T.C. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümünden bir ekiple, Prof. Dr. E. Doğer başkanlığında başlamıştır. Halen kesintisiz olarak sürdürülmekte olan kazılarda, kentin yüzeydeki kalıntılarının belgelenmesinin yanı sıra, topografik haritasının çıkarılmasına ve

¹ Ramsay 1881, 292-296.

² Reinach 1891.

özellikle de antik yol ağının açığa çıkarılarak, coğrafi yapısı nedeniyle hem kente hem de kent içi ulaşım açısından ortaya çıkan önemli problemlerin çözülmesine öncelik verilmiştir. Ayrıca, kuzeyden kente ulaşan (ki bu rota Köşeler Köyü yönünden kente varmaktadır ve kazı ekibinin olduğu kadar modern her türlü ulaşımın da doğrultusunu oluşturmaktadır) güzergah üzerinde, antik yolu takiben, önce kentin erken girişi olan ve en azından 19.yüzyıldan buyana “Demir Kapı” olarak adlandırılan kent girişi ve bu girişin arkasında kalan, özellikle Bizans döneminde yoğun olarak kullanılmış ve bir de küçük şapel bulunduran alanda çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle burada ele geçen, şapelde eşik taşı olarak kullanılmış bir “dekret” gerek kentin gerekse bölgenin tarihi açısından oldukça önemli bilgiler vermektedir. Seleukos Krallığı ile Aigai arasındaki ilişkilerden söz eden bu yazıt hem yukarıda anılan alanla eş zamanlı olarak çalışmalara başlanan Bouleuterion yapısı, hem de kentteki diğer anıtsal yapıların tarihlenmesi açısından da son derece önemlidir³.

Demir Kapı ve onunla ilişkili olan alanda yapılan çalışmalarla eş zamanlı olarak, yine 2004 yılında, Bouleuterionda da kazı çalışmalarına başlanmış ve alana yönelik faaliyetler ancak 2011 yılında son bulmuştur. Bu yapı Arş. Gör. (M.A.) M. Gürbüz tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

Yukarıda sözü edilen alanlar haricinde, yine antik yol ağının ortaya çıkarılmasına yönelik faaliyetler sırasında, daha önce varlığı bilinmeyen, Roma dönemi bir diğer kent girişi daha açığa çıkarılmıştır. Demir Kapı'nın iptal edilmesinden sonra inşa edilerek kullanıma açıldığı anlaşılan bu giriş ele geçen yazıtı sayesinde kesin olarak Tiberius dönemine tarihlenebilmiş ve buradan hareketle de “Tiberius Kapısı” olarak adlandırılmıştır. Neredeyse bütün Batı Anadolu'yu oldukça güçlü bir biçimde vuran ünlü M.S. 17 depremi sonrasında imparatorun pek çok kente yardımlarda bulunduğu bilinmektedir ve bu kentlerden biri de Aigai'dir⁴. Kapının da bu sırada inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

Aigai Antik Kenti Kazı, Araştırma ve Restorasyon-Konservasyon Çalışmaları dokuz sezondur son derece modern teknikler ve uzman bir ekiple sürdürülürken bir yandan da Köşeler Köyü içerisinde, kuşaklar boyu hizmet verebilecek bir “Kazı Kampüsünün” inşasına başlanmış ve tamamlanma safhasına gelmiştir.

1.2 Aigai Tarihi

Deniz Kavimleri Göçü ve sonrasında, Ege'nin karşı kıyısından gelerek Batı Anadolu Sahillerine ayak basan Helenler arasında en erken göç edenler, Aioli halkı olarak bilinir; kaldı

³ Malay-Ricl, 2009, 43., Doğer vd. 2008, 210-211.

⁴ Fontrier vd., 1887.

ki yine genel kaniya göre, göçleri en uzun sürenler, dolayısıyla son gelenler de yine onlardır. Aiolis olarak anılan bölge, Eleia'dan Smyrna'ya kadar olan sahil şerididir; ve Herodotos'un listelediği üzere bu bölgede Kyme (Nemrut Limanı/Aliağa), Killa (?), Larissa (Buruncuk Tepe), Neontheikos (Yanikköy), Temnos (Görece), Notion (?), Aigiroessa (?), Pitane (Çandarlı), Aigai (Köseler), Myrina (Kalabakhisar) ve Gryneion (Şakran) olmak üzere 11 kent vardır. Gerçi Smyrna da kuruluşunda bir Aiol kentidir; fakat sonradan İonlar tarafından ele geçirilmiş ve İonlaştırılmıştır⁵. Bunların dışında kuzeyde, İda eteklerinde ve Lesbos (Midilli) ile Tenedos (Bozcaada) adalarında da Aiol kentleri mevcuttur. Strabon'a göre ise Aiollerin 30'dan fazla kenti vardır⁶.

Söz konusu göçlerin ana karakteri olarak, yeni gelenler içerilere kadar ilerleyememiş veya ilerlememişlerdir. Bu konu üzerine genel yargı Anadolu'nun yerli halklarının göçmenlere toprak vermek konusunda direnç gösterdikleri yönündedir⁷. Fakat yeni gelenlerin yerleşim öncelikleri, kentleşme anlayışları ve alışkanlıkları düşünüldüğünde, bu iddia gerçek olsun veya olmasın, karasal coğrafyalara yerleşmektense kıyıları ve limanları tercih edecekleri açıktır. Kaldı ki, özellikle Aiolis coğrafyası daha güneydeki kıyılarla kıyaslandığında, tarımsal açıdan oldukça yeterli, hatta zengin bir nitelik taşımaktadır. Hinterlant sorunu yaşayan İon kentlerinin aksine Aioller, deniz aşırı toprakları kolonize etmek yerine, kendi hinterlantlarına doğru yayılmayı tercih etmiş gibidirler. Dolayısıyla, İonia'nın aksine, Aiolis içerisinde denizden uzağa kurulmuş kentlerle de karşılaşmak mümkündür. Aigai de bu kentlerden biri olarak kendini göstermektedir. Kentin bir nevi "Doğu Sınırı" yerleşimi olarak iskan ve tahkim edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Aiollerin Anadolu kıyılarına gelişleriyle ilgili en erken arkeolojik veriler Smyrna ve Lesbos kazılarında ele geçen gri renkli çanak çömlek buluntularıdır⁸. Bunların dışında o kadar erken dönemlere ilişkin veriler olmamakla birlikte, M.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak, mimari sanatında Aiol stilinin ayrıcalıklar gösterdiği görülmektedir. Özellikle sütun başlıklarında özgün Aiol örnekleri, Neandrea⁹, Lesbos¹⁰ ve Larissa¹¹ gibi yerleşimlerden bilinmektedir; ki Smyrna Athena Tapınağı söz konusu mimari stilin ayrıntılı ve zengin verilerini sağlayan en önemli yapı olarak bilinmektedir¹². Mimari dışında özgün Aiol stillerinin takip edilebildiği bir diğer malzeme grubu da genel olarak Orientalizan üslup olarak

⁵ Herodotos, CXLIX.

⁶ Strabon, 3, 31, 38, vdd.

⁷ Strabon, 3, 90-94.

⁸ Genel olarak erken Aiol çanak çömlekleri için bkz. İren 2003.

⁹ Akurgal 1983, 82, dpnt. 294.

¹⁰ Betancourt 1977, 8vd., 59, 62, 69, 85vdd., 96vd., 139, pl. 49.

¹¹ Akurgal 1983, 82, dpnt. 293.

¹² Akurgal 1983, Bölüm 2.

adlandırılan Rezerve Teknik çanak çömlek buluntularıdır; ve bunların da genel olarak söz konusu M.Ö. 7. yüzyıl yapılarından ele geçtiklerini belirtmek gerekmektedir. Bu malzeme grubunun en yoğun ele geçtiği merkezler ise Pitane¹³ ve Larissa¹⁴ olarak öne çıkmaktadırlar.

Arkaik Dönem sonrası, Aiolis için parlak ve üretken dönemin sonu anlamına gelmektedir. Perslerin gelişiyle birlikte Aiolis ve çevresinde alışlageldik yapılaşma ve üretimin neredeyse durduğu görülmektedir. Ancak M.Ö. 4. yüzyıl civarında diğer Batı Anadolu halkları toparlanıp, kimliklerini ortaya koyarak yeniden kendilerini göstermeye başlasalar da Aiollerin bu faaliyetlerin dışında kaldıkları gözlenir. Fakat tüm bunların yanında Xenophon, Hellenika'da Aigai'nin Pers işgali döneminde bağımsız kaldığını iddia etmektedir¹⁵; ve bölgedeki diğer birçok yerleşimin aksine Aigai'de akropolisi çevreleyen Arkaik sur duvarlarının halen ayakta olduğu görülebilir (**Levha 1-A**).

Aiolis için yeniden bir değişimin başlangıcı, İskender'in bölgeden geçişiyle yaşanmıştır. İskender ve generallerinin faaliyetleri arasında belki de siyasi olarak en derin sonuçları doğuracak olay, Lysimakhos'un, Tioslu Philetairos'u, savaş hazineleriyle Pergamon Kalesi'ne yerleştirmesidir. Çünkü bununla temelleri atılacak olan Pergamon Krallığı, yaklaşık 150 yıl boyunca bütün Anadolu'nun siyasi tarihinde en kilit rolleri üstlenecek, sınırlarını günümüz Antalya'sına kadar genişletecek, Anadolu'ya hemen her yönden gelecek saldırılara karşı direnecek ve siyasi olduğu kadar bilimsel, sanatsal ve kültürel açıdan da Helenistik dünyanın en önemli unsurlarından biri haline gelecek; hatta bununla da kalmayıp, M.Ö. 133 yılında son kralı III. Attalos tarafından Roma'ya miras olarak bırakılmasıyla, Anadolu'da Roma'nın egemenliğini ve Roma dönemini kesin olacak başlatacaktır.

Pergamon Krallığı dönemi Aiolis için yeniden parlak yılların başlangıcı olmuştur. Fakat durumun Aigai özelindeki yansımaları çok daha etkilidir. Kuruluşunda Aiolis yerleşmeleri için tahkimatlı bir sınır kenti olarak öngörülen Aigai, Helenistik Dönem içerisinde de bu konumunu korumuş ve Pergamon Krallığı ile Seleukos Krallığı arasındaki sınırda önemli bir yerleşim haline gelmiştir. Kentin "Küçük Pergamon" olarak bile adlandırılmasına neden olacak oranda yoğun, Pergamon destekli bir imar faaliyeti, yaklaşık olarak bugün karşılaşılan yapılaşmanın %90'ını ortaya koymuş ve kent Pergamon yatırımlarıyla zenginleşip büyümüştür. İdari ve kültürel kamu yapılarının inşası, kent surlarının yenilenmesi ve genişletilmesi gibi son derece büyük çaplı yatırımlar hep bu dönemde gerçekleşmiş ve Aigai'nin çehresi tamamen değişmiştir. Bu noktada Pergamon

¹³ İren 2003, 10-35, 57-67, 74-85.

¹⁴ İren 2003, 12-26, 31vd., 40vd., 49-53, 57-67.

¹⁵ Xenophon, Hellenika IV.8,5.

desteğinin sadece finansal veya fikirsel olmadığı, direkt olarak Pergamonlu ustaların ve mimarların da Aigai’de çalıştığı, yani uzman işgücü desteğinin de verildiği anlaşılmaktadır. Zira bouleuterion yapısından ele geçen heykellerden biri üzerinde çok açık biçimde “Pergamonlu Hippias oğlu Menestratos yaptı” ibaresi okunmaktadır (**Levha 1-B**).

Roma’nın Anadolu’daki varlığı sağlama alındıktan sonra, bütün Batı kıyıları gibi Aiolis de barış ve refah dönemini yaşamaya başlar ve oldukça yoğun ekonomik faaliyetler göze çarpar. Bu noktada Aiolis de özellikle zeytinyağı, altın ve deri üretimiyle ön plandadır.

Aigai tarihindeki en önemli olaylardan biri olan M.S. 17 depremi sonrasında, İmparator Tiberius tarafından bölge geneline olduğu gibi Aigai’e de büyük yardımlar yapıldığı bilinmektedir. Buna ilişkin 1886 yılında Fontrier’in, Köseler’in doğusunda, Hacılar Köyü’nde bulunduğu bir yazıtta, Tiberius “... 12 kentin kurucusu...” olarak selamlanmaktadır¹⁶. Ayrıca Aigai kazıları sırasında ortaya çıkarılan Roma Dönemi Kapısı buluntuları arasında yer alan bir yazıt da İmparatorla ve dolayısıyla söz konusu depremle ilişkilidir¹⁷. Bunların dışında Tacitus, Annales adlı eserinde bölgenin zarar gören kentleri arasında Aigai’den de söz ederken¹⁸, Plinius da Tiberius’un 12 kenti yeniden inşa ettirdiğini belirtmektedir¹⁹.

Bölgenin Bizans Dönemi, Batı Anadolu kıyılarındaki genel durumla paralellik göstermektedir. Özellikle M.S. 6. yüzyıldaki büyük veba salgını sonrasındaki yoğun nüfus kaybı ve bunun arkasından gelen Arap akınlarının baskılarıyla halk iç kesimlere çekilmiş, İskenderiye’den tüm limanlara yayılan veba ve Arap kıyılarından çıkarak liman ve kentleri baskı altına alan Araplar kıyı kentlerini neredeyse yaşanmaz hale getirmişlerdir²⁰. Zaten Anadolu genelinde nüfusun yaklaşık %30’unun, örneğin Side gibi liman kentlerinde ise %60’a varan oranların kaybı dolayısıyla söz konusu dönemin bu coğrafyalarda neredeyse karanlık bir dönem olduğu söylenebilir²¹. Anadolu’da yeni yatırımlar ancak M.S. 12. yüzyıl dolaylarında, İstanbul’da Latin işgali dönemiyle, Bizans hanedanlarının Anadolu’ya geçişiyle başlamıştır. Özellikle Batı Anadolu ve Karadeniz kıyıları bu dönemde yeniden imar faaliyetlerine sahne olmuşsa da bunlar geçmişin parlak yıllarından çok uzaktırlar. Zira kısa süre sonra Anadolu Türkmen akınlarıyla çalkalanacak ve bir süre sonra da Aiolis coğrafyası, halen Aigai eteklerinde yaşayan Köseler gibi Türkmen cemaatlerinin yerleşim bölgesi haline gelecektir.

¹⁶ Fontrier vd. 1887, 90.

¹⁷ Doğer vd. 2008.

¹⁸ Tacitus, Annales, II.47.

¹⁹ Plinius, Naturalis Historia, V.121.

²⁰ Duggan 2005, 357-358.

²¹ Duggan 2005.

1.3 Kentin Konumu

Gryneion liman kentinden yaklaşık 14km içeride, yüksekçe ve oldukça korunaklı bir tepede, coğrafyanın zorlamasıyla teraslar halinde inşa edilen Aigai, üç tarafının suyla çevrilmiş olmasıyla oldukça özel bir konumdadır. Pythikos Çayı kentin doğu ve batısından iki kol halinde gelerek güneyinde birleşmekte ve tepeyi üç taraftan kuşatmaktadır. Kent çevresinde ve çay üzerinde yapılan gözlemlerde ulaşım için kaçınılmaz olan köprülere ait kalıntılara rastlanmıştır (**Levha 2-A**).

Aigai güneydoğudan Magnesia, kuzeydoğudan Pergamon, batıdan da Gryneion ile komşudur. Deniz bağlantısı ve buna yönelik ithalat-ihracatını Gryneion üzerinden sağlayan kent, siyasi, ekonomik ve askeri desteği de uzun süre Pergamon'dan almıştır. Bu durumun çok kesin kanıtları kentte ele geçen yazıtlardan ve başta mimari ve plastik eserler olmak üzere arkeolojik buluntuların karakterinden de açıkça elde edilebilmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere kent, dik yamaçlara sahip bir tepe üzerinde konumlanmıştır (**Levha 2-B**) ve bu durum aslında su açısından çok zengin gibi görünen Aigai'nin, üç yanını çeviren Pythikos çayından bu amaçla yararlanmasını görece engellemiştir. Çay daha çok savunma ve “yılan balığı” gibi besinsel değerleri açısından kullanılmış, ancak çok kurak zamanlarda eşekler ve benzeri yöntemlerle kente su çekilmiş olmalıdır. Aigai'nin su ihtiyacının daha çok sarnıçlar yoluyla karşılandığı anlaşılmaktadır; ki kent sanki sarnıçların ayakları üzerinde yükselmekte gibidir. Teraslar halinde ve çoğu ya yeraltından ya da yer üstünden kanallarla birbirine bağlı olmak üzere 140'ın üzerinde sarnıç kentin dört bir yanına dağıtılmış durumdadır. Bu su sistemi, görece daha geç dönemlerde eklenmiş olan atık ve temiz su tesisatlarıyla da güçlendirilmiş ve antik dönem yerleşimleri bir tarafa, günümüz kentlerine dahi örnek olacak bir altyapı oluşturulmuştur.

Kentin sadece kuzeyi tarıma elverişli alanlara ev sahipliği yapmaktadır. Tam kuzeye gelen, bugün Yuntdağı Köseler Köyü'nün yerleşmiş olduğu düzlük ve bu düzlüğün dar bir boğazla bağlandığı ve erken Yörük dönemlerinde bütün Türkmen cemaatlerinin toplanma yeri işlevi gören, kentin kuzeybatısında kalan “Ovacık” mevki Aigai'nin yegane tarım alanlarını oluşturmaktadırlar. Arazinin geriye kalanı tepelik ve yamaçların hakim olduğu bir topografyadır. Üretimsel açıdan sınırlı kaynaklara sahip bu dağ yerleşiminin ihtiyaç duyduğu pek çok ürüne ticaret yoluyla (ithalat) ulaşması gerekliliği canlı bir ticareti ve bu ticaretin ihtiyaç duyduğu yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir; ki bu çalışmanın hedefini de söz konusu yapılaşmanın en kilit elemanları oluşturmaktadır.

1.4 Kent Planlaması (Ek Levha-1)

Aigai antik kenti, bir önceki bölümde de değinildiği üzere, üç tarafı Pythikos Çayı tarafından çevrilen, oldukça sarp bir tepe üzerine konumlanmıştır. Bu coğrafi tercih, kentin kurulduğu erken dönemlerde (Arkaik Dönem içerisinde) ve sonrasında, siyasi çekişmelerin ve güvensizliğin yaşandığı her dönemde, oldukça büyük avantajlar sağlamanın yanında, kentin sivil hayatı ve sosyal-ekonomik gelişimi açısından da bir o kadar zorlayıcı olmuştur. Surların dışında yaşayan ve yerleşimin asıl ekonomik üretim gücünü oluşturan halkın kente elverişli koşullarda ulaşımı, yüklü miktarlarda mal giriş çıkışı ve benzeri konularda, eğimin yol açtığı fiziksel kısıtlamalar, tırmanma zorluğu ve yolların genişletilememesi gibi problemleri beraberinde getirmiştir. Elbette söz konusu coğrafi şartların en dayatmacı olduğu noktaların başında kentin planlanması ve kamu yapılarının yerleşimi gelmektedir. İmar faaliyetleri için düz alanlara duyulan ihtiyaç, teraslar yoluyla giderilmeye çalışılmış, bu teraslar arasında da bazen eğimli yollar, bazen de direkt olarak basamaklar vasıtasıyla geçişler sağlanmıştır. Üzerine yerleşilen tepenin kendi topografyası ile sunduğu sınırlı sayıdaki düz alanlar da yine teraslarla desteklenerek, yerleşimin merkezi konumlarını oluşturmuşlardır.

Sarp, tepelik yerleşim karakteri bunun yanında, üç tarafı akarsuyla çevrili bir kentte dahi su sıkıntısına neden olmuştur. Pythikos Çayından kente su çekilmesi oldukça zahmetli bir işlem olmalıdır. Buna en uygun kısım doğu yamacı olsa da, o yönden dahi kente su ulaştırılması için yük hayvanlarıyla zorlu tırmanışlar şarttır. Yerleşimciler, bu sorunu da sarnıçlar vasıtasıyla çözmüşlerdir. Neredeyse bütün kent, toplamda 140'ın üzerindeki sayılara varan sarnıçların üzerine kurulmuş gibi görünmektedir.

Yerleşimin üzerine konumlandığı tepe, özellikle bu gün Yuntdağı Köşeler Köyü'nün yerleşmiş olduğu, kuzeyindeki küçük ova üzerinden oldukça şiddetli rüzgar almaktadır; ki bu durum da kent planlaması üzerinde son derece etkin olmuştur. Aynı zamanda bir deprem yarığıyla da kesilmiş olan kuzey yamacın, surlar haricinde pek de bir yapılanmaya maruz kalmadığı anlaşılmaktadır.

Bugün Yuntdağı Köşeler Köyünün ve kazı kampının da konumlandığı kuzey yönü, antik dönemde kentin ağırlıkla tarımsal üretim gücünün yerleştiği küçük ovadır. Bu yönden kente ulaşan taş döşeli antik yol, batıdan Gryneion yönünden gelen yolla birleştikten kısa bir mesafe sonra Apollon Khresterios kehanet merkezinden gelen kutsal yolla da kesişmekte ve kentin nekropolisi içinden geçerek, kuzey yamaç boyunca tırmanıp, öncelikle Demir Kapı olarak anılan kent kapısına ulaşmaktadır. Bu giriş erken dönemlerde kullanılan ve küçük bir meydancağa açılan dar bir geçittir (**Levha 3-A**). Arkaik Dönem sur yapılanması üzerinde, surların zikzak yaptığı kısma açılmıştır. Bu girişin bir dönem kullanıldıktan sonra kapatıldığı

ve bugün “Tiberius Kapısı” veya “Orta Kapı” olarak isimlendirilen, yine kuzey yamaç üzerinde fakat daha batıda kalan yeni bir geçidin açıldığı anlaşılmaktadır (**Levha 3-B**). Söz konusu yeni kent kapısının M.S. 17 depremi ve bu felaketin ardından İmparator Tiberius’un yaptığı yardımlarla ilişkili olduğu ele geçen yazıtlardan anlaşılabilmeğe de, kapı yapısının buluntu durumu ve zemindeki bir takım izler, M.S. 17 öncesinde de bu mevkide, daha erken bir kapının bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kentin erken kuzey girişi niteliğindeki Demir Kapı’nın iptal edilmesiyle ilişkili olarak M.S. 17 sonrasında bir tarihi önermek fazla iddialı ve hatta muhtemelen yanlış bir yaklaşım olacaktır.

Kente kuzeyden giriş yapan taş döşeli yol, doğu yamaca ulaşıp güneye dönerek, Bouleuterion önünden geçmekte ve Agora Meydanına giriş yapmaktadır. Bouleuterion yapısının yola bakan doğu cephesinde, her biri kendine özel girişlere sahip dört mekan dikkati çekmektedir (**Levha 4-A**). Bina her ne kadar yamaca yerleştirilmiş, Dor düzeninde, doğu-batı doğrultulu, dikdörtgen planlı bir yapı ve bu plana bağlı olarak frontal cephesi doğu yüzü olsa da, Agora Meydanını karşılayan güney cephe asıl prestij cephesi olarak düşünülmelidir. Binanın çapraz karşısında, Agora Meydanına girişten hemen önce, Agora Binasının önündeki “Dar Terasa” ulaşan ve bir aşağı kotta kalarak Demir Kapı girişinin arkasındaki küçük meydandan gelen ikincil yola bağlanan basamaklar, Agora Binasının “L” formulu uzantısı konumundaki kare bir yapının (yapının niteliğine ilerleyen bölümlerde değinilecektir) kuzeyinden aşağıya inmektedir (**Levha 4-B,C**).

Agora Meydanı, Bouleuterion, Agora Binası ve “Dar Terasa” ile Agora Meydanını çevreleyen, biri muhtemelen bir Propylon, diğeri ise Aigai Agorası Batı Stoası olan, henüz kazısı yapılmamış yapılardan oluşan ve kentin üzerine kurulduğu tepenin sunduğu doğal bir düzlüğün, teraslamlar ve Agora Binası ile desteklenmesi sonucu oluşturulmuştur. Kentin ana ulaşım rotasının vardığı ilk merkezi alan olan Agora Meydanı ve çevresi, Aigai’nin siyasi ve ekonomik merkezini oluşturmaktadır.

Kentin ana caddesi, Dar Terastan gelen ikincil yol hattıyla, Agora Meydanının güney doğu köşesinde birleşerek, tepenin güney yamacına doğru uzanmaktadır. Agora Meydanının ve bu yol hattının batısında ise Aigai’nin akropolü yükselmektedir. Güneye ilerleyen ana caddeyi takiben, yolun batı kısmında yer yer Arkaik sur duvarları takip edilebilmektedir. Kentin Pers tahribinden uzak kalmış olması²² söz konusu duvarların görece iyi korunmuşluk durumlarının açıklamasıdır.

²²Bkz. dpn. 15.

Tepenin güney yamacına ulaşıldığında, bir diğer doğal düzlüğün yine teraslama yöntemiyle desteklenerek anıtsal kamu yapılaşmasına açıldığı gözlenmektedir. Ana caddeyi takiben söz konusu alana giriş yapıldığına, ilk olarak bir Hamam/Palaestra kompleksi ile karşılaşılmaktadır (**Levha 5-A**). Teras üzerinden devam etmekte olan caddenin kuzeyinde yer alan bu yapı oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Hamam/Palaestra kompleksinin batısında ise, tepenin güney yamacına yaslanmış olan tiyatro bulunmaktadır (**Levha 5-B,C**). Caveaya ilişkin buluntu olmamasına karşın, sahne binası ve paradoslara ait kalıntılar güçlü bir yıkıntı halinde alana yayılmışlardır ve her iki yapı elemanın da gerek yıkıntılarında, gerekse ayakta kalmış kısımlarından anlaşıldığı üzere, orijinal Helenistik yapılaşmanın üzerine Roma dönemi müdahaleleri söz konusudur. Tiyatrodan caddeyi ve tepenin eğimini takiben hafif bir açıyla tırmanıldığında, güney batı yamaca doğru Athena tapınağına ulaşılır. Tiyatrodan batıya inen eğimli yol takip edildiğinde ise Demeter-Persephone kutsal alanına ulaşılır. Bu terasın hemen bir kot altında ise Stadion bulunmaktadır.

Yukarıda anlatılan yapılarla birlikte bu iki teras, Hamam/Palaestra kompleksi, tiyatro, Demeter-Persephone kutsal alanı ve Athena tapınağı üst terasta, Stadion alt terasta olmak üzere, kentin sosyal, kültürel ve dinsel merkezini oluşturmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

AIGAI AGORASI

2.1 Agora ve Çevre Yapılar (Ek Levha-2)

Kentin siyasi ve ekonomik merkezi olarak tanımlanan alan, Agora Meydanı ve çevresindeki yapılaşma ile Agora Binasının doğusunda ve meydanın bir alt terasında yer alan “Küçük Meydan” veya “Dar Teras” olarak adlandırılan ikinci ve daha küçük bir düzlükten oluşmaktadır.

Agora Meydanı, kuzeyden ve güneyden kentin ana caddesiyle birleşen, güneybatıya doğru tırmanan bir yolla akropolise ve Agora Binasının kuzey ve güneyinden inen merdivenlerle de Küçük Meydana bağlanan dikdörtgen bir düzlüktür. Kuzeyinden, Agora Binasının kare planlı uzantısı, Bouleuterion ve ek binalarıyla sınırlanan meydanın güneyinde, Propylon (muhtemelen *tripylon*) olabilecek bir yapı (A Yapısı), batısında Aigai Agorası Batı Stoası olarak isimlendirilen bir stoa ve doğusunda da Aigai Agora Binasının en üst katını oluşturan bir portiko ile çevrelenmiştir.

M.Ö. 188’de Apamea Barışıyla, Aigai ve çevresinin kesin olarak Pergamon hakimiyetine girmesinden sonra²³, kentin tamamını kapsayan imar faaliyetleri sırasında, Agora Meydanının da genişletilmesi ihtiyacı, bir alt terasta ve Agora Binasının doğu önünde, Küçük Meydan olarak adlandırılan alanın da Agora düzenlemesi içine alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Agora Binasının kuzey ve güneyinden inen merdivenlerle ulaşılan bu meydanın taş döşeli olduğu yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır(**Levha 6-A**). Bu meydan da erken bir teras üzerine yayılmış olmasına karşın, ilerleyen bölümlerde detaylıca değinileceği üzere, M.S. 1.yüzyılda Macellum yapısının inşası sırasında, payandalı bir teras duvarıyla genişletilmiştir (**Levha 6-B**).

Küçük Meydanın ana karakterini, Agora Binasının alt katındaki doğuya cepheli toplam 12 adet mekan vermektedir. Meydanın batısını kapatan bu mekanlar, dükkan olarak kullanılmış olmalıdırlar. Roma Döneminde Macellum’un da inşasıyla Küçük Meydan, tamamen ticari faaliyetlere (çok büyük oranda da hayvansal üretime dayalı ticari faaliyetlere) ayrılmış bir alan haline gelmiştir. Agora Binasının iki yanından inen basamaklar dışında, kentin erken girişi olan Demir Kapı ve onun arkasındaki düzlükten gelen ve ana cadde ile paralel olan ikincil bir yol hattı da, aşağı kottan, basamaklarla tırmanarak Küçük Meydana ulaşmaktadır.

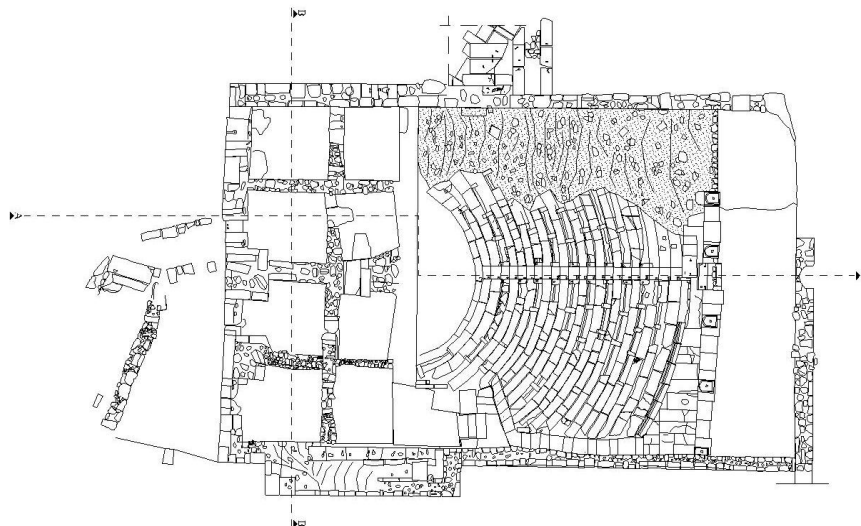
²³ Bkz. Bölüm **Aigai Tarihi**.

Aigai Agora Binası, yukarıda tanımlanan iki meydanı birbirine organik olarak bağlayan bir yapı özelliğinde, Agora Meydanının doğu kenarını, üst katını oluşturan portiko ile sınırlandırırken, alt katındaki 12 adet mekanla da Küçük Meydanın batı sınırını çizmektedir. Kuzeyinden Küçük Meydana inen merdivenlere bakan 2 adet daha mekanı alt katında barındıran bina, güneyinde de ara katının anıtsal girişiyle bu merdivenlerin güney emsaline açılmaktadır. Bina, kentin siyasi ve ekonomik merkezini oluşturan bu iki meydan ve çevresinde oluşan alanın tamamına hakim bir konumdadır.

Binanın görsel özellikleri ve konumlandığı mevki, kentin prestiji açısından da özel ve önemli bir yer tutmaktadır. Bu günkü şartlar dahilinde bile, Gryneion ve Apollon Kutsal alanını kente bağlayan, nekropol içerisinden geçerek kente ulaşan ana arterden ilerlerken hemen kendini göstermektedir. Helenistik ve Roma Dönemlerinin kondisyonu düşünüldüğünde, bu görüntünün etkileyciliği daha da artmaktadır.

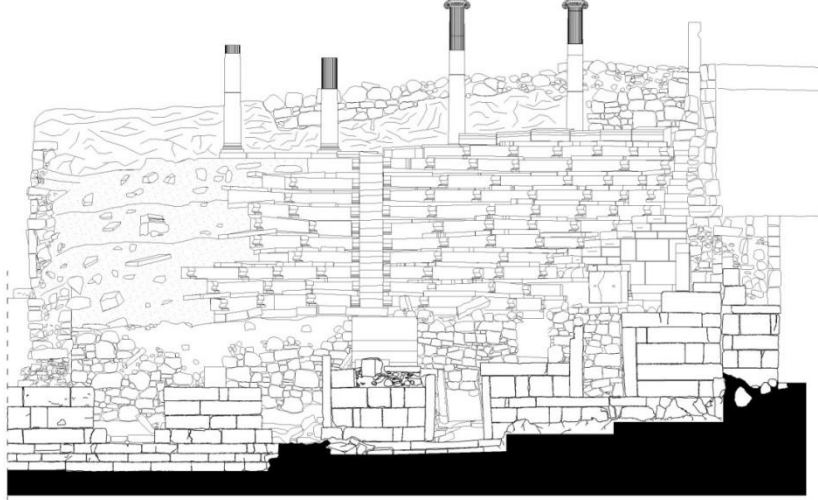
2.1.1 Bouleuterion

Aigai Bouleuterionu, agora meydanının kuzey girişine ulaşılmadan hemen önce, kentin ana caddesinin batısında yer almaktadır (bkz. Ek Levha-2). Doğu batı doğrultulu olarak, eğimli bir yamaca inşa edilmiş olan Bouleuterion binası, “lobi”, cavea ve orkestra olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır (**Figür 1**). Yapının batı kenarında ve İon başlıklı yarım sütunlarla caveadan ayrılan mekan “lobi” olarak adlandırılmıştır. Yapının güneyinden, agora meydanına bakan bir giriş ile açılan söz konusu mekanın batı duvarının bir kısmını ana kaya oluşturmaktadır. Lobinin önünde, 12 basamaklı bir cavea orkestraya doğru inmektedir. Bu oturma basamaklarının güney yarısı, binanın korunmuşluk durumuyla ilişkili olarak, kayıptır. Kuzeyde ise, basamaklı bir antre ile altı heykellik bir grubun bulunduğu bir nişe açılmaktadır (**bkz. Figür 1-3**). Oturma basamaklarının sonunda ise, ortasında bezeli bir kaide

Figür 1

üzerinde “Hestia Bollaia” heykeli bulunan (**Levha 6-C**) orkestra yer almaktadır. Eğim dolayısıyla orkestranın altında kazanılan boşluk ise, önlü arkalı dörderden sekiz mekanla değerlendirilmiştir; ki söz konusu mekanların içerisinde yükselen ve Hestia heykelinin kaidesi olarak inşa edilmiş olan geniş dikmenin altında binanın inşa safhasına ilişkin bir sunu çukuru ele geçmiştir (**Levha 7-A**)²⁴.

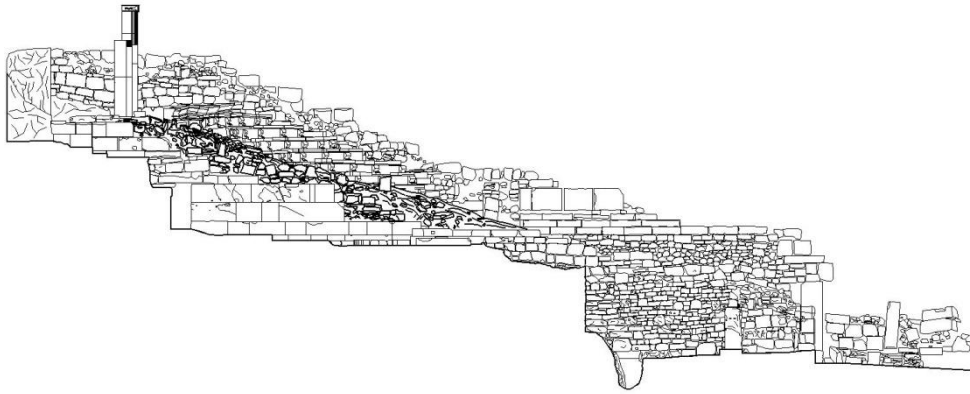

Figür 2

Çift prestij cephe olarak tanımlanabilecek olan yapının, ana caddeye bakan doğu cephesinin zemin katı dört adet mekanla hareketlenmiştir (**Figür 2**) ve bu cephenin üst yapısıyla ilgili veriler son derece sınırlı olsa da, yaklaşık bu mekanların kapı açıklıkları hizasında pencerelerle bölüldüğü düşünülmektedir. Yapının diğer prestij cephesi, agora meydanına bakan güney cephedir. Arazinin eğimini kullanarak inşa edilmiş olan Bouleuterion binası, bu cephede söz konusu eğimi yansıtmaktadır; ve son derece düzgün kesilmiş, “ortostatik” duvar örgüsüne sahiptir²⁵. (**Figür 3**)

²⁴ Bouleuterion yapısı, Arş. Gör. (M.A.) M. Gürbüzer tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır; ve söz konusu sunu çukuru, ele geçen malzemeler ve yapının tüm tasarımsal, yapısal ve evrelerine ilişkin sorunları ile ilgili son derece detaylı veriler bu çalışma dahilinde değerlendirilmektedir.

²⁵ Söz konusu duvar örgü sistemi, bu sistemin Pergamon bağlantıları ve tarihlemeye ilişkin öneriler için, bkz. Hansen 1971, Seddon 1987.

Figür 3

Bouleuterion, her ne kadar caddeye bakan doğu yüzü prestij cephesi olarak vurgulanmış olsa dahi, agora meydanına bakan güney cephesi de, gerek duvar örgü sistemi, gerekse de lobinin güneye açılan kapısıyla, yaklaşık aynı vurguyu taşımaktadır (**Levha 7-B**). Yapının bu şekilde ikinci bir prestij cephesine sahip olarak tasarlanması, her ne kadar agora meydanı sınırları dışında gibi görünse de, meydanın tasarımsal düzenlemesi içerisinde düşünüldüğünün göstergesidir.

2.1.2 Aigai Agorası Batı Stoası

Aigai Agorası Batı Stoası, meydanı batıdan sınırlayarak ve doğu stoaya, yani Agora Binası üçüncü katına paralel bir şekilde, kuzey-güney doğrultulu olarak uzanmaktadır (bkz. Ek-Levha 2). 2010 sezonu kazı çalışmalarına kadarki sürede sadece meydanın batısındaki enkazın incelenmesi ve yorumlanması ile varlığından haberdar olduğumuz; ve yayımlarda ancak birkaç cümle ile anılan söz konusu stoanın²⁶, gerçekleştirilen kazılarla kuzey ucu açığa çıkarılmıştır (**Levha 8-A,B**). 8m derinliğinde ve 65m uzunluğunda ölçülen Agora Batı Stoası, kazıları sırasında her ne kadar bir tabakalanma ve/veya kontekst malzeme sunmuş olmasa da, gerek inşa tekniği, gerekse kent planlamasında üstlendiği kilit ve temel rol göz önüne alındığında, kent merkezindeki pek çok yapı gibi, M.Ö. 2.yüzyıl inşa faaliyetleri “master planı” dahilinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Agora Batı Stoası, doğudaki eşi gibi çift nefli ve Dor cepheli bir tasarım göstermektedir. Teras önüne inşa edilmiştir ve hem bu özelliğiyle, hem de Agora Binasının meydan seviyesindeki yüksekliğiyle eş, tek katlı oluşuyla Pergamon’daki stoa şablonlarıyla

²⁶ Bohn-Schuchardt 1889, 29.; Seddon 1987, 33.

benzeşmektedir²⁷. Fakat daha detaylı bir restitüsyon çalışması için yeterli veri mevcut değildir. Stoa'nın 65m'lik uzunluğunun yaklaşık 9m kadarı açığa çıkarılabildiğinden, devam edecek çalışmalar ile verilerin niteliksel ve niceliksel açıdan artırılması mümkün olabilecektir.

2.1.3 A Yapısı

Agora meydanının güney ucunda, doğu ve batı stoalar arasında, kazısı yapılmamış, "A Yapısı" olarak adlandırılmış olan doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir yapı mevcuttur (**Levha 9-A**). Üç nef bölünmüş ve önünde bir altar bulunan söz konusu yapının tasarımsal ve yapısal özellikleri her ne kadar net olarak okunamasa da, konumu ve çevresindeki kalıntılardan hareketle (**Levha 9-B**), propylon (tripylon) olarak önerilmesi mümkündür. Agora meydanından güneye doğru çıkış yapıldığında, batıya akropole doğru yükselen yol hattı ile, güneye kentin sosyal ve dini merkezine, tiyatro ve gymnasium teraslarına doğru uzanan yolun kesişim noktasında yer almakta ve hangi yönden ulaşırsa ulaşılsın, meydanın güney giriş-çıkış alanını oluşturmaktadır. Bunun yanında, yapılan ölçümlerde A Yapısının doğu kenarının, Agora Binası üçüncü katına, yani bir başka deyişle Aigai Agorası Doğu Stoasına neredeyse birleşik olduğu, üstüne üstlük Batı Stoa'nın güney ucuyla da benzer bir ilişki içerisinde olabileceği tespit edilmiştir (bkz. Ek Levha-2). Bu durumda söz konusu yapı Aigai Agora Meydanını güneyden "tam olarak" kapatmaktadır. Dolayısıyla, meydanın ana caddeye ve akropole bağlanabilmesi için A Yapısının "içinden" bir giriş-çıkış tek olasılık gibi görünmektedir.

Yine de, A Yapısının işlevi, tasarımsal ve yapısal özellikleri gibi detayların kesin olarak anlaşılabilmesi için sistemli bir kazısının gerçekleştirilmesi gereklidir.

²⁷ Teras önüne inşa edilen benzer stoalar: Pergamon Tiyatro Terası Doğu Stoa, Demeter Kutsal Alanı Yukarı Kuzey Stoa; eş yükseklikte tasarlanmış stoalar: Pergamon Demeter Kutsal Alanı Stoaları, Yukarı Agora stoaları, Aşağı Agora stoaları. (bkz. Ersoy 1998, 72.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AGORA BINASI

3.1 Agora Binasının Tanımı

Aigai Agora Binası, alt katı, doğuya açılan önlü arkalı 12 adet, kuzeydeki basamaklara açılan önlü arkalı 2 adet ve giriş-çıkış bağlantıları tespit edilememiş 6 adet tek oda olmak üzere, toplam 34 odadan oluşan; ara katı, tek girişi güney kısa yüzde olmak üzere iki nefli bir galeri olarak tasarlanmış ve üst katı da batıdan Agora Meydanına cephe veren, ön sırada Dor, arka sırada da İon sütunlarıyla taşınan iki nefli, Dor cepheli bir portiko olan, kırma çatılı üç katlı bir bina olarak, Aigai Agorası Doğu Terası önüne ve söz konusu terasa bir ara duvar aracılığıyla yaslanır şekilde, direkt anakaya üzerine inşa edilmiştir (Ek Levha-3). Çift yüzlü, arası moloz dolgu, atkılı İsodomik duvar örgü sistemi kullanılmış olan binanın dış duvarları 0.90m, iç duvarları ise 0.75m ile 0.85m kalınlıkta dırlar. “L” formu bir plan gösteren Agora Binasının uzun doğu duvarı 82.30m, güney kısa kenarı 11.45m, kuzey kısa kenarı ise 26.80m uzunluğundadır. Üst kat stoanın uzunluğu 70.80m olarak ölçülmüştür. Bütün yapı, portiko katındaki iç sırayı oluşturan İon sütunları haricinde, andezit taşından inşa edilmiştir. Duvarların dış yüzü, düzgün kesilmiş dörtgen bloklardan oluşturulmuşken, iç yüzün yine dörtgen, fakat kenarları açılı şekillendirilmiş ve birbirlerinin konturlarına göre kesilmiş daha küçük bloklarla örüldüğü dikkati çekmektedir. Ayrıca atkı taşlarının da yer yer içe doğru çıkıntı yaptıkları görülmektedir. Doğu duvarının iç ve dış yüzlerinde, blokların yüzeylerinin sivri uçlu murç kullanılarak, düzensiz derin yarıklarla hareketlendirildiği görülmektedir.

Aslen “I” plana yakın (4.90m kadar bir sapmayla) bir şablon gösteren bina, kuzey ucunun batısına eklenmiş kare bir mekanla “L” formu almaktadır. Söz konusu mekanın, binanın diğer bölümleriyle giriş-çıkış bağlantısı saptanamamış olmasına karşın, 1.70m genişliğinde anıtsal kapısı, batıya, ana caddeye ve çapraz karşısındaki Bouleuteriona bakışımıdır. Ölçüleri, içten içe, 9.90mx9.90m olan bu büyük mekan, ölçüleriyle binanın standart oda bölümlenmesinden ayrılmakla kalmayıp, eşik taşından tespit edilen zemin kotuyla da, üst kat zemininin altında, ara kat zeminin üzerinde bir yükseklik vermektedir.

3.1.1 I. Kat

3.1.1.1 Plan Şeması (Ek Levha 3-5)

Aigai Agora Binasının alt katı, yan yana ve arka arkaya dizilmiş toplam 34 mekandan oluşmaktadır. Bu mekanları birbirinden ayıran duvarlardan doğu-batı doğrultulu iç duvarlar 0.75m, kuzey-güney doğrultulu uzun duvar ise 0.80m kalınlığındadır. Söz konusu

mekanların iç ölçüleri 4.30mx4.30m (+/- 0.15m) ortalamasındadır. Bu mekanlardan önlü arkalı 12 adet olmak üzere toplam 24 adedi, doğu cepheli, Küçük Meydan olarak adlandırılan alana açılan odalar halinde planlanmışlardır. Söz konusu mekanların ön (doğu) odaları “a”, arka (batı) odaları ise “b” odası olarak tanımlanmaktadır. Odalar da güneyden kuzeye doğru 1’den 12’ye kadar numaralanmışlardır. “b” odaları, “a” odaları aracılığıyla dışarıya bağlantı sağlamaktadırlar. Ön ve arka odalar arasında plan şeması açısından bir fark bulunmamaktadır. Her ön ve arka odada birer pencere ve birer kapı bulunmaktadır. Bu pencere ve kapıların, “a” ve “b” odalarında birbirlerini karşıladıkları gözlenmektedir. Güneydeki odanın kapı kuzey sövesi ile, kuzeydeki odanın pencere güney sövesi arasında ortalama 2.40m (+/- 0.25m) mesafeler mevcuttur.

Binanın alt katını oluşturan 34 mekandan 4 adedi de kuzeydeki basamaklara cephe verir şekilde, doğu cepheliler ile aynı özellikleri sergilemektedirler. Bu odalar da doğudan batıya doğru 13 ve 14 numaralı odalar olarak tanımlanmaktadır. Bu toplam 14 çift, yani 28 odanın haricinde, giriş-çıkış bağlantıları tespit edilememiş 6 mekan daha mevcuttur. Bunlardan 12 numaralı odayı kuzeye takiben 3 adedi, lento seviyesinin hemen üstündeki taş sırası üzerinde, doğuya açılan küçük havalandırma pencerelerine sahiptirler. Söz konusu 3 adet pencere açıklıklı mekandan 12 numaralı odanın yanındaki ilk ikisinin arka (b) odaları batısında, üçüncüsünün eşi ise kuzeyindedir. Kuzeydeki söz konusu oda, aynı zamanda alt katın kuzeydoğu köşesini de oluşturmaktadır.

Çok katlı, terasa yaslanan stoaların genel özelliği olarak, alt katlarının önlü arkalı çok sayıda oda olarak bölümlendiği ve böylece üst katların üzerinde yükseleceği, mümkün olduğunca sağlam dayanaklar oluşturulduğu gözlenmektedir²⁸. Üst katlara çıktıkça, bölümlenme ve dolayısıyla ara duvarların sayısı azalmakta, böylece alt katlara binen yük de aynı oranda azaltılmaktadır. Bu uygulamanın işlevsel gereksinimlerle de örtüştüğü, çoğunlukla bir yürüme düzlemine açılan alt katların bu düzlem tarafından, çeşitli amaçlarla kullanılabilen mekanlar halinde tasarlandığı fark edilmektedir. Aigai Agora Binası söz konusu olduğunda, alt katın önünde uzanan Küçük Meydanın sınırları dahilinde ve kuzeydeki basamakların elverdiği ölçüde, güneyden kuzeye 12 adet ve kuzey kısa yüzde de 2 adet mekanın bu şekilde tasarlanmış olması ve geri kalan alanın da dışarıya giriş-çıkış düzenlemesi

²⁸ Winter 2006, 57. Bu oda düzenlemesinin Agora Stoalarında kullanılan en erken örneği Priene’de M.Ö. 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Bkz. Winter 2006, 57, Fig. 120-121. Aynı yazar, Alinda Market Binasının M.Ö. 3. yüzyıl ortasından erken olamayacağını belirterek, Aigai Agora Binasını da M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir; ki “Tarihleme” bölümünde değinileceği üzere, bu çalışmanın vardığı sonuçlara yakın bir öneridir. Bkz. Winter 2006, 57 vd.

sergilemese de aynı “kareleme” şemasıyla uyumlu mekanlara bölümlenmiş olması, işlevsel kaygının, statik kaygıların – az da olsa – gerisinde kaldığına işaret etmektedir.

3.1.1.2 Yapısal Özellikleri

Yukarıda da sözü edildiği üzere, Aigai Agora Binası, kimyasal bağlayıcı (harç) kullanılmamış, çift yüzlü, arası moloz dolgu, atkılı İsdomatik duvar sistemiyle inşa edilmiştir (**Levha 10-A,B**). Alt kattaki toplam 34 birimi oluşturan iç duvarlarda da aynı teknik kullanılmış, fakat bunlardan doğu-batı doğrultular 0.75m ve binanın bu katını uzunlamasına kat eden kuzey-güney duvarı ise 0.85m kalınlığındadır. Özellikle doğu uzun cephe duvarında, pencere eşik taşının altına kadarki dış yüz blokları 0.45m yüksekliğindeyken, lento seviyesine kadar giderek incelip 0.33m’ye ulaşmakta ve bu standardı korumaktadırlar. Binanın köşelerinde – ki üç köşesi izlenebilmektedir –üst üste gelen blokların birbirlerine 90° açıyla oturdukları bir yöntem kullanılmıştır (**Levha 11 A,B**).

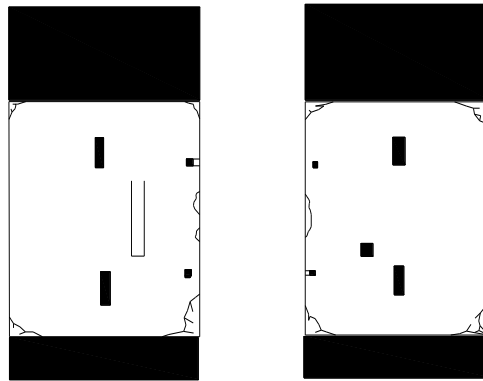
Kapı eşikleri ve pencere pervazları, duvar kalınlığını 0.20m ila 0.25m içeriye doğru giren ikişer bloktan oluşmaktadırlar. Bunların üzerine oturan söve blokları da duvarı dıştan iç kat eden, 0.90m kalınlığında dik yerleştirilmiş bloklardır ve kapı söveleri, pencere pervaz blokları ve bunların karşılığındaki aynı kalınlıkta (0.18m) blokların aralarına girmesiyle desteklenmiş ikişer parçadan oluşmaktadırlar (**Levha 12-A**). Lentolar ise tek parça ve taş derzleriyle aynı yüksekliktedirler. Ortalama 2.0m (+/- 0.05m) yükseklikteki kapılar ve yine ortalama 1.0m (+/- 0.05m) yükseklikteki pencereler, lento üzerine binen dikey yükün dağıtılarak zemine aktarılması amaçlı, yukarıya doğru daralan bir form göstermektedirler. Kapılar zeminde ortalama 1.0m (+/- 0.05m), lento seviyesinde 0.90m (+/- 0.05m) genişlikteyken, pencereler pervaz seviyesinde 1.03m ila 1.05m, lento seviyesinde ise kapılar ile aynı genişlikteyken, Bu uygulamanın sonucu olarak, özellikle kapı sövelerinin ve aralarındaki blokların, tam da ağırlığın aktarıldığı hat üzerinde, iki binyılı aşkın süre zarfında yer yer çatladıkları ve bu çatlakların her kapıda yaklaşık aynı hat üzerinde oldukları gözlenmektedir (**Levha 12-B**). Bu çatlakların izledikleri hat, lento üzerine binen yükün de söveler üzerinden zemine aktarıldığı açıyı göstermektedir. İç odaların kapı ve pencereleri de ön odalardakilerle yapısal olarak, birebir aynı özellikleri göstermektedirler. Zira bunların da üzerinde ara katı ikiye bölen kuzey-güney doğrultulu duvar ve onun üzerine de portiko yükselmektedir.

Doğu-batı doğrultulu iç duvarlar, hem doğu uzun duvarı, hem de kuzey-güney doğrultulu iç duvar ile organik olarak bağlantılı ve iç içe geçmiş, bir nevi “fermuar bindirme” teknikli köşelere benzer şekilde birleşmektedirler. Aynı durum, kuzey-güney doğrultulu iç

duvar ile kısa dış duvarlar için de geçerlidir. Buradan hareketle, binanın bütün duvarlarının birlikte yükseltildikleri söylenebilir. Doğu-batı doğrultulu iç duvarların, doğu uzun duvarına birleştiği hat üzerinde, batıya doğru çıkıntı yapan bloklardan 4.30m yükseklikteki üst üste üç çiftin, en alttakilerin üst yüzlerinde, ortadaki ikilinin hem alt hem de üst yüzlerinde, üsttekilerin ise sadece alt yüzlerinde bulunan ikişerden dörder adet kare bağlantı yuvası (**Levha 13-A**) birinci kat tavan ve ikinci kat taban döşemelerine ait olmalıdırlar. Tavan ve taban geçişleri, doğu-batı doğrultulu iç duvarlar üzerindeki ahşap hatılları kuzey güney doğrultulu olarak kesen kalaslar yoluyla oluşturulmuş olmalıdırlar. Dolayısıyla alt kat yüksekliği 4.30m olarak ölçülebilmektedir.

3.1.1.3 Ahşap ve Metal Donanım

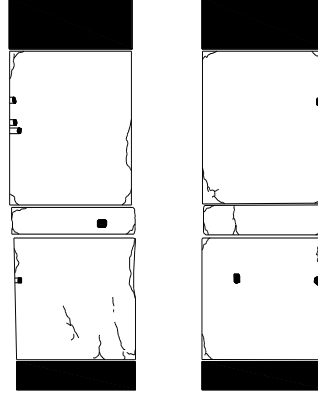
Aigai Agora Binasının, donanım elemanları incelendiğinde, belli bir noktaya kadar, binanın ilk inşa edilişi sırasında, en azından söz konusu doğramaların monte edileceği yuvaların hazırlandığı anlaşılmaktadır (**Figür 4**). Bu ilk düzenlemeler, pencere çerçevelerinin ve kapı kasalarının, metal bağlayıcılar (büyük çoğunlukla da kabaralı çiviler) (**Levha 13-B**) ve pencere çerçeveleri için de direkt çerçevelerin uzantıları niteliğindeki ahşap diller yoluyla sabitleneceği yuvaların (**Levha 13-C**), ana yapı malzemesi olarak kullanılmış olan andezit bloklara açılması ile; yine kapıların içeriden ve dışarıdan kilitlenmesine yönelik sistemlere ait metal yuvalarının gerek lento, gerek eşik taşları üzerine çalışılması işlemlerini kapsamaktadır (**Levha 14-A**).

Figür 4

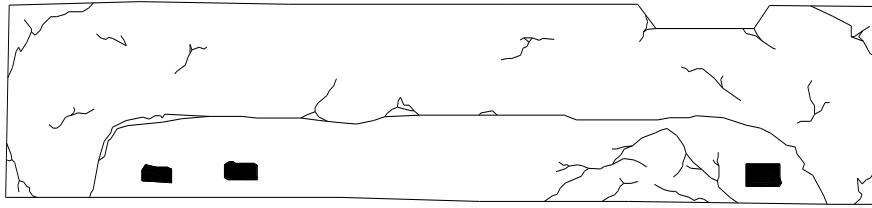
Pencere çerçevelerinin sabitlenmesine yönelik yuvalar, istisnasız bütün (a) ve (b) odalarında, yani dışarıya açılan ön odalarda ve arkadaki iç odalarda, kuzey ve güney pencere sövelerinde üstlü altlı olarak ikişer adet olmak üzere konumlanmışlardır. İç ölçüleri standart olarak 4.0x11.0cmdir ki derinlikleri de 4.0cm civarındadır. Sadece, küçük farklarla yükseklikleri değişebilmektedirken, sövelerdeki konumları yatay olarak standarttır ve dış

yüzden ortalama 40.0cm kadar içeridedirler. 1(a) odasının donanım özelliklerinden söz edilirken değinileceği üzere, bu pencere çerçevelerinin kalınlıkları da yaklaşık olarak 30.0cm kadar olmalıdırlar.

Figür 5

Kapı kasalarına ilişkin standart uygulama ise, eşik taşlarının büyük oranda gözlenemez durumda olmalarından dolayı, daha çok lentolardaki metal yuvalarından takip edilebilmektedir. Ölçüleri 8.0x6.0cm ile 7.0x5.5cm arasında değişmektedir. Sadece, kazısı tamamlanmış olan 7(a) odası eşik taşı kapı kasalarının alt kısımları ve içeriden kilitlenmeleri hakkında detaylı bilgi sunabilmektedir. Ayrıca, özellikle 7(a) odası eşik taşında gözlendiği üzere eşik taşlarında bulunan menteşe (veya mil) yuvaları (**Levha 14-B**), hem kapı kanatlarının hareketini sağlamakta, hem de kasayı, eşik taşına sabitlemektedirler. Zira bu yuvaların üst eşlerinin lento veya üst kottaki başka bir blok üzerinde gözlenememesi, kasa içinde olduklarına işaret etmektedir (**Figür 6**). Kasanın sabitlenmesine ilişkin bu yuvaların haricinde, lento üzerinde ve yine 7(a) eşik taşındaki metal yuvaları ise, kapıların “içeriden” kilitlenmesine yönelik, dikey çalışan bir sisteme işaret etmektedirler. İki kanatlı olan kapıların, genellikle, güney kanadı sabit ve daha dar olmak üzere tasarlandıkları fark edilmektedir.

Figür 6

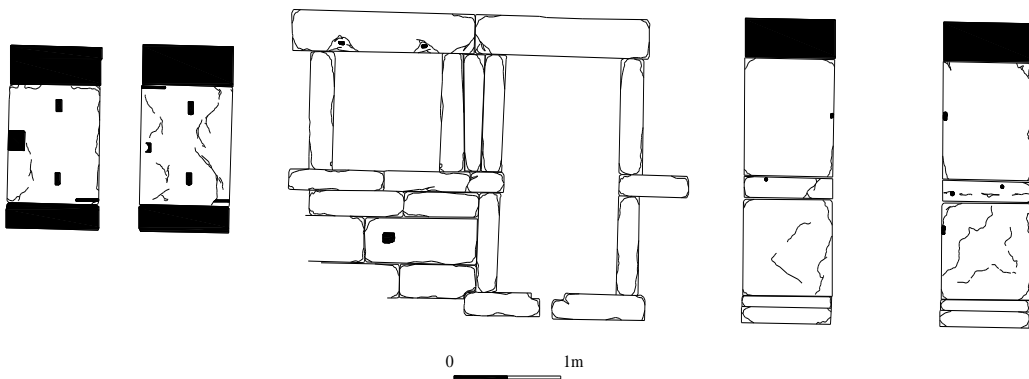
Kapıların iç kısımlarında, söveler arasında, ince bir metal çubuğun yatay olarak yerleştirilmesine yönelik oldukları anlaşılan, çaplarının standardı tahribat dolayısıyla net olarak ölçülemese de, yaklaşık olarak 0.3cm ile 0.5cm arasında değiştiği ön görülen, karşılıklı ve biri diğerinden derin yuvalar mevcuttur. **(Levha 15-A,B) (Figür 5)**

Yukarıda sözü edilen standart donanım elemanlarına ait taş üzerine açılmış olan yuvaların büyük kısmı, kısaca “kurşun talanı” olarak da isimlendirilen, geç antik dönem tahribatları sırasında, metal bağlayıcıların sabitlenmesinde kullanılan kurşunun ele geçirilmesine yönelik tahribatlardan etkilenmiş olduklarından, nadiren net olarak izlenebilmektedirler. Sadece pencere çerçevelerinin sabitlenmesine yönelik yuvalarda, ahşabın sabitlenmesi amacıyla kurşun kullanılmamış olduğundan, bu yuvalar oldukça iyi korunmuş durumdadırlar. Korunmuşluk durumuyla, bu talandan kurtulmuş gibi görünen diğer bir grubu da, söz konusu dönemde ulaşılamayacak kadar yıkıntı altında kalmış kısımlar oluşturmaktadırlar.

Bu standardize uygulamaların, yapının ilk inşa projesine dahil olduğu ve bu imar faaliyetinde çalışan ustalar tarafından hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Fakat yapının bu ilk projesindeki donanım uygulamaları son derece sınırlı ve minimum düzeyde tutulmuş, detaylara ilişkin müdahaleler, çok büyük bir olasılıkla, kullanıcıların tercihinine bırakılmıştır. Binanın yapım aşamasında, hangi odaların kimler tarafından ve ne amaçla kullanılacağı belirlenmemiş olması da beklenen ve olağan bir durumdur. Sadece kapı ve pencerelerin kasaları ile çerçevelerinin montajlarına ilişkin hazırlıklar tamamlanmış, mekanların kullanıcıları ve dolayısıyla da kullanım amaçları belirlendikten sonra, tercihe bağlı olarak yapılacak eklemelerle montajların gerçekleştirilmesi için olanak sağlanmış gibi görünmektedir.

İlk inşa aşamasında mimarlarca tasarlanan ve taş ustaları tarafından açılan yuvalarla, daha sonra kullanıcıların açtıkları ve/veya açtırdıkları yuvalar arasındaki ayrımlar açıkça fark edilebilmektedir. İlk grup, son derece standart, her mekanda neredeyse mükemmel oranlarla birbirini tekrar eden ve özenli işçiliğiyle dikkat çeken uygulamalardan oluşurken; ikinci grup, daha az özenli, mekandan mekana oldukça farklılık gösteren, gerek işçilik gerekse de teknik farklarıyla birbirinden açıkça ayrılan uygulamaları kapsamaktadır. Bunlar arasında, kapı kasanının sabitlenmesinde kullanılan 2.5x2.5cm ölçülerindeki ve bazen sövelerin odaya bakan dar yüzlerinde, bazen de kapı içine bakan geniş yüzlerinde karşılaşılan “kenet” yuvaları, kasanın yerleştirildiği her kapıda bulduklarından (**Levha 15-C,D**), bu yuvalar haricindeki detaylara, her oda için ayrıca değinilecektir.

1(a) odası bu anlamda oldukça özel detaylara sahiptir (**Figür 7**). Öncelikle, kuzey söveden 38.0cm, güneyden ise 62.0cm mesafede ve pervaz seviyesinden 50.0cm aşağıda bulunan, üst yüzü içeriye doğru eğimli bir yuva (**Levha 16-A**), kuzey sövede 20.0cm, güneyde ise 32.0cm uzunluğunda, kuzeyde 1.0cm, güneyde ise 1.5cm derinliğindeki sürgü yuvalarıyla ilişkili olmalıdır (**Levha 16-B,C**). Bu yuvanın üst yüzündeki eğim hesaplanarak, sürgü yuvalarıyla kesiştirildiğinde, pencereden dışarıya doğru yaklaşık 37.0cm çıkıntı yapan bir levhanın, uzun ve derin olan güney sürgü yuvasının sağladığı hareket alanı kullanılarak, bu iki yuvaya; ve alttaki eğimli eşlerine yerleştirilmiş bir desteğe dayanarak, toplamda 60.0cm ile 70.0cm kadar düz bir tabla yarattığı fark edilmektedir (**Levha 17-A,B,C**). Kaldı ki, 1(a) odası dışındaki odaların neredeyse tamamı, dışarıya bir sunum için gerekli rahatlığı sağlayamayacak kadar yüksek pencerelere sahiptirler. Bu odanın söz konusu kullanım kolaylığı, Dar Terasa inen merdivenlere cephe vermesinden kaynaklanmaktadır.

Figür 7

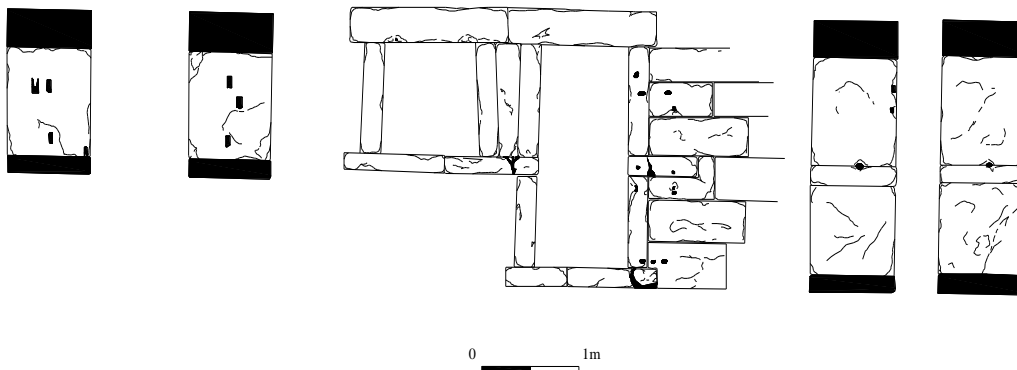
Pencere lentosu ön yüzündeki iki adet metal yuvası da, yukarıda sözü edilen tablayı hava şartlarından koruyan bir tenteye ait olmalıdırlar. Ölçüleri, 2.0x4.0cmdir ve her ikisi de lentonun kenarlarından 43.0cm içeridedirler. Derinlikleri, 3.0cm kadarı izlenebilir olmak üzere, yaklaşık 6.0cm kadardır. **(Levha 18-A)**

Pencerenin içeriden kilitlenmesine yönelik sistem, ileriye doğru itilerek, yatay hareket eden iki adet veya dikey hareket eden tek pencere kepengine yaslanan bir hatıl ile oluşturulmuştur. **(Levha 18-B,C)**

Bu odanın kapı düzenlemesinde, standart dışı herhangi bir uygulama izlenememekteyse de, içi tamamen enkazla dolu olduğundan, kapının iç kısmını gözlemek mümkün değildir. 1(a) odasının kapı düzenlemesine ait olağan dışı tek unsur, eşik taşını ikiye bölen bir kanalın varlığıdır. **(Levha 19)** Bu ve diğer odalardaki benzer su tahliye uygulamalarına yapının işlevinin tartışıldığı bölümlerde detaylıca değinilecektir.

Söz konusu odayla ilgili, yukarıda sunulan detay verilerinden hareketle, 1 numaralı oda çiftinin, suyla ilişkili, muhtemelen sunumu (a) odasından yapılan ve hava şartlarından korunması gerekli olabilecek bir malzemeyle ilişkili bir işlev yüklendiği söylenebilir. (a) odasının içi ve (b) odası tamamen bina enkazıyla dolu olduğundan, daha detaylı gözlemler yapmak mümkün olmamıştır.

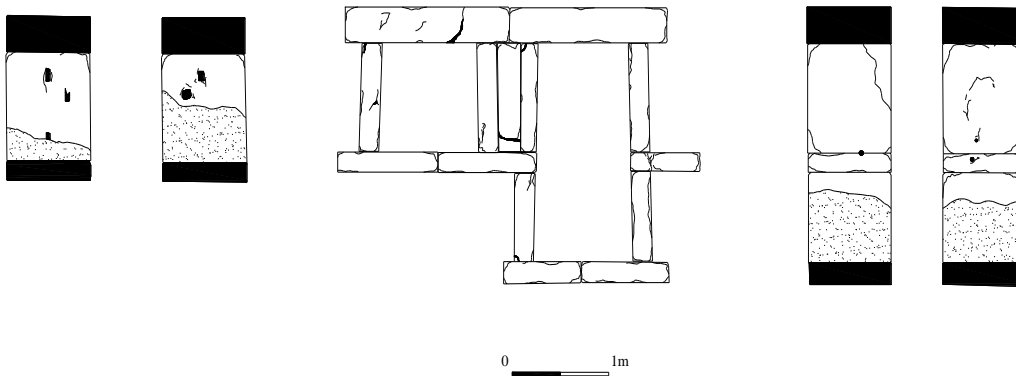
2(a) odası penceresinin içeriden kilitlenmesine yönelik sistem, yukarıdan aşağıya hareket ettirilerek yuvasına oturtulan; ve yatay hareket eden iki adet veya dikey hareket eden tek pencere kepengine yaslanan bir takoz ile oluşturulmuştur **(Levha 20-A,B,C,D)**. Bunun yanı sıra, 1(a) odası pencere lentosu cephesinde görülen, tente kullanımına yönelik yuvaların benzerleri bu odada da mevcuttur **(Levha 21-A)**.

Figür 8

2(a) odasının kapısında, standarttan farklı olarak, sadece kuzey sövesi üzerindeki ve bu sövenin hemen yanındaki, çok da düzenli görünmeyen metal yuvaları gözlenebilmektedir. İşlevlerine ilişkin güçlü bir öneride bulunmak mümkün değildir. toplamda 11 adet yuva görünmektedir. Bunların üçü söve üzerinde, yaklaşık aynı hizada, alt, üst söve taşları ve ara taşı üzerinde iken, diğer sekizi, iki tane üçlü ve bir tane de ikili olmak üzere üç dağılık grup halinde, hemen sövenin yanındadırlar. Söz konusu 11 yuvadan sadece, yürüme zemininden itibaren ikinci ve altıncı bloklardaki çiftler tanımlanabilmiştir; fakat bunlar da donanım doğramalarıyla değil, su sistemi ve drenaj ile ilişkilidirler ve o bölüm dahilinde inceleneceklerdir (**Levha 21-B**).

3(a) odası penceresinin içeriden kilitlenmesine yönelik sistem, yukarıdan aşağıya hareket ettirilerek yuvasına oturtulan; ve yatay hareket eden iki adet veya dikey hareket eden tek pencere kepengine yaslanan bir takoz ile oluşturulmuş olmasına karşın, ilk iki odadaki benzerlerinin tersi bir düzenlemedir. Takozun sabitlendiği yuva ile kitleme kanalı bu kez ters sövelerdedirler. (**Levha 22-A,B,C,D**)

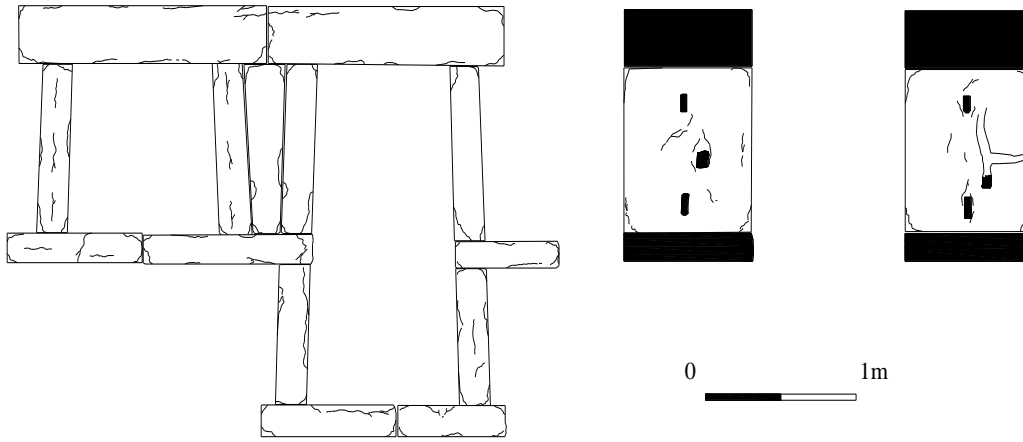

Figür 9

Bu odanın kapısında, en başta sözü edilen standart uygulamanın dışına çıkıldığına dair herhangi bir iz görünmemektedir (**Figür 9**).

4(a) odası penceresinde kullanılan içeriden kilit sistemi, diğer odalardaki benzerlerinden ayrılmaktadır. Genelde, yatay veya dikey hareket eden takozlara dayanan kilit sistemlerinden biri tercih edilmiş olmasına karşın, burada, hangisinin daha geç olduğuna yönelik bir tespit bulunmak - başta - mümkün olmasa da, her iki sistem bir arada izlenmektedir. Dikey hareket eden bir takozla ilgili olduğu anlaşılan ve diğer örneklere göre biraz daha uzunca bir kanal ile yatay hareket eden bir diğer takozla ilişkili ikinci bir kanal, hemen kilit yuvasından önce birleşmektedirler (**Levha 23-A,B**). Burada çok büyük olasılıkla,

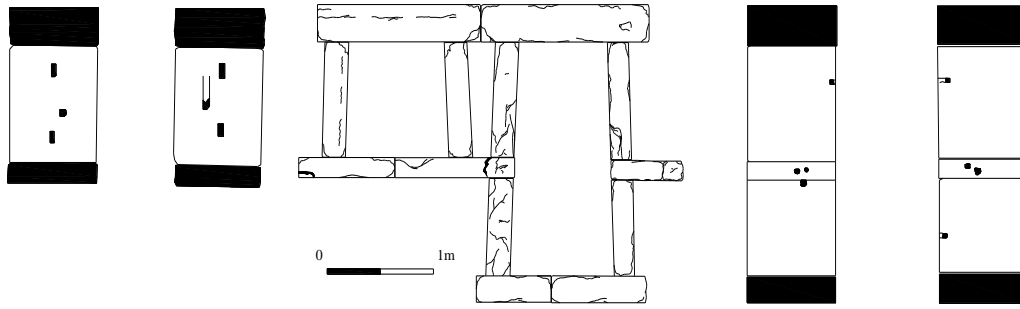
kullanıcı değişimi ve yeni kullanıcının tercihinin, bir sebepten farklılaşması kaynaklı, ikinci bir m¼dahale s¼z konusudur.

Fig¼r 10

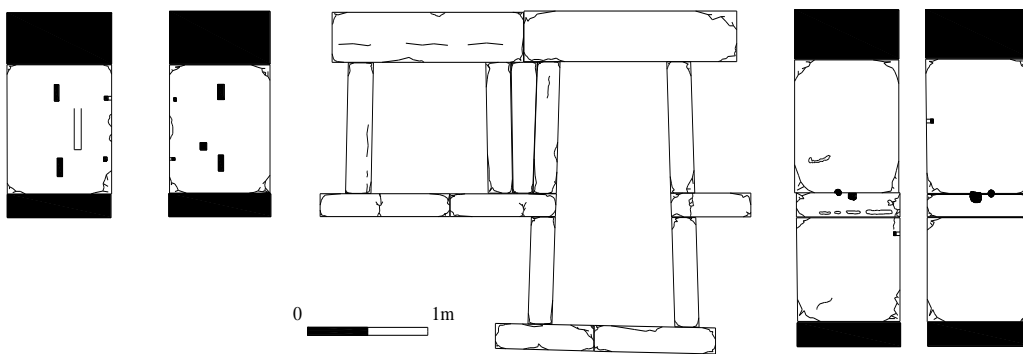
Bu odanın kapı kasası yuvaları, standart uygulamadan şaşmamışlarsa da, lentodaki iki çift çivi yuvasının arasında kalan, yukarıda s¼z¼ edilen kilit yuvasının bir adet değil, ağır tahribat g¼rm¼ř olmasına karşın, ¼st ¼ste iki adet olduğu g¼zlenebilmektedir (**Levha 23-C,D**). Burada da, tıpkı pencerede olduğu gibi, içeriden kilitlemeye y¼nelik sistemin, sonradan bir m¼dahaleye maruz kaldığı ve bu m¼dahalenin de yine “dikey hatta kullanım” ile ilişkili olduğu dikkati çekmektedir. Bir başka deyişle, kapıyı içeriden kilitleyen iki yuvadan lentodaki, standart yerinden daha aşağıya çekilmiştir. Yukarıda s¼z¼ edilen ikinci kullanıcının y¼kseklikle ilgili tercihleri, ilk kullanıcından farklı g¼r¼nmektedir.

5(a) odası penceresinde, sadece ve yine, yukarıdan aşağıya inerek, yatay veya dikey hat ¼zerinde hareket eden pencere kepenginin veya kepenklerinin hareketini engelleyen bir takoz ile oluşturulmuş kilit sistemi g¼r¼nmektedir (**Levha 24-A,B**). Gerek çerçeve yuvaları, gerekse de s¼z konusu kilide ilişkin yuvaların oldukça iyi korunmuşluk durumları dikkati çekmektedir (**Levha 24-C,D**). Aynı durum kapı d¼zenlemesi için de geçerlidir. Sıra dışı bir uygulamaya rastlanamamıştır. (**Fig¼r 11**)

Figür 11

6(a) odası penceresinde uygulanmış olan, yine yukarıdan kaydırılarak yuvasına oturtulan takoza dayalı kilit sistemi, 3(a) odasındaki gibi ters yönlüdür (**Levha 25-A,B**). Ayrıca bu odada, çerçevenin yanı sıra, kapı kasalarıyla benzer şekilde monte edilmiş bir “pencere kasasına” ait izler fark edilmektedir (**Levha 25-C,D**). Bu iki detay uygulamasının çağdaş olması ihtimali yok denecek kadar azdır. Çerçeve düzenlemesinin proje aşamasında tasarlandığı ve ilk inşa evresinde uygulamaya geçirildiği düşünüldüğünde, kasanın daha sonraki bir dönemde monte edildiği söylenebilir. Zira standart olarak açılan çerçeve yuvalarının kullanılmaması ve direkt kasanın tercih edilmesi durumunda, içeriden kilitlemeye yönelik detayın çalışılmayacağı ortadadır. Buradan hareketle, çok fark olmamakla birlikte daha geç bir dönemde, pencere kasasının uygulandığı söylenebilir.

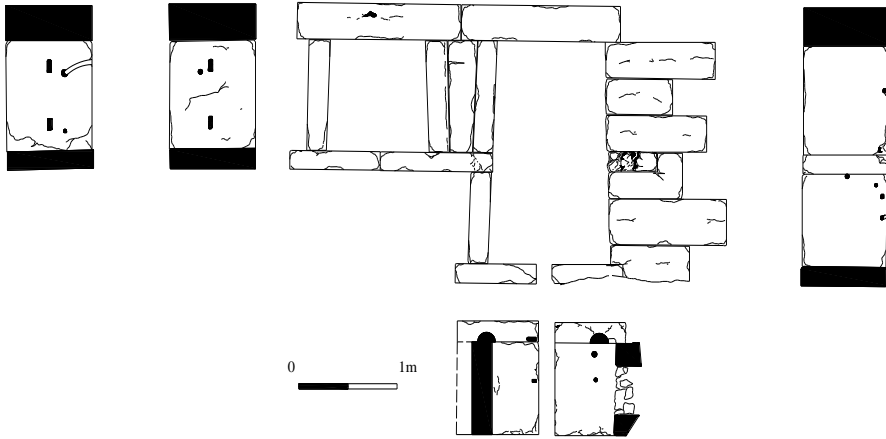

Figür 12

Kapıya ilişkin standart dışı bir uygulama gözlenmemiştir. (**Figür 12**)

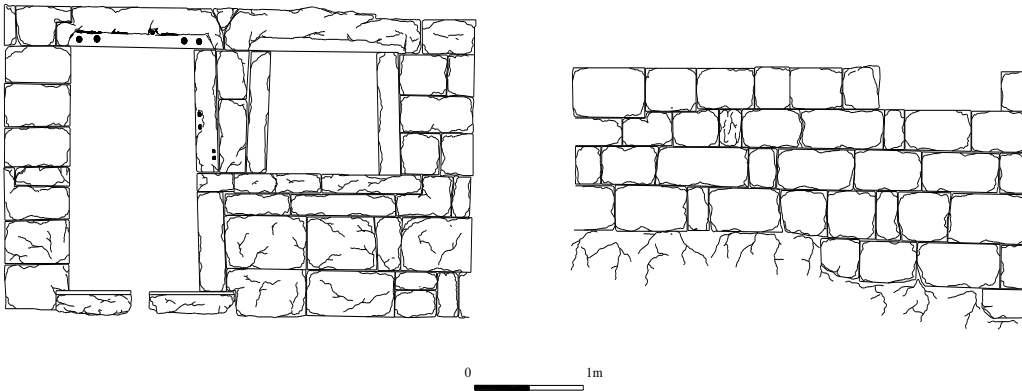
7(a) odası penceresinin içeriden kilitlemesine yönelik sistem diğer odaların tamamından farklı olarak, ileri ve aşağıya doğru itilerek, çapraz bir hareketle yuvasına

oturtulan bir takoza dayanmaktadır (**Levha 26-A,B,C,D**). Ayrıca yön olarak da, 3(a) ve 6(a) odalarıyla aynı, yani geri kalan sistemler düşünüldüğünde ters yöndedir.

Figür 13

Kapının kuzey sövesi kayıp olduğundan gözlenememekteyse de, bu odanın kazısı tamamlanmış olduğundan eşik taşı üzerinde gözlem yapmak mümkün olan neredeyse tek örnek özelliğindedir. Diğer odalarda sadece lentolar ve söveler üzerindeki izlerden takip edilebilen kapı kasasının standart özelliklerinin tam olarak anlaşılabilmesi bu sayede mümkün olmuştur. Bunun dışında, 1(a) odasındaki eşik taşında takip edilen kanal uygulaması, 7(a)'da da mevcuttur ve söz konusu kanalın (b) odası içine kadar uzandığı görülmektedir (**Levha 27-A**).

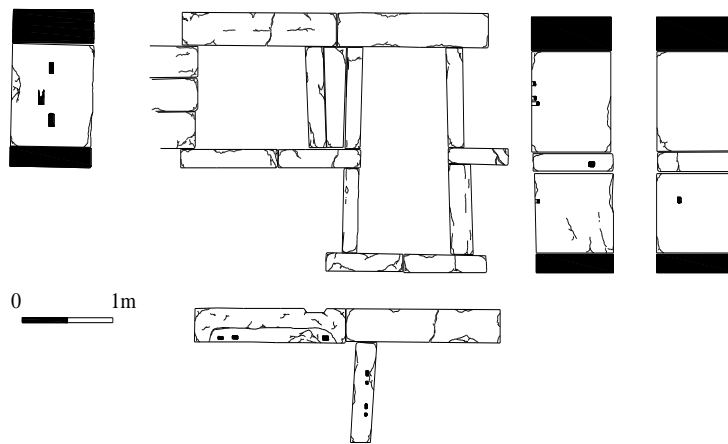

Figür 14

7(a) odasının kazısının tamamlanmış olması, kapı eşiği dışında bir başka imkanı daha sunmaktadır; ki bu da (b) odalarının pencere ve kapı sistemlerinin gözlenebilmesidir. Bu odalarda pencere çerçeveleri ve kapı kasalarına ait yuvalar mevcut olsa da, ön odalardaki kilit sistemlerinin hiçbiri gözlenememektedir (**Levha 27-B,C,D**). Herhangi bir şekilde kilit kullanılmaması söz konusu olamayacağından (kanatların en azından birbirlerine

sabitlenmemeleri, aşağıya doğru esnemelerine ve *düşme* olarak adlandırılan durumun ortaya çıkmasına sebep olacaktır), iki ihtimal vardır. Kanatların kendi aralarında bir sistem ile, söveler veya lentoya değil birbirlerine sabitlendikleri bir kilit yöntemi söz konusu olabileceği gibi, içeride kalan (b) odalarında kapı ve pencere kasalarının hiç monte edilmemiş olmaları da mümkündür. (Figür 13-14)

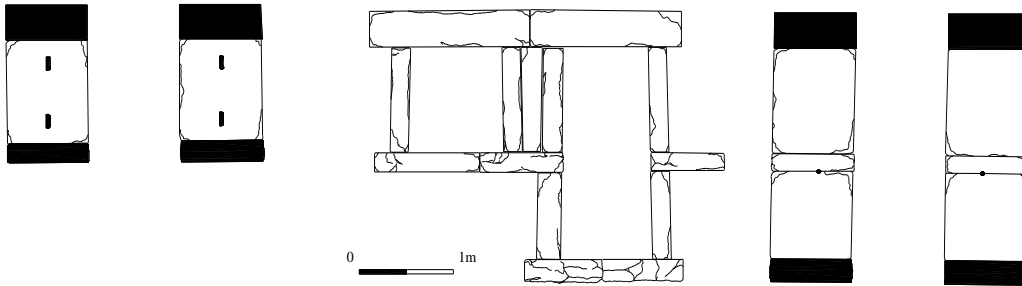
8(a) odası pencere güney sövesi kayıptır (**Levha 28-A**). Kuzey söve üzerinde, yukarıdan aşağıya hareket ettirilerek yuvasına oturtulan bir hatıla ait kilit yuvası görülebilmektedir (**Levha 28-B**). İç kısımda ise ilginç bir durum söz konusudur. Kuzey sövenin odanın içine bakan dar yüzünde, kurşun talanı amaçlı olması kuvvetle muhtemel, ağır bir tahribata uğramış olsalar da, kapılardakine benzer bir pencere kasasına yönelik olma ihtimali güçlü olan metal yuvaları mevcuttur (**Levha 29-A,B**). Yukarıda sözü edildiği üzere güney söve kayıp olduğundan o yönde bir inceleme yapmak mümkün olmamıştır. Bu yuvaların kurşun talanı amacıyla tahrip edilmiş olmaları, pencere kasasının monte edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Fakat lento üzerinde tek yuva bulunması ve bu yuvanın da ortalanmamış olması, söve üzerindeki yuvaların düzensizliğiyle birleştiğinde, bu odaya kadar hiç de alışla gelmedik oranda gelişigüzel ve özensiz bir işçiliğin varlığını ortaya koymaktadırlar.

Figür 15

Kapı kasasında, standart düzenlemeye ait yuvaların yanında, sövenin kapı içine bakan kısmında iki adet, yine düzensiz ve fazladan metal yuvasının varlığı da düşündürücüdür (**Levha 29-C**). 8(a) odası, kendi içinde ve özelinde bir takım müdahalelere maruz kalmış gibidir. Bunların tadilat amaçlı olmaları ihtimali, özellikle kapı kasasına yönelik fazladan metal desteklerinin varlığıyla, öne sürülebilirse de; pencere kasasına ilişkin izlerin özensizliği de aynı oranda dikkat çekicidir. Sözü edilen müdahaleler, ne amaçlı olursa olsun, pek de usta ellerden çıkmış gibi değildir. (Figür 15)

9(a) odası, farklı ve düşündürücü bir görüntü sergilemektedir. Pencerede, kilit yuvası ve benzeri kullanıma yönelik müdahaleler söz konusu değildir (**Levha 30-A**). Proje aşamasında var olan ve ilk inşa evresinde uygulamaya geçirilmiş standart çerçeve yuvaları dışında bir iz yoktur. Lentonun iç kısmında, muhtemelen bir pencere kasası oturtulabilmesine imkan vermek üzere düzleştirilmiş bir profil hattı varsa da, buraya da herhangi bir şekilde kasa sabitlenmediği görülmektedir. Buna yönelik de herhangi bir yuva mevcut değildir. Hatta çerçeve yuvalarının dahi, diğer odalara nazaran daha az yıpranma emaresi gösterdikleri de söylenebilir. Ayrıca 9(a) odası pencere lentosu iç yüzünde, yukarıda sözü edilen düzleştirilmiş hat üzerinde “T” harfi – ki kuvvetle muhtemel rakam olarak kullanılmış bir taşçı işaretidir – görünmektedir (**Levha 30-B**). Bu işarete dair öne sürülebilecek bir diğer teori ise, lentonun ortasına denk gelen konumundan yola çıkarak, diğer kapı lentolarında görülen kilit yuvasının çalışılması için bir yer belirleme işareti (“+”) olabileceğidir. Diğer lentolar üzerinde de benzer taşçı işaretleri bulunduğu, fakat kullanım süresince aşınarak izlenebilir olmaktan çıktıkları öne sürülebilir.

Figür 16

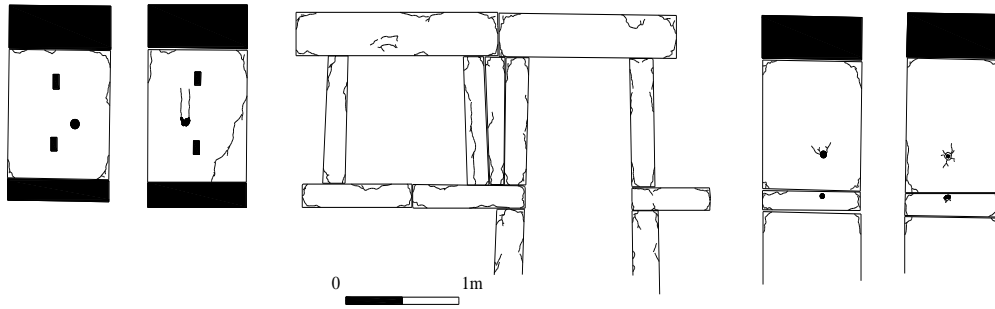
Kapıda da durum çok farklı değildir. Kasaya ilişkin olarak sadece lentodaki yuvalar izlenmektedir; ve diğer hemen bütün odalarda var olan 2.5x2.5cm ölçülerindeki, sabitlemeye yönelik metal yuvaları çalışılmamıştır. Kapının iç yüzlerinde sadece, yine proje ve ilk inşa aşamalarına ait olan, metal çubuk yerleştirme amaçlı, dairesel ve dar çaplı yuvalar mevcuttur (**Levha 30-C**).

9 numaralı odanın, en azından izlenebilen ön kısmı, yani (a) odası, proje ve ilk inşa aşamalarına ait olan donanım hazırlıklarının sonrasında ve haricinde, kullanıcı kaynaklı detay işçiliklerine maruz kalmamış gibidir. Bu durumdan hareketle, biri kesin, diğeri varsayım olmak üzere iki sonuç çıkartılabilir. Birincisi ve kesin olanı, proje aşamasına dahil edilmiş olan donanım detaylarının tam olarak sınırlarının tespitidir. Varsayım olarak kalmak

durumundaki diğer çıkarım ise, 9(a) odasının “kullanılmamış” olmasıdır. (b) odası ile ilişkili gözlem yapmak, yıkıntı ve tahribat durumu dolayısıyla mümkün değildir. **(Figür 16)**

10(a) odası penceresinde de, diğer odaların çok büyük bir çoğunluğunda tercih edilmiş olan, yukarıdan aşağıya kaydırılarak yerleştirilen bir takoz esasına dayanan kilit sistemi uygulanmıştır **(Levha 31-A,B)**. Fakat, bu odada, gerek bu işlemler, gerekse de kapı kasasına ilişkin en standart uygulamalar dahi, son derece özensiz bir işçilikle çalışılmıştır.

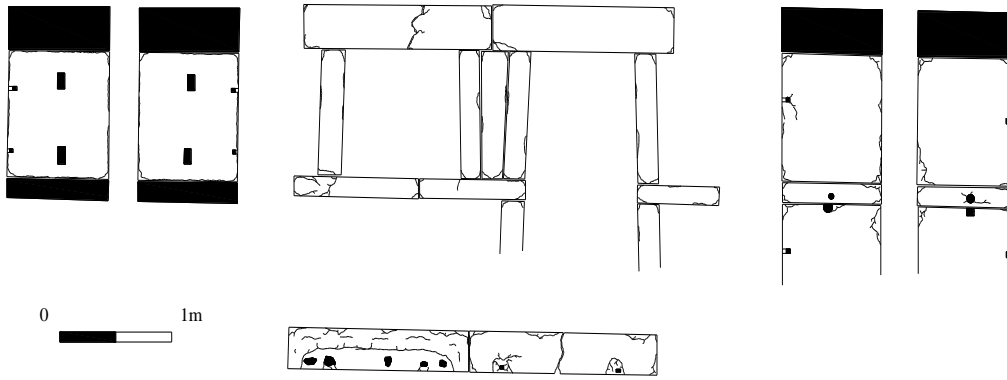
10(a) odasında da, pencere pervaz seviyesinin 50.0cm kadar altında, dörtgen bir yuva mevcuttur **(Levha 31-C)**. Fakat bu yuva, 1(a) odasındaki yuvayla gerek form, gerekse de yukarıya yönelen bir açıdan yoksun oluşu ve dolayısıyla da işlev açısından ayrılmaktadır. Farklı fakat tespit edilemeyen bir amaca hizmet eder gibi görünmektedir.

Figür 17

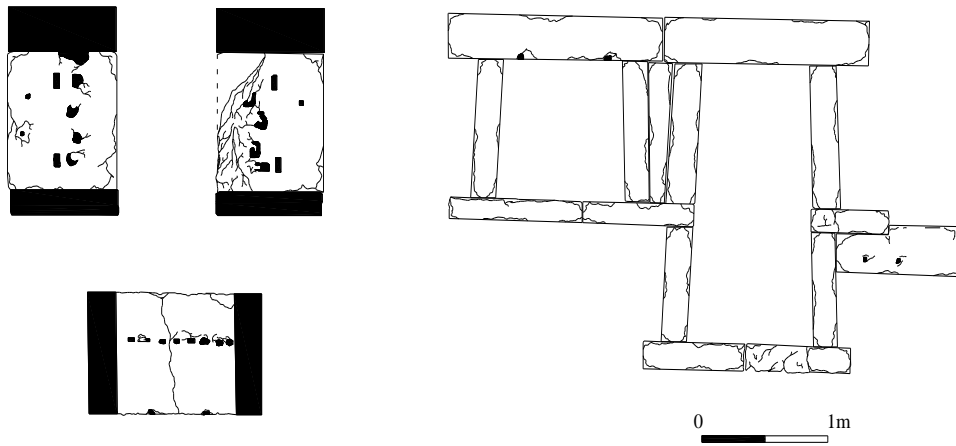
Diğer odalarda söve ara taşı ile alt söve taşının birleştiği derz üzerinde görülen, metal çubuk yerleştirme amacına yönelik yuvalar, yine özensiz ve gereğinden büyük olmak üzere, bu kez üst söve taşı üzerindedirler **(Levha 32-A,B)**. **(Figür 17)**

11(a) odası penceresindeki çerçeve yuvaları, proje ve ilk inşa safhalarından mevcut olmalarına rağmen kilit sisteminin yokluğu, çerçevenin kullanılmadığına işaret etmektedir. Bunun yerine tercih edilmiş olan pencere kasasına ait metal yuvaları, hem lento hem de söveler üzerinde izlenebilmektedir. **(Levha 32-C)** Bu yuvalardan anlaşıldığı üzere, söz konusu pencere kasası, kapı kasalarıyla aynı sistem kullanılarak monte edilmiştir. Kapıda standart dışı bir müdahale izlenmemektedir. **(Figür 18)**

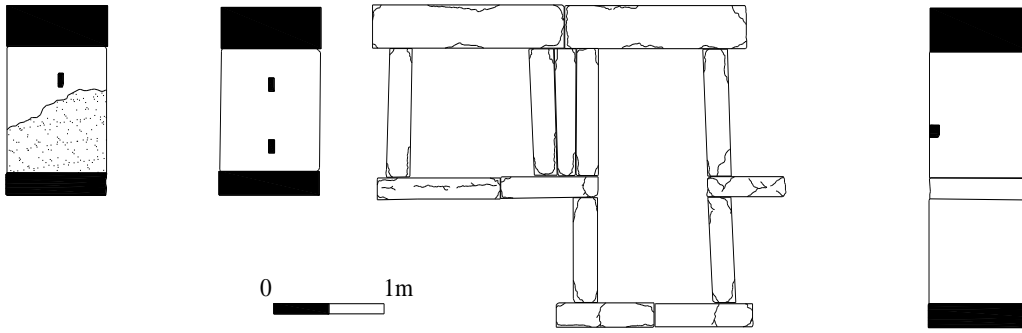
Figür 18

12(a) odası, doğu cepheli odaların en kuzeyde konumlanmış olanıdır. Lento cephesinde, 1(a) ve 2(a) odaları gibi, fakat birbirine daha yakın tente kullanımına yönelik iki adet metal yuvası mevcuttur (**Levha 33-A**). Pencerenin iç kısmına bakıldığında çoğunlukla bir parmaklık düzenlemesine ait olan ve içeriklerindeki metale ulaşma kaygısıyla ağır tahribat görmüş, çok sayıda yuvayla karşılaşmaktadır. Bu düzenlemeye ilişkin izler, gerek lentoda gerekse de sövelerde takip edilebilmektedir (**Levha 33-A**). (**Figür 19**)

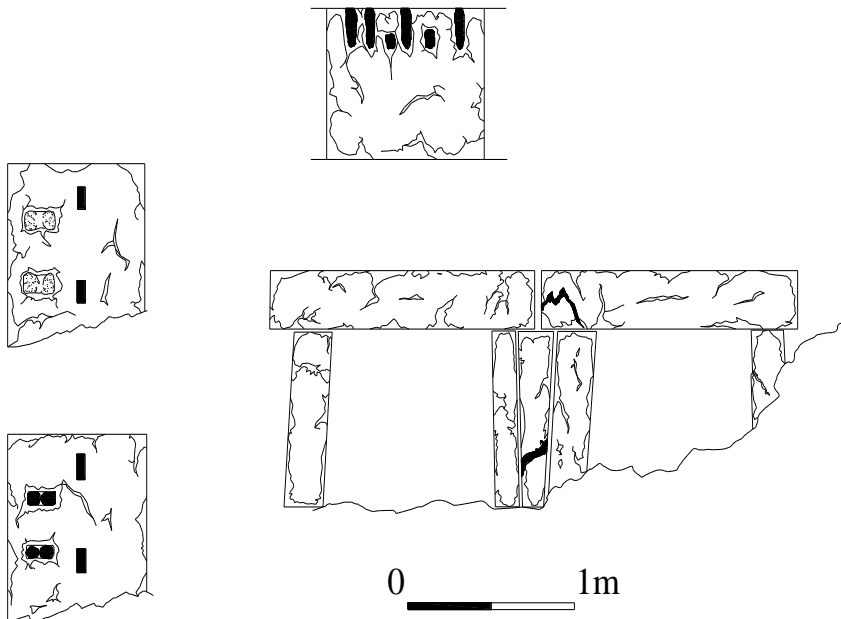
Figür 19

13(a) odası, Agora Binasının kuzeye bakan kanadında, kuzeydoğu köşeden yaklaşık 5.0m uzaklıktadır. İçi ağır moloz dolu olduğundan, iç detaylarını izlemek mümkün değildir. Dış cephe düzenlemesi doğu cephedeki 12 odadan farksızdır. Kısmen gözlenebilen pencere detayları, standart çerçeve yuvalarının varlığının dışında detay vermemektedir. Kilit sistemine yönelik bir uygulama (mevcutsa dahi) görünmemektedir. (**Levha 33-B,C**) Kapıda ise, lento ve söveler tarafından paylaşılan karşılıklı birer çiftten müteşekkil, kasa üst yuvaları haricinde gözlemlenebilen tek detay, batı sövenin kapı içine bakan doğu yüzünde, karşılığı bulunmayan, 6x10cm ölçülerinde bir yuvadır. Bu yuva, lentodan 61cm aşağıda, söve iç yüzünden 3cm dışarıdadır (kuzey duvarından 78cm içeridedir). (**Levha 34-A**) (**Figür 20**)

Figür 20

14(a) odası, özellikle kapı detayları neredeyse tamamen moloz altında kalmak üzere, ancak dışarıdan gözlem yapmaya izin vermektedir. Pencerede, standart uygulamalardan farklı olmak üzere, lento alt yüzünde 6, doğu sövede ikişer çiftten 4 ve batı sövede, karşılardaki çiftleri karşılamak üzere 2 adet yuva mevcuttur (**Levha 34-B,C,D**). Lento altındaki yuvalardan, doğudan başlayarak üçüncü ve beşinci, lento ön yüzünden 15cm içeride, 6x5cm ölçülerindedirler. Bütün yuvalar tahribat görmüşlerdir. Diğer 4 yuva ise, lento ön yüzünden başlayarak 20x6cm ölçülerindedirler ve diğer iki yuva ile aynı hizadadırlar. Söz konusu altı yuvanın, pencere pervaz bloklarında karşılıkları gözlenememiştir. Doğü söve üzerindeki çiftlerden üstteki, söve ön yüzünden 10cm içeride ve lentodan 28cm aşağıdadır. Üst kenarı yaklaşık olarak pencere üst çerçeve yuvasının alt kenarı ile aynı hizadadır. Bu çiftin dıştaki teki, 6x8cm “tahrip olmuş” ölçülerindeyken, diğer tek, bundan 8cm içeride ve 6x6 ölçülerindedir.

Figür 21

Bu çiftin 25cm altında, aynı şekilde tahrip olmuş ve tahribat öncesi ölçüleri üst çift ile aynı olması gereken bir çift yuva daha mevcuttur. Batı söve üzerinde ise, üst ve alt kenarları doğu eşlerine göre daha az tahrip olmuş, lentodan 31cm aşağıda başlayarak, karşısındaki yuvaların da orijinal dikey konumlarının daha net ve doğru anlaşılabilmesini sağlayan iki çift daha bulunmaktadır. Fakat bu yuvalar da, çiftler arasındaki kısımların neredeyse tamamen (ve kuvvetle muhtemel bilinçli olarak) tahrip edilmiş olmalarından dolayı, 18x6cm ölçülerinde “tek” yuvalara dönüşmüş gibidirler. Bütün bu pencere yuvaları, çerçevenin “dışında” konumlanmış bir çeşit parmaklığa ait gibi görünmelerine karşın, lentodaki yuvaların pervaz bloğu üzerinde karşılıklarının bulunmaması ilginçtir. (**Figür 21**)

3.1.2 II. Kat

3.1.2.1 Plan Şeması

Aigai Agorası ara katı, yukarıda da değinildiği üzere, iki nefli bir galeri olarak tasarlanmıştır. Tek girişi güney kısa duvar üzerindedir ve binanın güneyinden inen basamaklara açılmaktadır. Söz konusu girişe ait eşik taşı in-situ olarak ele geçmiş (**Levha 35-A**) diğer kapı elemanları da hemen üzerine ve etrafına dağılmış olarak bulunmuşlardır (**Levha 35-B,C,D**).

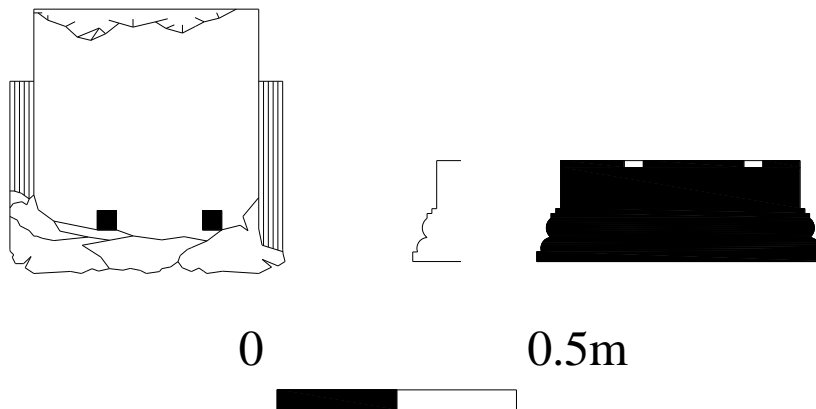
Ara kat, modern mimaride *Sinan Penceresi* olarak adlandırılan “mazgal pencere” açıklıklarıyla aydınlatılmış ve havalandırılmıştır. Bu pencereler dış yüzde yaklaşık 0.50mx0.30m (+/- 0.02m) ölçülerindeyken iç yüzde aşağıya doğru genişleyerek yaklaşık 0.50mx1.0m (+/- 0.02m) ölçülerine ulaşırlar (**Levha 36-A,B**). Birinci kattaki her iki mekana bir adet pencere denk gelecek şekilde bir düzene sahiptirler (**Levha 36-C**); ve üstlerinde 0.18m kalınlığında, yaklaşık 0.35m dışarıya çıkıntı yapan saçaklar mevcuttur. Söz konusu pencerelerin sadece aşağıya doğru genişlemelerinden hareketle, tavana yakın bir yükseklikte olmaları gerektiği söylenebilir. Ayrıca, ara katın, alt kattaki gibi kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu duvarlarla mekanlara bölümlenmiş olmasından çok, sadece kuzey-güney doğrultulu olarak dizilmiş, dörtgen payelerle iki nefe ayrılmış bir galeri olması gerekmektedir. Batı duvarında da kemerli nişler bulunması ihtimali söz konusuysa da, bu konuda kesin yorumlarda bulunacak yeterli veri yoktur.

Ara katın bir alt veya bir üst kat ile giriş-çıkış bağlantısı olduğuna ilişkin bir veriye rastlanamamıştır. Bu galeriye tek giriş, güney kısa duvardaki kapı gibi görünmektedir. İki nefli bu galerinin işlevine yönelik olarak, genel kaniya uyumlu bir yorumla, bir çeşit depo fikri önerilebilir. Güneyden tek girişli ve küçük pencerelerle ışık ve hava sağlanan bir mekan için, çok da fazla alternatif görünmemektedir.

3.1.2.2 Yapısal Özellikleri

Aigai Agora Binasının ikinci katı, yapının strüktürü ve statik dengesi açısından oldukça kilit bir rol üstlenmektedir. Hem yapının *ara* duvarına ve dolayısıyla da Agora Meydanı Terasına yaslanmasında en kritik yüksekliği teşkil ediyor oluşu, hem de üst kattaki portikonun ve dolayısıyla da bu alanın sahne olduğu yoğun insan trafiğinin taşınmasındaki kritik rolü ortadadır. Diğer yandan, yapının alt katına da gereksiz yük bindirmeyecek bir strüktür tercih edilmesi gerekmektedir.

Bir önceki bölümde sözü edildiği üzere, ara kat payelerle bölünmüş, iki nefli bir galeri halinde tasarlanmıştır. Bohn'un restitüsyon önerisinde, söz konusu payelerin arasında 1.85m çaplı birer kemer bulunmaktadır²⁹. Bu hipotezin temelinde, kesme taşların düz bir duvarın varlığına işaret edemeyecek kadar az sayıda ele geçmeleri ve çok sayıda(!) kemer bloğunun gözlemlenmiş olması yatmaktadır³⁰. Fakat Bohn'un söz ettiği "çok sayıda kemer bloğu" bu gün gözlenememektedir. Bütün bina ve enkazı içerisinde toplam 3 adet kemer bloğu tespit edilebilmiştir (**Levha 37-A,B**); ki öne sürülen restitüsyon önerisi için son derece yetersizdirler. Dolayısıyla Aigai Agora Binası için, Alinda ve Assos örneklerinde olduğu gibi³¹ sadece payandaların taşıdığı bir sistem önerilmelidir. Zaten Bohn da böyle bir strüktürün mümkün olabileceğini, bu durumda kemerlerin taşıyıcı özellik yüklenmeden nişler halinde arka duvarda konumlanmaları gerektiğini belirtmekte, fakat tercihini yukarıda sözü edilen taşıyıcı kemerlerden yana kullanmaktadır³².

Figür 22

Payelere ilişkin ise yeterli buluntu mevcuttur. Doğu ve batı uzun duvarlardaki payeler kaide profilleri dahil 0.70m genişliğindedirler ve duvarlardan 0.35m çıkıntı

²⁹ Bohn-Schuchardt 1889, Abb. 24.

³⁰ Bohn-Schuchardt 1889, 18.

³¹ Bkz. Bölüm **Assos Agorası Güney Stoası** ve **Alinda Market Binası**.

³² Bkz. Dpnt. 30.

yapmaktadırlar (**Levha 37-C,D**). Pencere yüksekliklerinden hesaplandığı üzere, bu kat 2.95m yüksekliğinde olmalıdır. Üzerinde yine ahşap kasnaklarla bir tavan oluşturulmuş ve bu tavan da üst katın tabanına zemin teşkil etmiş olmalıdır. Alt kat ile üst kat arasındaki tavan-taban ilişkisine dair izlenebilen, doğu duvarından çıkıntı yapan bloklar, ara kat ile üst kat arasında gözlenememektedirler. Bunun sebebi, doğu ve batı duvarlarında konumlanmış payelerin bu görevi üstlenmiş olmalarıdır. Galeriye ikiye bölen payeler ise, duvarlardan çıkıntı yapanlarla aynı ölçüde, fakat ikişer adet kullanılmış olmalıdırlar. Yani 0.70mx0.70m ölçülerindeki altlıklar üzerinde 0.50x0.50m ve paye altlıkları ile başlıkları arasında çift sıra taşla örülerek 2.95m yükselip, galeriyi ikiye bölmektedirler (**Figür 22**). Ele geçen paye altlıklarının tamamında, dikey bağlama yuvalarının ön ve arka kenarlara yakın olmaları bu öneriyi desteklemektedir. Statik dayanıklılık açısından ve Helenistik Dönem içerisindeki taşıyıcı örgülerin ana karakteri dikkate alındığında, altlık ve başlıklar arasındaki örgünün, üst üste gelen blokların, birbirlerini yatayda 90° açıyla kesmeleriyle oluşturulmuş ve köşelerde görülen “fermuar bindirme” tekniğinin benzeri bir uygulama olduğu söylenebilir³³.

Birinci katın 4.30m yüksekliği ile ara katın 2.95m yüksekliğine aralardaki taban-tavan geçişlerinin yaklaşık 0.75m'den toplam 1.50m kalınlıkları da eklendiğinde ulaşılan 8.75m seviyesi, Agora Meydanı düzleminin yaklaşık 1.0m üstüne çıkmaktadır.

3.1.3 III. Kat (Portiko) (Ek Levha-5)

Aigai Agora Binası üst katı, Agora Meydanını doğudan sınırlayan Dor mimari düzeninde cephendirilmiş bir portikodur. Ön sıra Dor, arka sıra ise İon tarzında sütunlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda “Aigai Agorası Doğu Portikosu” olarak da adlandırılabilir.

3.1.3.1 Alt Yapı

Bir önceki bölümde de değinildiği üzere, Aigai Agora Binasının alt ve orta katları, yükseklik olarak Agora Terasını, dolayısıyla da Agora Meydanı düzlemini aşmaktadırlar. Meydanın doğu sınırını oluşturan üst kata ise, genel uygulamadan da tanındığı gibi, her biri bir İon ayağı (0.33m) yüksekliğinde üç krepisli 1.0m yüksekliğinde bir krepidoma ile çıkılıyor olmalıydı. Stereobat, Euthynterie ve Stylobat hakkında veri sağlayacak buluntu ele geçmemiştir. Ara katın tavan düzenlemesinin üzerinde, bir önceki kat geçişinde de olduğu gibi, oluşturulmuş olan taban düzleminin Euthynterie olarak kullanıldığı ve Stylobatın da

³³ Aslında dörtgen payanda inşa etmenin statik açıdan en doğru ve her dönemde ağırlıklı tercih edilen yöntemi olan bu tekniğin Helenistik Dönem örnekleri (özellikle de Aigai Agora Binası ile çağdaş Alinda Market Binası örneği) için bkz. Martin 1965, Pl. XLIX – 3. Ayrıca “fermuar köşe” olarak adlandırılan teknik için bkz. Martin 1965, Fig. 132 vd.

bunun üzerinde konumlandığı öngörülebilir. Özünde çok katlı bir yapının üst katı söz konusu olduğundan, Stereobat yoktur.

Portikonun zemini için ortada birkaç alternatif vardır. Taş döşeli olması, pişmiş toprak döşeme plakalarıyla kaplı olması, sıkıştırılmış toprak serilmiş olması, veya ahşap bir zemin kaplaması kullanılmış olması mümkündür. Gerek binanın hal-i hazırdaki tahribat kondisyonunu ortaya koyan yıkıntı içerisinde, gerekse de kazısı gerçekleştirilen alanlarda, ilk iki olasılığa ilişkin bir buluntu ele geçmemiştir. Kaldı ki, taş veya pişmiş toprak plakalarla döşenmiş bir üst kat zemini, altındaki taşıyıcılara ve ahşap tavan-taban geçmelerine gereksiz ve statik dengeyi bozucu bir baskı uygulayacaktır. Bu durumda en uygun öneri, ahşap taban, veya en fazla, bunun üzerine serilen bir sıkıştırılmış toprak zemin gibi görünmektedir.

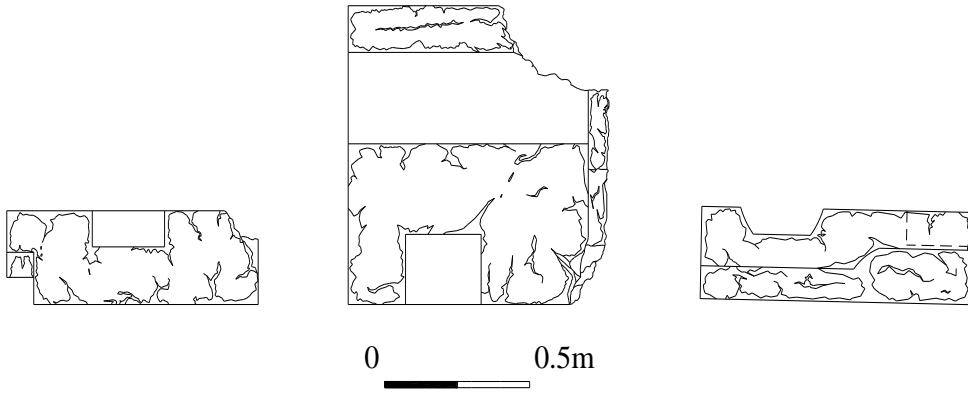
3.1.3.2 Taşıyıcılar

Agora Binası üst katını oluşturan portikonun üst örtüsü, doğuda binanın uzun cephe duvarı, kuzey ve batıda (L formunu oluşturan kısa kanadın antelerinde) kısa duvarlar, uzun kanadın batı ve kısa kanadın güneyinde ise Dor sütunları tarafından taşınmaktadır. Ayrıca, 10.50m derinliğindeki portiko, içte de bir sıra sütunun desteğine ihtiyaç duymaktadır ki, bunlar da bir alt kattaki payelerin ve dolayısıyla da en alt kattaki ara duvarlarının köşelerinin üzerine yerleştirilmiş olan İon sütunlarıdır.

3.1.3.2.1 Duvarlar

Üst kat uzun doğu duvarı, dışarıdan bakıldığında alt kattan yükselen örgüyü aynen devam ettirmektedir (**Levha 38**). Fakat, alt kat ve ara kat arasındaki 1/2 oranındaki düzenleme, üst kat pencereleri için geçerli değildir. Alt iki katla herhangi bir oran ilişkisi içerisinde değil gibidirler. Portiko bu haliyle, kendi içinde ve diğer iki kattan bağımsız planlanmış görünümü sergilemektedir. İç duvarlar ise, portiko zemininden itibaren, 0.90m kadar, altta 0.20m kalınlığında ince bir sıra ve üzerinde de dik yerleştirilmiş 0.70m yüksekliğinde bloklardan oluşan ikinci bir sırayla yükselerek pencerelere ulaşmaktadır (**Levha 39-A,B**). Pencere genişlikleri 0.58m-0.60m civarındadır ve 19. yüzyıl sonunda gerçekleştirilen Alman araştırmaları sırasında gözlenebilir oranda korunmuş olan söz konusu pencerelerin 1.05m yüksekliğinde olduğu rapor edilmiştir³⁴. Bunların üzerinde de duvar, 2.50m kadar daha yükselmekte ve bu yüksekliğe de oluklu saçak blokları gelmektedir. Söz konusu blokların iç kısımlarında ise çatı kirişlerine ait yuvalar bulunmaktadır (**Figür 23**).

³⁴ Bohn-Schuchardt 1889, 19.

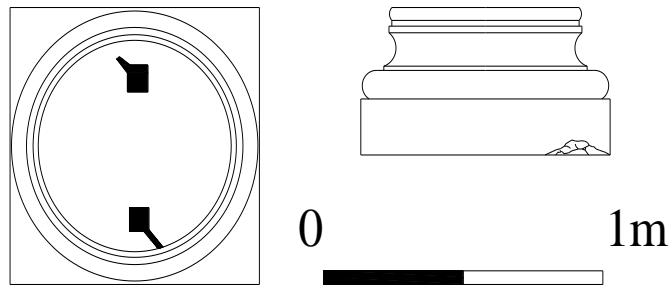

Figür 23

Kısa duvarlara ilişkin elde buluntu yok denecek kadar azdır. Bohn kısa duvarlarda yarım sütunlarla kurgulanmış bir düzenlemenin varlığını iddia etmekle birlikte³⁵, buna ilişkin aktardıkları buluntunun sadece detaysız bir çizimi mevcuttur³⁶ ve sözü edilen buluntu da bugün gözlenememektedir.

3.1.3.2.2 Sütunlar

Portikonun üst örtüsü, yukarıda da sözü edildiği üzere, dışta Dor, içte ise İon sütunları ile taşınmıştır. Dor düzeninin bilindik özelliği olarak, dış sırada sütun altlıkları bulunmazken, iç sıra İon sütunları 0.48m yüksekliğinde Attika-İon tipi sütun altlıkları üzerinde yükselmektedirler. Söz konusu altlıklardan ele geçen bir tanesi, 7(a) odası içerisinde (Levha 40-A,B). 0.18m yüksekliğinde bir plinte üzerinde, 0.09m yüksekliğinde bir torus, onun üzerinde 0.02m yüksekliğinde bir profil, profili takiben 0.11m yüksekliğinde bir trochylos, üzerine her biri 0.02m yüksekliğindeki iki profil ve en üstte de 0.04m yüksekliğinde ikinci bir torustan oluşmaktadır. Plinte genişliği 0.90m ve altlık üst çapı 0.70m'dir (Figür 24).

Figür 24

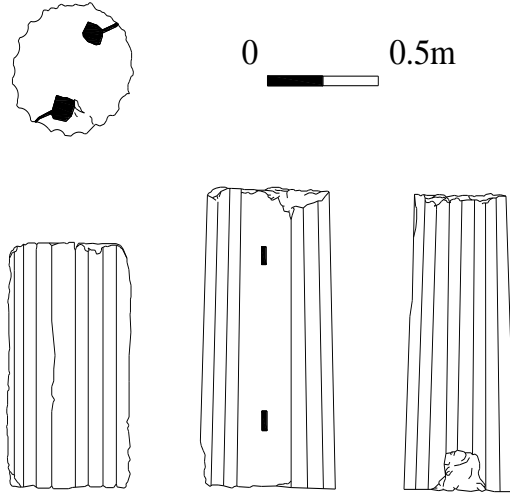
³⁵ Bohn-Schuchardt 1889, 21.

³⁶ Bohn-Schuchardt 1889, Abb. 25.

TAMBURLAR

Aigai Agorası Doğu Stoası, yani Aigai Agora Binasının üçüncü katı, ortalama, her biri dört tamburdan oluşan, Dor ve İon sütunlarına sahiptir.

DOR TAMBURLARI

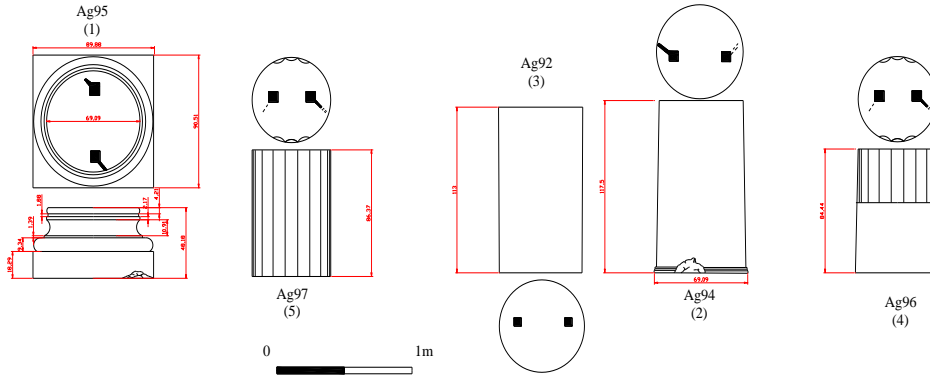
Figür 25

Altıksız Dor sütunları hakkında bilgi, ele geçen malzeme azlığı dolayısıyla sınırlıdır. En alt tamburlardan biri ve kuvvetle muhtemel, ikinci tambura ait bir parça ele geçmiştir (Figür 25). Bu parçalardan hareketle, Dor sütunlarının en azından ilk iki tamburunda, ölçülemeyen bir yüksekliğe kadar, ancak birkaç milimetre derinliğinde, sığ yivlere sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca, Başlıklar bölümünde ele alınacağı üzere, ele geçen Dor başlığının alt kısmında izlenen yaklaşık 0.03m derinliğindeki yivler, söz konusu yivlerin, belli bir yükseklikten sonra derinleştiğine işaret etmektedir³⁷.

Ele geçen buluntuların yetersizliğine karşın, Dor sütunlarının da, tıpkı bir sonraki bölümde ele alınacak olan İon sütunları gibi, başlığa kadar toplam 3.30m (10 İon Ayağı) ölçüsünde oldukları, kolaylıkla söylenebilir. Dor sütunları, 2.40m aksal aralıklarla konumlandırılmışlardır ve kısa kenarda 6, uzun kenarda da 22 adettirler.

³⁷ Bkz. Bölüm **Dor Başlıkları**.

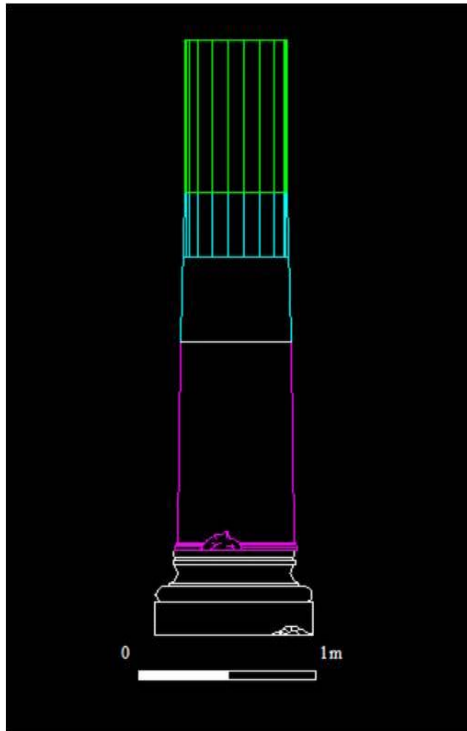
İON TAMBURLARI

Figür 26

İon tamburları üzerine buluntular, nitelik ve nicelik olarak Dor örneklerine göre çok daha üstündür. 7a odası kazısında, orijinal yıkıntı konumunda, birbirleriyle ilişkili olarak ele geçen altlık, tambur ve başlık örnekleri (Levha 40-C,D), İon sütunlarının tam olarak

restitüsyonlarının yapılmasına olanak sağlamaktadırlar (Figür 26-27). Söz konusu buluntulardan anlaşıldığı üzere, İon sütunları, 0.48m yüksekliğindeki altlıklarının üzerinde, 1.61m kadar yivsiz yükselmekte; ve sonrasında da toplam 2.82m yüksekliğe kadar, 0.06m derinliğinde yivlerle devam etmektedirler. Altlık dahil, başlığa kadar toplam yükseklik, 3.30m, yani 10 İon Ayak ölçüsüne ulaşmaktadır. Altlık üzerine oturan, tamburun alt çapı 0.69m iken, başlığın altında kalan tamburun üst çapı, 0.56m olarak ölçülmüştür.

Figür 27

İon sütunları, 4.80m akssal aralıklarla konumlandırılmışlardır ve kısa kenarda 4, uzun kenarda 12 adettirler.

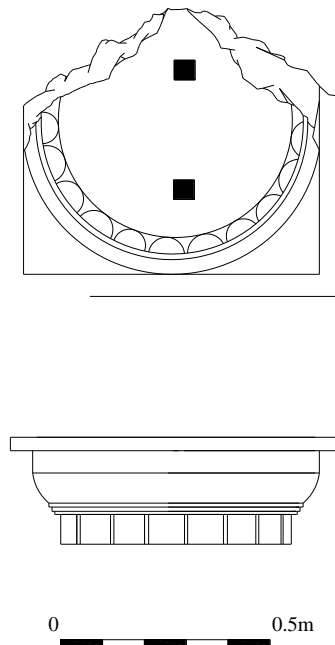
BAŞLIKLAR

Portikonun üst örtüsünü taşıyan Dor ve İon sütunları üzerinde bulunan başlıklar, özellikle de İon başlıkları, yapının tarihlenmesinde önemli oranda yol gösterici niteliktedirler.

Dor başlıkları, az sayıda ve orta düzeyde tahrip olmuş halde ele geçmişlerdir (Figür 28). İon başlıklarından ise, iki adedi tama yakın, biri ise büyük oranda tahrip olmuş halde toplam üç adet ele geçmiştir; ve kazı evi deposunda korunmaktadırlar (Levha 41-A,B) (Figür 29).

DOR BAŞLIKLARI

Dor başlıkları, alt çapları 0.58m çapıyla, üst tamburun üzerine oturmak üzere, 0.25m yüksekliğindedirler. Echinus'un altında, 0.02m yüksekliklerde iki adet profil, bunların üzerinde 0.10m yüksekliğinde bir Echinus ve onun üzerinde de 0.06m yüksekliğinde bir Abacus'tan oluşmaktadırlar (Figür 28). Başlığın üzerinde, arştravın oturacağı yastığın çapı da 0.76m'dir.

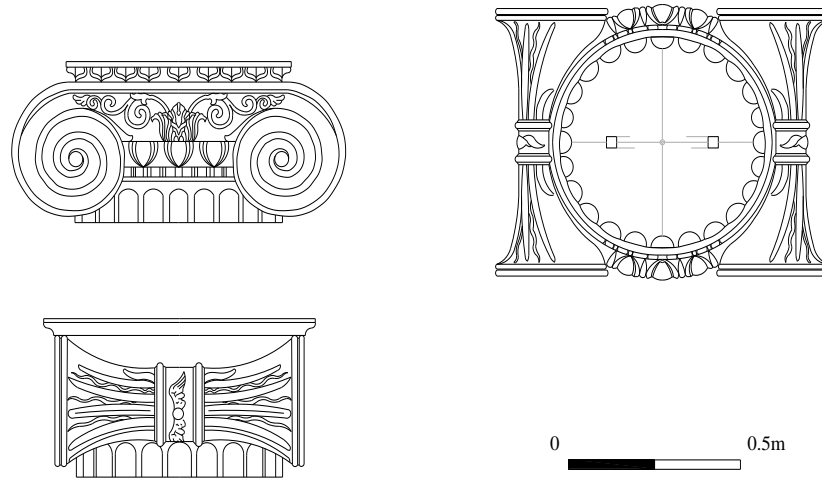
Figür 28

İON BAŞLIKLARI

Bütünüyle andezit taşından inşa edilmiş olan Agora Binası içerisinde, İon sütunları ve dolayısıyla da bu sütunlara ait sütun başlıkları, mermerden imal edilmiş yegane mimari elemanları oluşturmaktadırlar. Bohn ve Schuchardt'ın yayınlarında iç sütun sırası başlıkları için palmet tipli sütun başlıkları önerilmesine karşın, yukarıda sözü edilen üç İon başlığından kötü durumdaki tekinin kendileri tarafından da gözlemlenmiş olması dolayısıyla, ikinci alternatif olarak bu İon başlıkları görülmüştür³⁸. Fakat, tek örnek dahi palmet tipli başlığın ele geçmemişliği ve eldeki İon başlıklarının, sütun tamburlarıyla bir arada bulunmuşluğu göz

³⁸ Bohn-Schuchardt 1889, Abb. 23.

önüne alındığında, ikinci bir alternatifte yer bırakmayacak şekilde, sütunların bu İon başlıklarıyla taçlandırıldıkları rahatça ifade edilebilir.

Figür 29

Aigai Agora Binası İon Başlıkları, üzerlerinde taşıdıkları imalata yönelik izlerle de önemlidirler (Levha 42-A,B). Altlıkların, en üst sütun başlığıyla birleştikleri alt yüzlerinde, tam ağırlık merkezi üzerinde, pergelin oturduğu 0.002m çapında sığ bir delik ve etrafında da 0.007m çapında kazıma bir daire mevuttur. Sütun başlığının tam ortasında, ağırlık merkezinde bulunan bu iki dairesel unsur, başlığı imal eden taşçı ustası ya da ustalarının ölçümleri için birer nirengi noktası işlevi görmektedirler. Söz konusu merkezden, başlığın ön ve arka yüzlerine doğru uzanan iki kazıma çizgi, 0.56m'lik çapını belirlemektedirler. Bu kazıma çizgilerin birer eşi de, başlığın iki yanına doğru uzanmaktadır. Sözü edilen dört adet kazıma hat, sütun başlığının alt çapı için, ölçü referanslarını oluşturmaktadır. İki yana uzanan referans çizgileri üzerinde, yarıçapın tam ortasından başlayarak 0.05x0.05m ölçülerinde birer adet dübel bağlantı yuvası bulunmaktadır. Bu yuvaların üst ve alt kenarlarından, birbirlerine paralel fakat asimetric uzunluklarda referans çizgileri kazınmıştır. Söz konusu çizgiler de, dübel bağlantı yuvalarının, eşit genişliklerde ve simetric konumlarda çalışılmalarını sağlamaya yöneliktir. (Levha 43-A)³⁹

İon sütun başlıkları, 0.11m yüksekliğinde yivli sütun formunun üzerinde, 0.025m yüksekliğinde bir inci-boncuk dizisi ve onun üzerinde de 0.06m yüksekliğindeki ok-yumurta silmesi ile, bir lotus tomurcuğu içinden çıkan sarmaşık dallarından oluşan bir bezemeyele

³⁹ Benzeri bir uygulama için bkz. von Kienlin 2004, 64 (referanslarla).

volütlere bağlanmaktadır. Bu elemanların üzerinde, 0.056m yüksekliğinde bir İon kymationu ve onun üzerinde de ince bir profil bulunmaktadır. (Figür 29)

Volütlerin yan yüzleri, ortasından bir kuşak geçen ve kuşak üzerinde kanatlı bir güneş kursuyla bezeli, yıldırım demetleriyle süslüdür. (Figür 29)

Aigai Agora Binası İon sütun başlıklarının en yakın stilistik benzerleri, M.Ö. 2.yüzyıla tarihlenen Magnesia Artemision'da izlenebilmektedir; ve aynı tip altında değerlendirilebilecek daha geç örnekler ise Aphrodisias Aphrodite Tapınağı (M.Ö. 1.yüzyıl), Ephessos Bazilika ve Priene Propylon (Augustus Dönemi), Teos Dionysos Tapınağı ile Didymeion'un geç evresi (Hadrian Dönemi) sütun başlıkları olarak sayılabilir⁴⁰.

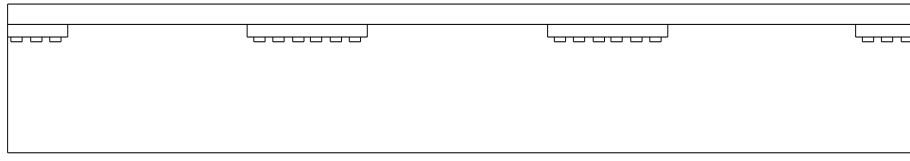
3.1.3.3 Üst Yapı

Portikonun, sütunlar üzerinde yükselen üst yapısı, saçaklık ve çatı sistemi olarak iki ayrı başlık halinde incelenebilir.

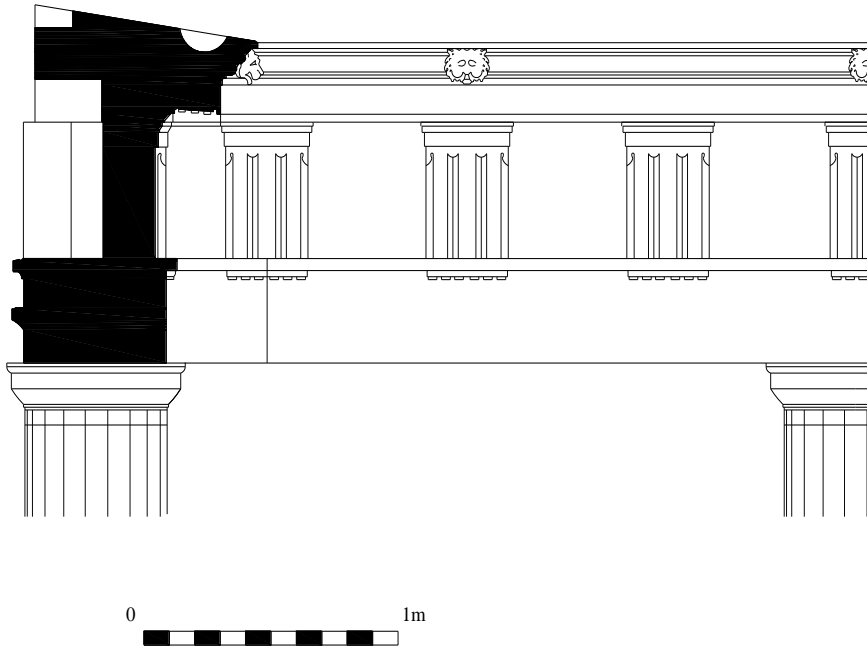
3.1.3.3.1 Saçaklık

Sütunlar üzerindeki ilk mimari eleman olan epistyl, uzunluğu 2.50m ile 2.55m arasında değişen ve 0.58m derinlikteki bloklardan oluşmaktadır (Figür 30). Söz konusu bloklar 0.385m yüksekliğindedirler. Düzgün ön cephe sadece 0.042m yüksekliğindeki abacus tarafından taçlandırılmıştır. Abacusun üzerinde birbirleriyle merkezden merkeze uzaklıkları yaklaşık 0.85m olan ve 0.027m yüksekliğindeki regulaların her birinde altı adet guttae mevcuttur. Bu blokların üzerindeki triglif-metop sırası, 0.51m yükseklikindedir ve üst kısmı yaklaşık 0.10m genişliğinde bir bantla geçilmiştir (Figür 31). Geison ve sima tek bir bloktan oluşmaktadır ve bunun üzerinde de yağmur suları için bir oluk bulunmaktadır. Aynı blokların arka kısmında çatı kirişlerinin oturduğu yuvalar izlenmektedir (bkz. Figür 23). Mutulusun alt tarafı alışıla geldiği üzere 3x6 guttaelerle bezenirken yalancı çörtlenler olarak da aslan başları kullanılmıştır; ve bunlar görece iyi işçilik göstermektedirler. (Levha 43-B)

⁴⁰ Bingöl 1980, 30.

Figür 30

Figür 31

3.1.3.3.2 Çatı Sistemi

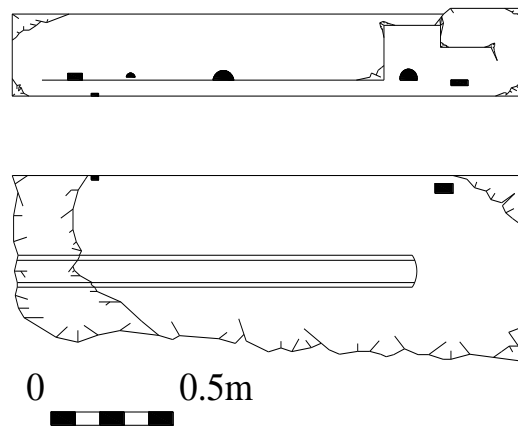
Üst bölümde sözü edilen sima-geison bloklarının arka kısımlarında bulunan yuvalardan anlaşıldığı üzere, çatı örtüsünü taşıyan ahşap hatıllar, direkt olarak söz konusu bloklar üzerine oturmaktadırlar. Bu yuvalar yaklaşık 0.20x0.25m ölçülerindedirler; ve çatıyı taşımak amaçlı, doğu-batı doğrultulu kısa hatıllara aittirler. Bu hatıllar, yukarıda sözü edilen sima-geison bloklarından, doğu duvarına kadar, portiko derinliğince uzanmakta ve ortada da, iç sütun sırasını oluşturmakta olan İon sütunları ve bunların üzerindeki arştravlar ile taşınmaktadır. Çatı örtüsü için iki alternatif söz konusudur. Kırma veya üçgen çatı tipleri

haricindeki örtü sistemleri, özellikle bir sonraki bölümde (Su Sistemi ve Drenaj) anlatılacağı üzere, çatıdan su tahliyesine yönelik uygulamalar dolayısıyla mümkün görünmemektedirler. Yapının “L” formlu plan şeması ve elde, bir alınlığa dair hiç buluntunun olmamasından hareketle, şu anki veriler ışığında kırma çatı örtüsü en uygun çatı sistemi olarak görülebilir (Ek Levha-6).

3.1.4 Kare Mekan

Aigai Agora Binası, yukarıda belirtildiği üzere “L” plan şemasına sahiptir. Esasen 4.90m kadar bir sapmayla “I” plana daha yakın bir tasarım gösteren binanın kuzey kanadına eklenmiş olan ve bugün kazısı gerçekleştirilmediğinden işlevine dair kesin bir sonuca ulaşılamamış “Kare Mekan” olarak adlandırılan kısım, yapıya “L” formu vermektedir. Ayrıca üçüncü katı oluşturan stoa da, kuzeyde bu mekana varmadan batıya dönerek “L” formu almaktadır.

1.75m genişliğinde ve 1.96m yüksekliğindeki kapısıyla agora caddesine açılan bu yapı 9.90x9.90m ölçülerindedir (bkz. Ek Levha-4). Yapı enkazı içerisinden ele geçen mimari elemanların yoğunluğu, üçüncü kat stoadan tanınan ve oradan düşmüş olması gereken sütun elemanları ve üstyapı unsurlarının yanı sıra, bu mekana ait olması gereken özellikle söve ve lento parçalarını da ihtiva etmektedir (Figür 32).

Figür 32

“Kare Mekan”ın öne çıkan özelliği, agora caddesinin Agora Meydanına bağlanmasından hemen önce ve Bouleuterion’un güneydoğu çaprazında, caddenin eğimi üzerine konumlanmış olması dolayısıyla, Agora Binasının ikinci kat giriş kotundan yukarıda, üçüncü kat stoa kotundan da aşağıda kalan girişidir. Bu durum, özellikle üçüncü kat stoaanın planının değişmesini zorunlu kılmıştır. Daha sonraki tüm yayınlara referans olan 1889

çiziminde⁴¹ stoanın, binanın tamamının üzerinde konumlandığı ve bu mekanın da üzerinden dönerek “L” formu yarattığı öngörülmüştü. Fakat kot farklarının ortaya koyduğu üzere, böyle bir durum “Kare Mekan”ın tavan yüksekliğinin 2.00m ile sınırlı kalmasına neden olacaktır. Ayrıca böyle bir durumda, mekan içerisinde stoanın iç sütun sırasını taşıyabilmek için gerekli olan ve binanın ikinci katından tanınan dörtgen dikmelerin veya onlara muadil olabilecek sütun vb. taşıyıcıların bulunması gerekecektir; ki bu tür mimari elemanlara ait buluntu ele geçmemiştir. Bütün bu verilerden hareketle stoanın “Kare Mekan” üzerine kadar uzanmayarak, söz konusu mekanın önünden batıya dönüp “L” formu aldığı söylenebilir.

3.1.5 Su Sistemi ve Drenaj

Yukarıdaki bölümlerde de sözü edildiği üzere, Aigai'nin yerleşim ve yapı tasarımlarında en büyük önceliklerden birini suya ilişkin uygulamalar almaktadırlar. Yağmur sularının sarnıçlara aktarılması ve bu suyun kent ihtiyaçları için kullanılması, Aigai için hayati önem taşımaktadır. Agora Binası da tasarımıyla, bu amaca katkıda bulunacak şekilde inşa edilmiştir.

Agora Binasında bu amaca yönelik gerçekleştirilmiş uygulamaların ilki, neredeyse bütün anıtsal yapılarda görüldüğü üzere, çatıya biriken suyun, çörtlenler vasıtasıyla drene edilmesi yöntemidir. Bu teknik, binanın Agora Meydanına bakan cephesinde, yani portikonun batı yüzünde kullanılmıştır.

İkinci uygulama ise, ilkinin nazaran çok daha nadir bir örnektir. Binanın doğu cephesinde kullanılmıştır. 2 numaralı odanın kapı kuzey sövesi yanında, 6 ve 7 numaralı odalar arasında, 9 numaralı odanın kuzeyinde ve 12 numaralı odanın kapı kuzey sövesinin yanında olmak üzere, toplam dört konumda, zeminden başlayarak çatıya kadar devam eden, araları ortalama 2.0m olan çiftler halinde metal yuvaları izlenmektedir (**Levha 44-A,B**). 2010 sezonunda binanın doğusundaki Küçük Meydan'da gerçekleştirilen kazılar sırasında, doğu yüzdeki odalar önünde, kuzey-güney doğrultulu bir kanal ve bu kanala bağlanan tali hatlar tespit edilmiştir (**Levha 45-A**) (**Ek Levha-3**). Söz konusu bağlantı hatları, kanallar ve yer çörtlenleri (**Levha 45-B**) ile odalardan çıkarken, 6 ve 7 numaralı odalar arasındaki çift metal yuvaların hemen altında ve aynı hizada olmak üzere, bir kaya kanalı da açığa çıkarılmıştır (**Levha 46-A**). 2 numaralı oda önünde gerçekleştirilen sondaj ise, buradaki metal yuvalarıyla ilişkili, in-situ bir künk sistemini ortaya çıkarmıştır (**Levha 46-B,C**). Bu künk sistemi de, yukarıda sözü edilen kanal ana arterine, bir rögar ile bağlanmaktadır (**Levha 47-A,B**). Bütün bu sistemin eğim yönü ise, yapının güneyinde bulunan bir sarnıca ulaştığını göstermektedir.

⁴¹ Bohn- Schuchardt 1889, abb. 25.

Yukarıda sözü edilen metal yuvaları, sistemin geneliyle ilişkili olarak, çatıda biriken suyun günümüzdeki neredeyse birebir aynısı bir yöntemle, oluklarda taşınarak çatıdan borular vasıtasıyla indirilmesi ve ana kanalizasyon hattına bağlanması amacına yönelik gibi görünmektedirler.

Sistemin oldukça benzeri bir uygulamaya Priene Agorasında rastlamak mümkündür⁴². Fakat daha yakın ve Aigai örneğini çözümlenmekte çok daha yol gösterici örnekler de bilinmektedir. Lepcis Magna Hadrianus dönemi hamamlarında, çatı suyunu toplayan kurşun boruların varlığı bilinmektedir⁴³. Ayrıca çok daha yakında, Pergamon'da M.S. 2.yüzyıla tarihli Orta Şehir Hamamlarında da çatı sarnıçları rapor edilmiştir⁴⁴. Sadece kazıcılarının verdiği bilgiyle bu çalışmada anılabilen, Roma Dönemi, olasılıkla M.S. 2.yüzyıla ait, Rhodiapolis'ten benzer bir uygulama da mevcuttur⁴⁵.

Bu verilerden hareketle bütün sistem, sadece binanın muhatap olduğu suyun drene edilmesi değil, aynı zamanda kentin en önemli sorunlarından biri olan su ihtiyacının karşılanmasında da önemli rol oynamakta gibi görünmektedir.

3.1.6 Malzeme ve Teknik

Aigai Agora Binası, yukarıda da sözü edildiği üzere, İon başlıkları haricinde, yerel taş olan andezitten inşa edilmiştir. Yunt Dağları ve çevresinin doğal kayacı olan andezit, sadece Agora Binası değil, kent merkezi ve çevre kırsal yerleşimleri de dahil olmak üzere, bütün Aigai territoriumu için ana yapı malzemesi konumundadır. Bölgede henüz kesin olarak tespit edilebilmiş bir antik taş ocağı söz konusu olmasa da, doğal kayaç yapısını oluşturan andezit ve trakit türlerinin uzun nesiller boyunca, civar yerleşimlerde yapı malzemesi olarak kullandıkları ve halen de kullanılmakta oldukları gözlenebilmektedir.

Aigai Agora Binası, düzgün kesilmiş, dörtgen, andezit bloklardan, atkılı İsoodom duvar tekniğiyle inşa edilmiştir (**Levha 48-A**). Gerek doğu duvarı, gerek iç duvarlar, gerekse de ara duvarına yaslanan batı duvarı, aynı tekniğin farklı ölçü ve işçiliklerde uygulamalarıdır.

Doğu duvarı, 0.90m çift yüzlü atkılı İsoodom duvar örgü tekniğinde inşa edilmiş olup, duvar yüzlerinin arası moloz dolgudur.⁴⁶ Bloklar, en alt sıralarda 0.44-0.46m yüksekliklerdeyken, 1.kat lento seviyesinden itibaren 0.38m ve yükseldikçe 0.33m

⁴² Von Kienlin 2004, 114-116.

⁴³ Bartoccini 1929, 71-73.

⁴⁴ Radt 1976, 314.

⁴⁵ Buluntuya ilişkin vermiş oldukları sözlü bilgiden dolayı Kazı Başkanı sayın Yrd.Doç.Dr. İsa Kızıgüt ve Arş.Gör. Emrah Akalın'a teşekkür ederim.

⁴⁶ Bu duvar örgü sisteminin statik avantajları ve uygulanmasına ilişkin yöntemler ile benzeri ve öncülü örgü sistemleri için bkz. Orlandos 1968/2, 143, fig. 160.

yüksekliklere gelmektedirler. Duvarın inşası sırasında, kimyasal veya fiziksel herhangi bir bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Bloklar birbirlerine son derece keskin derzlerle temas etmekte ve bu teması yaratan dar yüzlerde anathyrosis uygulamalarıyla desteklenmektedirler⁴⁷. Ayrıca, duvarın ana statik desteklerinden biri olan atkı taşları da, yer yer içe doğru çıkıntı dahi yaparak, son derece özel bir bağlayıcı eleman görevi görmektedirler (**Levha 48-B**).

Duvarın dış yüzündeki bloklar, son derece düzgün kesilmiş, tam dörtgen ve dış yüzleri sivri uçlu murç ile derin bir şekilde hareketlendirilmiş elemanlardır. 0.18m yükseklikteki pervaz bloklarıyla temasta ve ilişkili olan elemanların, diğerlerinden farklı olarak “L” biçimli kesildikleri ve derz yüksekliklerini bozmadıkları gözlenmektedir (**Levha 49-B**).

Doğu duvarı dış yüzünde, 1.kat lento seviyesi üzerinden 13. ve 21. Taş sıraları, pervaz bloklarıyla aynı, yani 0.18m yüksekliktedirler (**Levha 49-C**).

Aigai Agora Binası doğu duvarı, birinci kattaki (doğuya bakan) 12 mekanın kapı ve pencere açıklıklarıyla, ikinci kat ve üçüncü katın pencereleri tarafından hareketlenmiştir. Bu açıklıklar, kullanıma yönelik birincil işlevlerinin yanı sıra, duvar içerisinde boşluklar yaratarak, oldukça yüksek olan doğu duvarının (~15.0m) statik olarak ağırlık dağıtımında da önemli rol oynamaktadırlar. Kapı eşikleri ve pencere pervazları, duvar kalınlığını 0.20m ile 0.25m içeriye doğru giren ikişer bloktan oluşmaktadırlar. Bunların üzerine oturan söve blokları da duvarı dıştan içe kat eden, 0.90m kalınlığında dik yerleştirilmiş bloklardır ve kapı söveleri, pencere pervaz blokları ve bunların karşılığındaki aynı kalınlıkta (0.18m) blokların aralarına girmesiyle desteklenmiş ikişer parçadan oluşmaktadırlar. Lentolar ise tek parça ve taş derzleriyle aynı yüksekliktedirler. Ortalama 2.0m (+/- 0.05m) yükseklikteki kapılar ve yine ortalama 1.0m (+/- 0.05m) yükseklikteki pencereler, lento üzerine binen dikey yükün dağıtılarak zemine aktarılması amaçlı, yukarıya doğru daralan bir form göstermektedirler. Kapılar zeminde ortalama 1.0m (+/- 0.05m), lento seviyesinde 0.90m (+/- 0.05m) genişlikteyken, pencereler pervaz seviyesinde 1.03m ile 1.05m, lento seviyesinde ise kapılar ile aynı genişliktedirler. Bu uygulamanın sonucu olarak, özellikle kapı sövelerinin ve aralarındaki blokların, tam da ağırlığın aktarıldığı hat üzerinde, iki binyılı aşkın süre zarfında yer yer çatladıkları ve bu çatlakların her kapıda yaklaşık aynı hat üzerinde oldukları gözlenmektedir (**Levha 50-A,B**). Bu çatlakların izledikleri hat, lento üzerine binen yükün de söveler üzerinden zemine aktarıldığı açıyı göstermektedir. İç odaların kapı ve pencereleri de ön odalardakilerle yapısal olarak, birebir aynı özellikleri göstermektedirler. Zira bunların da

⁴⁷ Anathyrosis uygulamaları ve kullanımına ilişkin bkz. Orlandos 1968/2, 99, fig. 100.

üzerinde ara katı ikiye bölen kuzey-güney doğrultulu duvar ve onun üzerine de portiko yükselmektedir.

Doğu duvarı iç yüzü ise, dış yüzle yaklaşık aynı teknik özellikleri göstermekle birlikte, blokların dış yüz kadar düzgün kesilmedikleri, tam dörtgen yerine, kenarlarının yer yer açılı düzenlendiği göze çarpmaktadır. Ayrıca içe doğru çıkıntı yapan atkı taşları da, duvarın bu yüzüne, dışarıya nazaran daha özensiz bir görüntü vermektedirler (**Levha 51**). Özellikle 3.kata gelindiğinde, pencere pervaz seviyesinden itibaren, oldukça küçük taşlardan ve kullanımda olduğu dönemler içerisinde kesinlikle sıvalı olması gereken bir duvar örgüsü yükselmektedir. Bu örgünün altında ise, dik olarak yerleştirilmiş ve bir alt derz ile dikey bağlantı elemanları vasıtasıyla bağlanmış, 0.70m yüksekliğinde bir taş sırası mevcuttur (**Levha 49-A**).

Doğu duvarının iç yüzü, birinci katı bölümlere ayıran iç duvarlarla, organik bağlantılıdır ve buradan hareketle yapının bütün duvarlarının birlikte yükseltildiği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca, birinci kat tavan hatılları ve ikinci kat taban hatıllarının sabitlendiği bloklar ve söz konusu sabitleme işleminde kullanılan dikey bağlantı elemanlarının bu bloklar üzerindeki yuvaları da, yine iç yüz üzerinde izlenebilmektedir. Birinci kat lento seviyesi üzerinden, 7., 9. ve 11. sıralarda bulunan bu bloklar, duvardan içeriye doğru 0.35m~0.40m kadar çıkıntı yapmakta ve, 0.06x0.06x0.06m ölçülerinde dörder adet dikey bağlantı yuvası bulundurmaktadırlar. Bu yuvalar, 7.sıra blokların üst yüzlerinde, 9.sıra blokların hem alt hem de üst yüzlerinde, 11.sıra blokların da alt yüzlerinde bulunmaktadır.

Aigai Agora Binası kuzey duvarı, doğu duvarı ile aynı özelliklere sahiptir. Ancak 1.kat lento seviyesine kadar ve sadece dışarıdan gözlenebilen bu duvar, söz konusu kısımlarında doğu duvarından farklı bir özellik göstermemektedir. Güney duvarı ise 2.kat giriş seviyesine kadar moloz altındadır ve diğer duvarlarla aynı özelliklerdeki güneydoğu köşesi hariç, hiç gözlenememektedir.

Doğu duvarını, kuzey ve güney duvarları ile birleştiren köşelerde, “fermuar bindirme” olarak adlandırılan teknik kullanılmış ve bloklar birbirlerine 90° açıyla üst üste bindirilmişlerdir. Ayrıca, duvar yüksekliği boyunca devam eden bir köşe pahı da söz konusudur (**Levha 11-A,B**).

Aigai Agora Binası batı duvarı, Agora Meydanını oluşturan teras duvarına, bir *ara* duvarı aracılığıyla yaslanan ve 3.kat portikonun zemin seviyesine kadar yükselen, yine İsoDOMİK tasarlanmış ve uygulanmış bir duvardır. Binanın diğer dış duvarlarından tek farkı, blokların görece daha iri kesilmiş olmalarıdır (**Levha 52-A**).

3.katı oluşturan portiko, doğal olarak, özellikle agora meydanına bakan batı cephesiyle, diğer katlardan farklı teknik özellikler göstermekte ve bütün yapıda, andezit harici, mermerden imal edilmiş tek yapı elemanı grubu durumundaki İon başlıklarına da ev sahipliği yapmaktadır.

Binanın geri kalan kısımlarında görülmeyen fiziksel bağlayıcı elemanlar, portikoda kendilerine yer bulmuşlardır. Ele geçen az sayıdaki Dor sütun tamburlarından anlaşıldığı üzere, söz konusu tamburlar birbirleriyle ve stylobat ile dikey bağlantı elemanları kullanılarak bağlanmışlardır. Buna işaret eden dübel yuvaları, tamburların alt yüzlerinde 0.055m x 0.055m x 0.03m ölçülerindeyken, üst yüzlerde 0.055m x 0.055m x 0.055m ölçülerindedirler. Söz konusu yuvaların tek halde, tamburların ağırlık merkezlerinde konumlandıkları görülmektedir. Bu dübel yuvaları, aynı ölçülerle, Dor başlıklarında da mevcuttur. (**Figür 28**)

İon sütunları, Dor üslubundaki benzerlerinden farklı olarak, çift dübel ile sabitlenmişlerdir. Bu dübeller de yine ağırlık merkezleri esas alınarak eşit uzaklıklarda konumlandırılmışlardır. Alt yüzlerdeki yuvalar 0.06m x 0.06m x 0.03m ölçülerindeyken, üst yüzlerdeki 0.06m x 0.06m x 0.06m ölçülerindedirler. Tambur ve altlıklardaki bu yuvaların, başlıklarda da karşılıkları mevcuttur (**Levha 41-B, 42-A, 43-A**) (**Figür 29**).

Kullanılan malzemenin niteliği başta olmak üzere, enkazdaki konumlarının korunmuşluklarına olan etkisiyle de bağlantılı olarak, İon başlıkları, gerek söz konusu bağlantı yuvalarının konumlanması, gerekse de bu mimari elemanların imalatı konularında, önemli veriler sağlayacak izler taşımaktadırlar. Başlıkların alt yüzlerinde yer alan, kazıma ile oluşturulmuş referans çizgileri, ve tam ağırlık merkezinde yer alan bir pergel yuvası, bu yapı elemanlarını imal eden ustaların çalışma teknikleriyle ilgili ipuçları sağlamaktadırlar (**Levha 42, 43-A**). Pergel, sütun elemanlarının çapları ve yivlerinin konumlandırılmasında asal aracı aletken, pergel yuvasını, dolayısıyla da elemanın ağırlık merkezini referans alan kazıma çizgileriyle belirlenen ölçümler de dübel yuvalarının söz konusu ağırlık merkezine göre doğru bir şekilde konumlandırılmalarını sağlamakta kullanılmışlardır⁴⁸.

Dor sütunlarının üzerindeki epistyl blokları, birbirlerine de “I” kenetlerle bağlıdır. Bu kenetlere ait yuvalar, yaklaşık olarak 0.12m x 0.03m ölçülerinde ve 0.03m uç derinliğine sahip kenetlere işaret etmektedirler. Ele geçen bazı, epistyl, “triglif-metop” ve “sima-geison” bloklarında, söz konusu kenet yuvaları belli oranlarda tahrip olmuşlarsa da, üst yapı elemanlarının genel olarak aynı ölçülerde bağlayıcılarla sabitlendikleri söylenebilir.

⁴⁸ Benzeri bir uygulama için bkz. von Kienlin 2004, 64 (referanslarla).

Fiziksel bağlayıcı elemanların kullanıldığı son bir yer de, portikonun doğu duvarında, kat zemininden pervaz bloklarına kadar tek parça halinde yükselen, İsdomatik duvar bloklarına dik olarak, bir çeşit ballustrad bloğu şeklinde yerleştirilmiş olan andezit yapı elemanlarıdır. Söz konusu bloklar, 0.09m x 0.09m ölçülerinde ikişer adet dikey bağlantı elemanlarıyla, alt sıradaki bloklara sabitlenmişlerdir.

3.1.7 Küçük Buluntular

Aigai Agora Binası, kondisyonu, konumu ve korunmuşluk durumu dolayısıyla, oldukça özel bir durumdadır. Yapının sistemli kazılarının tamamlanabilmesi için oldukça yüksek bütçeler gerekmektedir; ve buna yönelik kaynak arayışı devam etmektedir. Bu sebeple, yapıya yönelik kazılar da oldukça sınırlı kalmıştır. Bugüne kadar ancak 7(a) odasının kazısı gerçekleştirilebilmiş, ve buna ek olarak da yapının önündeki Küçük Meydanda çalışmak mümkün olabilmıştır. Söz konusu kazılardan elde edilen küçük buluntular içerisinde, stoa katından 7(a) odasına düşmüş bir adet portre ve Küçük Meydanda gerçekleştirilen kazılarda, meydanın taş döşemesinin 0.47m altında ele geçen taban üzeri çanak-çömlek buluntuları öne çıkmaktadır.

3.1.7.1 Portre

7(a) odasının kazısı, 2005'te başlayarak 2006 kazı sezonu Agora Binası çalışmaları sırasında tamamlanmıştır. 7(a) odasından anlaşıldığı üzere, bina tamamen terk edildiğinde henüz ayakta olmalıydı. Kazılarda bina içinde, neredeyse hiç buluntu ele geçmemiş, mevcut buluntuların da 7(a) odasına ait olmayıp, binanın çökmesiyle üst katlardan düştükleri anlaşılmıştır. Bunların arasında taban üzerinde ele geçen bir portre özellikle önemlidir (**Levha 52-B,C,D**). Odanın kuzeybatı köşesinde bulunan bu portre, binanın çökmesiyle üçüncü kattan, yani portiko katından düşmüş olmalıdır. Agora stoalarında bu ve benzeri plastik eserlerin dekorasyon amaçlı olarak kullanılmaları beklenen bir durumdur. Augustus dönemine tarihlenebilecek olan portrenin⁴⁹ binayı tarihlemek adına ekstrem bir önemi söz konusu değildir; zira *terminus post-quem* ile *terminus ante-quem* arasında bir tarihe işaret etmektedir. Buluntunun sağladığı veri, Aigai Agorası Doğu Stoasının, “en azından” M.S.1.yüzyıldan itibaren plastik eserlerle dekore edilmiş olduğudur.

3.1.7.2 İnşa Evresi Taban Buluntuları

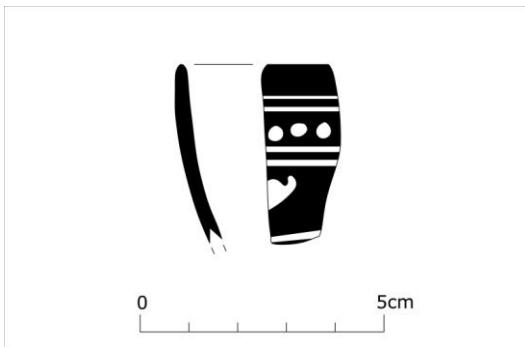
2010 ve 2011 kazı sezonlarında, Agora Binasının hemen önünde (doğusunda), Macellum ile bina arasında kalan kesimde gerçekleştirilen kazılar, Macellum ile Agora Binası

⁴⁹ Augustus Dönemi portreciliği, İmparatorun portre tipleri ve tarihlemelerine yönelik bkz. Doğer 2009, 73-76.

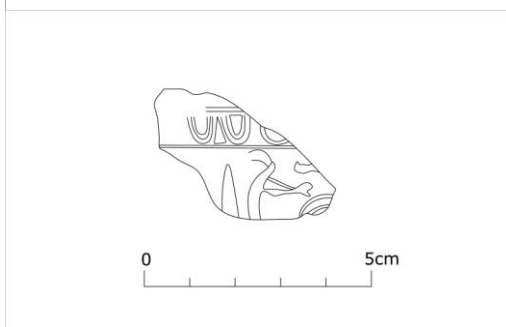
ilişkisi, Dar Terasın geçirdiği evreler ve Macellum'un inşası gibi veriler dışında⁵⁰ Agora Binasının inşasına dair de buluntu vererek yapının tarihlenmesine ilişkin datayı güçlendirmiştir. Meydanın 354.87m kotundaki taş döşemesinin oldukça altında, 354.40m kotunda ele geçen bir toprak taban (**Levha 62-A,B**) ve bu taban üzerinden serili durumda ele geçmiş olan çanak-çömlek buluntuları, tabanın hemen doğusundaki, yaklaşık 1m kalınlığında "L" biçimli bir yığma duvar ile ilişkili görünmektedirler. Söz konusu duvarın ait olduğu bina, Macellum tarafından tahrip edilmiştir ve planı okunamamaktadır. (bkz. Ek Levha-3)

Son derece sınırlı bir alanda yakalanabilen söz konusu taban, su sisteminin entegre edildiği ana kayanın önünde, kuzeye ve güneye doğru devam ediyor olmalıydı. Kuzey yönünde Macellum'un inşa edilmesiyle tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Güney yönde kazıların devam etmesiyle geriye kalan kısmın da ortaya çıkarılması mümkündür.

Söz konusu taban üzerinden ele geçen siyah firnslı çanak-çömlek buluntuları (**Levha 62-C,D-Figür 33-35**) M.Ö. 2.yüzyıl ortalarına ve hemen sonrasına işaret etmektedir⁵¹. Bu tarihler Agora Binasının inşası dönemine denk gelmektedir⁵². Yapının kullanımda olduğu döneme ait zeminin Dar Teras'ın taş döşemesi olduğu göz önüne alınırsa, yaklaşık M.Ö. 150-140 arası yıllara işaret eden bu taban ve tahrip olmuş yığma binanın, yapının inşa edilmesi sırasında oluşturulan, sonrasında da Dar Terasın taş döşeme tabanıyla üzeri kapanan geçici kullanımlar oldukları söylenebilir.

Figür 33

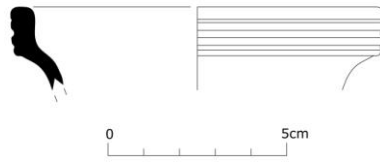
Figür 34

Yukarıda sözü edilen buluntular, Agora Binasının tarihlenmesi üzerine ciddi veriler sunmakla birlikte, o dönemde büyük boyutlu mimari projelerin hayata geçirilmesi ve inşaatın tamamlanmasından sonra alanın kullanıma açılmasına yönelik olarak izlenen yöntemler hakkında da fikir vermektedirler.

⁵⁰ Söz konusu bulgular için bkz. **Macellum** ve bkz. **Tarihleme**.

⁵¹ Schäfer 1968, 47, 56-57, Taf. 12-D17-19, Taf. 20-D71.

⁵² Bkz. **Tarihleme**.

Figür 35

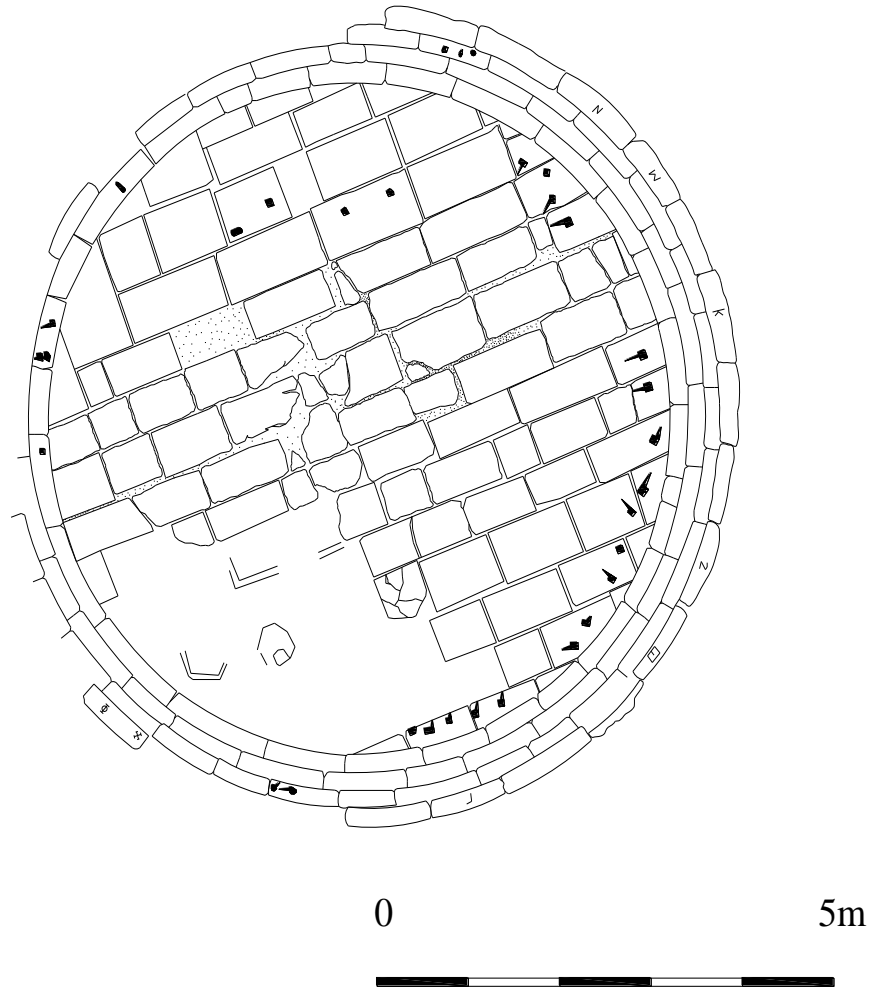
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MACELLUM

Agora Binasının doğusundaki Dar Terasta yer alan ve Küçük Meydan olarak da isimlendirilen düzlük alanda, dört basamağı net olarak gözlenebilen, dıştan dışa 8.50m çapında, kesme taştan inşa edilmiş, yuvarlak bir yapı mevcuttur (**Levha 53-A**) (**Figür 36**). Kireç harç üzerine taş plakalarla kaplı olan yapının zemininde, 18 adet, kurşun akıtma kanallı, dübel yuvaları bulunmaktadır (**Levha 53-B**). Bu yuvalar, yapı zemininin batı kısmında yoğunlaşmışlardır. Ayrıca, yapıda kullanılan kesme taş blokların bazılarının üzerinde, “T, M, N, Δ, Z C, Φ” gibi taşçı işaretleri bulunmakla birlikte, bu işaretler herhangi bir düzen yansıtmaktan uzaktırlar (**Levha 53-C, 54-A,B,C,D**). Taşçı işaretleri olarak değerlendirilebilecekleri gibi, farklı amaçlarla da işlenmiş olmaları olasıdır.

Yapının güney-doğusuna doğru, biri zeminle ilk oturma sırasının birleştiği derzde, diğeri de bir üst basamak kotunda olmak üzere, iki adet delik izlenmektedir (**Levha 55**). Bu kanal açıklıkları ve zeminde, kireç harç ile oluşturulmuş su yalıtımı (**Levha 55**) birlikte değerlendirildiğinde, yuvarlak yapının suyla ilişkili olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Fakat basamaklarda böyle bir yalıtım uygulamasının bulunmayışı, suyla ilişki söz konusu olsa dahi, suyla doldurulması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Yukarıda sözü edilen, zemindeki dübel yuvalarının, bir çeşit tezgah sabitlemek amaçlı oldukları düşünülebilir. Tezgahlar, yapının batısında, yarım daire şeklinde dizilerek, arkalarını Agora Binası’na vermişlerdir. Su giriş-çıkışı için düzenlenmiş olan kanallar da bu tezgahların karşısında yer almaktadırlar.

Figür 36

Yuvarlak yapının kazısı 2005 yılında gerçekleştirilmiş, fakat işlevine ilişkin bir buluntuya ulaşılamamıştır. Aynı durum, 2006 ve 2009-2011 kazılarında, çevresinde gerçekleştirilen çalışmalar için de geçerlidir.

Yapı, su ile doldurulmamasına karşın, özellikle “tabanında” su yalıtımı yapılmış olması, yapının “temizlenmesi-yıkanması gereken” bir faaliyet için kullanıldığını göstermektedir. Yukarıda sözü edilen veriler ve yapının formu göz önüne alındığında, her ne kadar birebir benzer örneğine rastlanamasa dahi⁵³ bir Macellum ile karşı karşıya olunduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca tezgahlarda yürütülen faaliyetin, Küçük Meydandan izole

⁵³ Macellum örnekleri için bkz. Atik 2004.

edilmesine yönelik olarak inşa edilmiş, daha küçük ve düzensiz taşlardan oluşan bir duvarın kalıntıları da, yapının batısında izlenebilmektedir (**Levha 53-A, 55) (Ek Levha-3)**).

Böylesi bir yapının üzerinin açık olması ihtimali yok denecek kadar azdır. Gerek gerçekleştirilen işlemin niteliği (görsel ve kokusal kirlilik), gerekse de yapının konumu göz önüne alındığında, Macellum'un üzerinin, özellikle Agora Binasının stoa katından görünmeyecek şekilde ve her türlü hava şartında da çalışmaya elverecek biçimde, kapalı olması gerekliliği ortadadır. Bu durumda, taş destekli ahşap bir üst örtü önerilebilir, zira daha komplike bir çatı sistemine ilişkin elde yeterli buluntu mevcut değildir.

Aigai gibi bir kentte, et ve balık tüketimine yönelik böyle bir yapının varlığı, hali hazırda beklenen bir durumdur. Zira, kentin üç tarafını çeviren Pythikos çayı, bugün dahi, özellikle yılan balığı başta olmak üzere tüketim maddesi sunmaya devam etmektedir. Ayrıca, kent sikkelerindeki en önemli figür olarak ortaya çıkan “keçi” de pek çok yönüyle yerleşim için başat kaynaklardan birini oluşturmuş olmalıdır. Bunun yanında, hala bölgede önemli bir av hedefi durumundaki yaban domuzlarının, antik dönem içerisinde de aynı konumda oldukları rahatlıkla söylenebilir.

Tamamen ticari faaliyetlere ayrıldığı anlaşılan Küçük Meydandaki önlü arkalı 12'den 24 oda, binanın inşa edildiği ve ilk kullanıma girdiği dönemlerde bu işlevi tek başlarına yüklenmiş gibi görünürlerken, daha sonra terasın genişletilmesiyle⁵⁴ (**bkz. Ek Levha-3**) Macellum için yer kazanılmış ve meydanın ortasına, söz konusu faaliyetler için de bir merkez noktası olacak şekilde Macellum yerleştirilmiştir.

⁵⁴ Konuya ilişkin tespitler için bkz. **Tarihleme**.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

5.1 Helenistik Dönem Agora Stoaları

Büyük İskender'in Asya Seferi ile başlayarak Actium Savaşı'na kadar olan süreci tanımlayan Helenistik Dönem, Doğu ve Batı kültürlerini birbirlerine yaklaştırmıştır.⁵⁵ İskender'in ele geçirdiği topraklarda değişen dengeler ve yeni yapılanmalar, eski kentlerin yanı sıra yeni kentlerin de inşa edilmesini gerektirmiştir. Mevcut eski kentler organik kent planlarını sürdürürken, kökeni M.Ö. 7. yüzyıl veya daha önceye dayandırılan ızgara kent planının yeniden yapılanan Miletos veya yeni inşa edilen Priene, Alexandria, Antiochia, Dura Europos, Apameia ve Damas gibi kentlerde tercih edildiği görülmektedir.⁵⁶ Pergamon, Aigai, Assos gibi, tepelerin değişken coğrafi yapıları üzerine kurulmuş kentlerde ise araziye uydurulmuş kent planlarının geliştiği gözlemlenmektedir.⁵⁷ Kentlerin siyasi, idari, sosyal ve ticari merkezi, kente gelen yolların kesişim noktası halinde planlanan, Bouleuterion ve Prytaneion gibi resmi yapıların, tapınak gibi dini yapıların, çeşmelerin, sunakların, heykellerin yer aldığı agoralardır⁵⁸.

Agoralardaki en önemli unsur, agoraların simgesi olan stoalar olarak ortaya çıkmaktadır. Atina, Korinth gibi organik kent planına sahip olan kentlerin agora alanı değişken planlı ve paralel olmayan stoalarla çerçevelenmişken⁵⁹, Miletos, Priene gibi ızgara planlı kentlerde, düzenli adalardan birkaçını kapsayan dörtgen planlı agora alanları ortaya çıkmış ve bu alanlar birbirlerini dik açı ile kesen stoalarla sınırlandırılmıştır. İonia Tipi Agora olarak adlandırılan bu düzenlemede U Şekilli olarak adlandırılan stoalar, alanın üç tarafını sınırlarken açık kalan dördüncü kenar I Şekilli olarak adlandırılan bir stoa ile kapatılarak çerçeve tamamlanmıştır. Priene ve Magnesia Agoraları bu şekilde bir planlama sergilerken, Miletos Kuzey ve Güney Agora'da U Şekilli Stoa yerine iki adet L Şekilli Stoa U şekilli çerçeveyi oluşturmuştur.⁶⁰ Pergamon, Aigai ve Assos gibi araziye bağlı kent planları geliştiren kentlerde ise, terasların meydana getirdiği agora alanlarının, terasın durumuna göre I ve L Şekilli Stoalarla çerçevelendiği görülmektedir. Bu tarz, arazi tarafından zorlanmış

⁵⁵ Mansel 1971, 433-554.

⁵⁶ Akarca 1972, 29-82.

⁵⁷ Akarca 1972, 82-91; Ayrıca bkz. Ward-Perkins 1974, 10-26.

⁵⁸ Akarca 1972, 26-27; Wycherley 1993, 45-78.

⁵⁹ Wycherley 1993, Şek 13.

⁶⁰ Knackfuss 1924, Res. 40.

kentlerin ızgara plana ulaşma çabasının ürünlerini, yüksek mimari seviyesiyle ön plana çıkan Pergamon'daki Aşağı ve Yukarı Agoralarda görmek mümkün olmaktadır⁶¹.

Anadolu'da Helenistik Dönemde çok sayıda stoa yapısı tespit edilmiştir. Her konumda ve her kent planı içinde uygulanabilirliği ile I Şekilli Uzun Stoalar bu sayı içinde en fazla saptanabilen tiptir.

L ve U Şekilli Stoa planı, M.Ö. geç 4. ve 3. Yüzyıllarda, Miletos ve Priene'nin ızgara kent planlarının da etkisiyle, sıkça tercih edilmiştir. Izgara kent planı içinde ada veya adalardan oluşan dörtgen alanların kenarlarına stoaların inşa edilmesi tasarımı her iki stoa planının da rahatça uygulanması imkanını yaratmıştır. Özellikle alanların üç tarafını sınırlayan U Şekilli Stoa planı, İonia kentlerinde İonia Tipi Agora'nın ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Miletos'ta, Limanın kenarında M.Ö. 4. yüzyılın sonunda inşa edilen L Şekilli Liman Stoası, güneyinde ona birleşen Küçük Market ve Kuzey L Şekilli Stoası, bir proje kapsamında inşa edilmişlerdir.⁶² Yapılaşma, aynı süreç içinde L Şekilli Liman Stoası'nın batı kanadına bitişen I Şekilli Liman Doğu Stoa ve onun karşısındaki U Şekilli Liman Stoası ile devam ettirilmiştir. M.Ö. 2. yüzyılda Kuzey Agora'ya, Güney L Şekilli Stoanın inşa edilmesi ile bu bölümdaki yapılaşma sona erdirilmiştir. Miletos'ta daha büyük bir alan olarak planlanmış olan Güney Agora, M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda şekillenmiştir. Güney Agora, İki Nefli İki Katlı Kuzey ve Güney L Şekilli Stoalar ile onların açık bıraktığı doğu kenardaki I Şekilli Doğu Yapısı ile çerçevelenmiştir.⁶³ Geç M.Ö. 4. yüzyıldan L Şekilli Liman Stoası ile başlayarak dik köşelerin birleştiği noktalarda kullanılan kalp biçimli köşe sütunları ve düz çatılar Coulton tarafından Miletos Stoalarının özellikleri olarak ifade edilmektedir.⁶⁴ Ancak Kawerau ve Wiegand'in⁶⁵ yeniden kurma önerilerinde, stoalar eğimli çatılarla tamamlanmışlardır.

Priene'de M.Ö. 4. yüzyılda başlayan yapılaşma çerçevesinde geç M.Ö. 4. yüzyıl ve 3. yüzyılda şekillenmeye başlayan agoranın çevresindeki stoa yapılaşması M.Ö. 2. yüzyılda tamamlanmıştır.⁶⁶ Öncelikle U Şekilli Stoa'nın güney kanadının inşa edilip sonrasında diğer kanatların ilave edildiği bu agora, tipik İonia Tipi Agora tasarımına sahiptir.⁶⁷ M.Ö. 2. yüzyılda yeniden planlanan Kuzey Stoa ile ona paralel uzanan Geç İlave Stoa eklenerek agoranın çerçevesi çizilmiştir. Priene'de tespit edilen diğer stoalar, Agora Tapınağı Kuzey ve Güney Stoaları, Stadyum Stoası ile Athena Kutsal Alanı Stoası'dır.

⁶¹ Radt 1984, Res. 11, 22.

⁶² Coulton 1976, 63, Fig. 86.

⁶³ Knackfuss 1924, 3-47, Abb. 1

⁶⁴ Coulton 1976, 63-64.

⁶⁵ Akurgal 1978, Fig. 81.

⁶⁶ Koenigs 1993, 381-396.

⁶⁷ Wiegand-Schrader 1990, 189-192.

Magnesia Agorası, Priene ve Miletos Agoralarına göre en geç ama en hızlı şekillenen agoradır. Agora alanını doğu, kuzey ve batıdan sınırlayan U Şekilli Agora Stoası ve açık kalan kenarı kapatan I Şekilli Güney Stoa ile erken M.Ö. 2. yüzyılda tamamlanmıştır.⁶⁸ İki Nefli Magnesia U Şekilli Agora Stoası'nda olduğu gibi Miletos Güney Market İki Nefli Kuzey ve Güney L Şekilli Stoaları'nda ve Priene Kuzey Stoa da dahil bu agoralardaki I Şekilli Stoalarda iç sütunlar İonik iken, dış sütunlar tüm diğer stoalarda olduğu gibi Dorik'tir.

Batı Anadolu'da Pergamon'un Helenistik dönemde elinde bulundurduğu siyasi ve ekonomik güç ile sanat ve mimarlığın her alanında ön plana çıktığı görülmektedir. Zorlu arazi koşulları üzerinde kurulan ve buna bağlı olarak teraslar halinde yapılaşmalar göstermek zorunda kalan kentte mimarlar, çok katlı stoa strüktürlerini ortaya çıkararak dar alanda çok sayıda mekan elde etmişlerdir. Pergamon stoa mimarlığının en erken örnekleri, kendinde değil ama yukarıda da ifade edildiği gibi prestij amaçlı yapılar olarak yardımlarıyla inşa edilmiş olan I Şekilli Delos Güney Stoa ile Delphi Attalos I Stoa'sıdır. Her ikisi de Tek katlı olan stoaların Dorik frizleri ve yivsiz sütun alt kısımları Pergamon mimarlığının belirgin iki özelliğidir. Pergamon mimarlarının Pergamon'da inşa ettikleri en erken stoa, Demeter Kutsal Alanı I Şekilli Aşağı Kuzey Stoa'dır. Pergamon'un kendisinde çok sayıda inşa edilen I Şekilli Stoanın yanı sıra teraslar halindeki yerleşimde L Şekilli Stoalar da vardır. M.Ö. 190-180'e verilen Athena Kutsal Alanı İki Katlı L Şekilli Stoası doğu kanadı tek, kuzey kanadı iki nefli olması ile ender bir tasarımdır. Alt katın Dorik sütunları, Dorik alt katı, üst katın İonik sütunları ise İonik etkili Dorik üst kat saçaklığını taşımaktadırlar.⁶⁹ Attalos II'nin Atina Agorası'nda yaptırdığı Attalos Stoası'nda alt katın Dorik sütunları Dorik saçaklığı, üst katın İonik sütunları İonik saçaklığı taşımaktadır. Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoasının çağdaşı Delos L Şekilli Agora Stoası ve M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğinden Perachora L Şekilli Liman Stoasında üst katın İonik sütunları İonik saçaklığı taşımaktadırlar. Atina Asklepeion Doğu Stoda alt ve üst katın Dorik dış sütunları Dorik saçaklıklarını taşıırken, iç sütunlar İoniktir.

Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoası'nda ve Atina Attalos Stoası'nda ikinci kat sütunları çift yarım sütunlar şeklinde iken, Delos örneğinde dörtgen planlı ayaklar, Perachora L Şekilli Liman Stoası'nda ise dörtgen ayaklara bağlı yarım sütunlar İonik saçaklığı taşımaktadırlar. Çift yarım sütunlar dışında, iç sütunlarda yaprak başlıkların kullanılması da bir Pergamon özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Atina Agorası Attalos Stoası üst ve Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoa'nın alt kat Dorik, üst kat İonik sütunlarının gerisinde yaprak başlıklı sütunlar kullanılmıştır. Palmiye başlıklar Pergamon Stoalarında en çok kullanılan eleman haline gelmiştir. Demeter Kutsal Alanı

⁶⁸ Human 1904, 22, 107-134.

⁶⁹ Bohn 1885, 28-56; Radt 1988, 179-190, Abb. 67, 68, 80.

Yukarı Kuzey Stoa, Batı Stoa ve Güney Stoada palmiye başlıklar kullanılmıştır. Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoa Pergamon mimarlığı için bir başka özelliği daha ifade etmektedir. Miletos Stoalarında kanatların birleştiği köşelerde kalp planlı sütunlar ile çözümlenen köşe dönüşünün, bu stoada diğer sütunlara göre daha geniş çaplı köşe sütunu kullanılarak çözümlendiği görülmektedir.

Daha çok I Şekilli Stoaların tercih edildiği Pergamon'da uygun teraslamalar yapılabildiğinde U şekilli Stoa planının da uygulandığı görülmektedir. M.Ö. 175- 125 yıllarına verilen Yukarı Agora U Şekilli Stoası bu uygulamaya ait tek örnektir.⁷⁰ Aynı şekilde dörtgen şekilli bir stoanın çevrelediği Aşağı Agora, agora alanının arazi problemleri nedeniyle yamuk bir plana sahip olmasına sebep olmuştur. M.Ö. 175-150 yıllarına verilen Aşağı Agoranın en önemli özelliği güney kanadında üç, diğer kanatlarında ise iki katlı strüktüre sahip olmasıdır⁷¹. Agora seviyesindeki katlarda Dorik, üst katlarda ise Dorik çift yarım sütunlar kullanılmıştır. Aşağı Agora'nın güney portikosunun bodrum seviyesindeki alt katı, I Şekilli Stoalarda çok kullanılan bir uygulamayla galeri şeklinde planlanmıştır.

Pergamon'un siyasi etkisi altında kaldığı bilinen, Pergamon gibi bir tepe yerleşimi özelliği gösteren ve ona yaklaşan kent planına sahip ve bu çalışmaya konu teşkil eden Aigai'da da, I Şekilli Stoaların yanı sıra L Şekilli Stoalar tespit edilmiştir. Tiyatro Terası L Şekilli Stoası⁷² tek katlı iken, Athena Tapınağı Kutsal Alanı L Şekilli Stoası⁷³ iki katlıdır. Tiyatro Terası L Şekilli Stoası Dorik, Athena Tapınağı Kutsal Alanı L Şekilli Stoası'nın alt katı Dorik üst katı ise, Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoası ve Attalos Stoası örneklerinde olduğu gibi, çift yarım İonik sütunlara sahiptir. Stoanın kanatlarının birleştiği köşede Miletos örneklerinde görülen kalp planlı sütunlar kullanılmıştır. Aigai'nin üçüncü L Şekilli Stoası bugün de ayakta duran ve en anıtsal yapılarından biri olan Agora Binası ise İki Nefli, Çok Katlıdır⁷⁴; ki bu tez çalışmasının da konusunu teşkil etmektedir.

Pergamon'un siyasi etkisi altında olduğu bilinen bir diğer kent olan Assos'ta ve Alinda'da I Şekilli İki ve Çok Katlı Stoalar tespit edilmiştir. Her iki kentte L Şekilli Stoalar ile diğer tip stoalar bugün için saptanmış değildir. Latmos Herakleia'sında tespit edilen Dörtgen Şekilli Agora Stoası eğimli arazide bu planın uygulanabilirliğini ifade eden bir örnektir.⁷⁵ Üç kanadı Tek Katlı portikolardan oluşan stoanın güney kanadı arazinin eğimi

⁷⁰ Schrammen 1896, 93, 95-99; 104-106. Radt 1988, 114-115.

⁷¹ Radt 1988, 112-114, Abb. 27.

⁷² Bohn-Schuardt 1889, 43-44, Abb. 51.

⁷³ Bohn-Schuardt 1889, 36-37, Abb. 37, 38.

⁷⁴ Bohn-Schuardt 1889, 14-27, Abb. 16-18, 22, 24.

⁷⁵ Kirschen 1941, 23-24, Taf. 26.

nedeniyle agora seviyesine ulaşmak için bodrum seviyesinde her biri bir koridor ve ona açılan mekanlara olan iki kata daha sahiptir.

Smyrna, Ephesos, Nysa, Iasos, Knidos'ta dörtgen planlı Roma Dönemi agoraları Helenistik kökenli bulgular vermektedirler. Bu kentlerin agora şemaları Miletos, Priene ve Magnesia'da olduğu gibi Helenistik kökeninde aramak yanlış olmayacaktır.

5.2 Çok Katlı Agora Binaları

Çok katlı Agora Binası örneklerinin tanımlanmasından önce, biri diğerinin türevi olan ve birbirlerinden çok da ayrı düşünülemez olan “Stoa” ve “Agora Binası” kavramlarının farklılaştırılması gerekmektedir. Bir önceki bölümde de değinildiği üzere, Agora Binaları basitçe çok katlı stoalar olarak tanımlanabilirler. Fakat bu tanım tek başına yeterli değildir. Kentin özellikle siyasi, ekonomik ve sosyal merkezi konumundaki agoranın işlevlerinin, Klasik Dönemden başlayarak, yine agora içinde ve/veya çevresindeki farklılaşmış mekan ve yapılara ayrışmasının, Helenistik Dönemde iyice belirgin hale gelmesiyle, agora kavramı “bir meydan ve etrafındaki farklı yapılar” olarak tanımlanabilir hale gelmiştir. Çok katlı stoa binalarının farklı katlarının yukarıda sözü edilen farklı işlevlere ayrılması sonucunda ortaya çıkan yapı formu, artık stoa olarak nitelenmesi yetersiz kalacak, çok fonksiyonlu, en üst katını stoanın oluşturduğu bir bina olarak ön plana çıkmaktadır. Bu mimari şema Agora Binası olarak tanımlanmalıdır.

Özellikle II. Eumenes ve II. Attalos dönemlerinde atılım yapan Pergamon mimarlığının Helenistik Döneme kazandırdığı çok katlı Agora Binaları, kavramın ortaya çıkışındaki birincil etken olarak görülebilir. Bu durumun bir sonucu olarak, söz konusu binaların yoğunlaştığı coğrafyanın Pergamon hakimiyet alanı olduğu ve tarihsel olarak da M.Ö. 2. yüzyılın ön plana çıktığı gözlenmektedir.

Batı Anadolu'da Agora Binası olarak nitelendirilebilecek stoa yapıları Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası (**Levha 56-A**), Assos Agorası Güney Stoası (**Levha 56-B**), Alinda Market Binası (**Levha 56-C**) ve Aigai Agora Binası olarak sayılabilir. Bunlardan Pergamon örneği tek nefli stoaya sahipken, Assos, Alinda ve Aigai örnekleri çift neflidirler.

Bu binalar haricinde de iki ve daha çok katlı stoa yapıları bulunmakla birlikte, işlevsel olarak “Agora Binası” tanımının dışında kalmaktadırlar. Söz konusu yapılara “Helenistik Dönemde Çok Katlılık” başlığı altında değinilecektir.

5.2.1 Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası

Helenistik Çok Katlı Mimarinin en özel örneklerini sunan Pergamon, Agora Binaları özelinde de aynı rolü üstlenmektedir. Aigai gibi andezit bir tepe üzerine kurulmuş olan kent, arazinin sunduğu küçüklü büyüklü düzlüklerin, teraslar yardımıyla kullanılır hale getirilmesi sonucu kazanılan alanlar üzerinde, güney ve güneybatıya doğru genişleyerek M.Ö. 2. yüzyılda son halini almıştır (**Levha 57**)⁷⁶. Bu tarihte bütün Yukarı Kenti olduğu gibi Yukarı Agorayı da ikiye ayıran ana cadde, “U” formu agora stoasının batı kanadıyla “I” formu Batı Stoayı da birbirinden ayırmaktadır (**Levha 57**)⁷⁷. Agora binalarının genelinde olduğu üzere, arazinin eğiminden faydalanarak üç katlı inşa edilmiş olan yapının, ilk iki katının üzerindeki son katta yer alan stoa, agora meydanına bakışımıdır. M.Ö. 175-125 arasına tarihlenen Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası, II. Eumenes’in bayındırlık hareketleri sırasında inşa edilmiş binalardandır⁷⁸.

Pergamon Yukarı Agora Batı Stoasının zemin katı 4.20mx5.0m ve 4.20mx4.30m ölçülerinde iki sıra odadan oluşmuşken, ikinci katı bir galeri olarak planlanmış ve bunların üzerinde de agora meydanıyla bakışımı tek nefli bir stoa inşa edilmiştir. Söz konusu stoa 44.40m uzunluğunda ve 5.70m’si portiko olmak üzere 13.0m derinliğindedir. Alt kısmı silindirik, üst kısmı yivli olan sütunların alt çapları 0.56m’dir; ve 2.38m akssal aralıklarla dizilmişlerdir. Portikonun arkasında her biri 4.80m genişlikte 8 adet oda bulunmaktadır ve olasılıkla dükkan ve/veya ofis olarak kullanılan bu mekanlardan en güneydeki hariç iki sütun aralığına denk gelecek şekilde düzenlenmişlerdir. Çatı kurması kırma çatı olarak yapılmıştır.⁷⁹

Bu kurgu Pergamon mimarlığının tek veya çift nefli çok katlı stoalar şablonunu yansıtmaktadır. Bu şablonun tek nefli örneklerinin tamamı – ki sadece biri Agora Binası tanımını karşılamaktadır – Pergamon ve Aigai’de inşa edilmişlerdir⁸⁰. Çift nefli örneklerin ise hepsinin Agora Binaları olması ve yine her üçünün de Pergamon dışındaki kentlerde fakat Pergamon etkili ve/veya Pergamon tarafından inşa edilmeleri dikkat çekicidir.

Aigai Agora binasıyla çağdaş olan Pergamon Yukarı Agora Batı Sotası⁸¹, topografik şartların yönlendirmesiyle tasarlanmış ve inşa edilmiş olması bir yana, ilk iki katın işlev ve tasarımları, kırma çatı örtüsü gibi özellikleriyle de benzerlik göstermektedir. Fakat, yukarıda da değinildiği üzere, Aigai Agora Binasından farklı olarak tek neflidir ve en üst katı oluşturan

⁷⁶ Radt, 1988, 15-19.

⁷⁷ Schrammen 1896, 92-95, 104-106; Coulton 1976, 176, 275.

⁷⁸ Coulton 1976, 91-92.

⁷⁹ Ersoy 1998, 59.

⁸⁰ Tek Nefliler; Pergamon Tiyatro Terası Batı Stoa, Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası, Aigai tiyatro Terası Batı Stoası. Çift Nefliler; Alinda Agorası Güney Stoası, Assos Agorası Güney Stoası ve Aigai Agora Binası.

⁸¹ Bkz. **Tarihleme**.

portikonun arkasında yer alan odalarla da ayrılmaktadır. Buradan hareketle, iki binanın özellikle en üst kat (portiko) tasarım ve işlevlendirmesinde ayrıştıkları ve bu ayrışmanın söz konusu portikoların baktığı agoraların işleviyle de ilişkili olduğu söylenebilir. Aigai Agora Binasının en alt katı ticari işlevli Küçük Meydana bakarken, portikosu, yani üçüncü katı siyasi ve sosyal işlevli Agora Meydanına bakmaktadır. Dolayısıyla da portikoda mekan ihtiyacı baş göstermemiş olmalıdır. Pergamon örneğindeyse portikonun da ticari amaçla kullanıldığı görünmektedir.

5.2.2 Assos Agorası Güney Stoası

Assos Agorası Güney Stoası, dört katlı oluşuyla diğer Agora Binalarından olduğu gibi, bütün çok katlı stoa örneklerinden de ayrılmaktadır (**Levha 56-B, 58**). M.Ö. 2. yüzyıla tarihli stoanın en alt katında bulunan iki hazneli sarnıcın “Sarnıç A” olarak adlandırılan haznesinin cephesi, dörtgen planlı ayaklarla bölümlenmiştir ve ihtiva ettiği suya dışarıdan ulaşılmasına imkan sağlamaktadır. Sarnıcın bir üst katında, 4.70mx4.70m ölçülerinde 13 adet oda bulunmaktadır; ve söz konusu odaların içinde tespit edilen su tesisatlarından hareketle, bu katın yıkanma amaçlı olduğu şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır⁸². Kısa kenarlar üzerinde koridora açılan kapılarla giriş sağlanan bu katın güney duvarı için, biri korkuluklarla sınırlanan ve kare planlı ayaklarla bölümlenmiş açıklıklar öneren⁸³, diğeri ise 12 adet ince uzun açıklığın varlığını iddia eden⁸⁴ iki farklı öneri mevcuttur.

Ara kata, doğu kısa kenarındaki bir kapı ile giriş sağlanmış ve yukarıda tanımlanan bir alt kata da, bu girişin tam karşısındaki batı kısa kenardan bir merdivenle bağlantı kurulmuştur. Güney uzun duvarı ve kısa kenarlarda kullanılmış olan triglif-metop dizisi, üst kat portikosunun akssal aralıklarına göre 3 metoplu bir sisteme ve galeri saçaklığının mutulussuz bir kornişe sahip olması gibi özellikleriyle Kuzey Stoanın oranlarına benzerlik göstermektedir.⁸⁵

Coulton’a göre iki katlı da olabilecek olan en üst kat stoası, kuzeyden agora meydanına açılırken, güneyden de hem kente hem de denize yönelmiş yüksek bir seyir noktası sağlamaktadır⁸⁶. İki uzun kenarı da 3.35m yükseklikte ve 2.35m akssal aralıklarla yerleştirilmiş yarım sütunlarla sınırlanmıştır; ve iç sütunlar da aynı yükseklikte olup 4.70m akssal aralıklarla yerleştirilmişlerdir. Kısa kenarları ante duvarları halinde planlanmışlardır.

⁸² Serdaroğlu 1995, 62.

⁸³ Clarke-Bacon-Koldewey, Fig 4.

⁸⁴ Clarke-Bacon-Koldewey, 44.

⁸⁵ Ersoy 1998, 85.

⁸⁶ Coulton 1976, 71-72.

Üçgen çatıyla örtülmüş olan stoa 0.85m yükseklikte bir İonik saçaklığa sahiptir. Bu özelliğiyle de Kuzey Stoa'nın oranlarına benzerlik göstermektedir.⁸⁷

Assos Agorası Güney Stoası, veya diğer bir deyişle Assos Agora Binası, Aigai örneğiyle kıyaslandığında tarihi ve sarnıç katının üzerindeki katın oda bölümlenmesi haricinde oldukça farklı bir resim çizmektedir. Öncelikle üç değil en az dört katlıdır (Coulton'un iki katlı portiko önerisi göz önüne alındığında beş katlılık ihtimali de ortaya çıkmaktadır.⁸⁸). Ayrıca, odalara bölümlenmiş olan katın dar yüzlerden giriş-çıkış vermesi, bir üstteki ara kat ile merdivenler vasıtasıyla bağlantı kurulmuş olması gibi özelliklerinin yanında, kırma değil üçgen çatı kurgusuyla da Aigai Agora Binası ile gözle görülür farklılıklar sergilemektedir.

5.2.3 Alinda Market Binası

Alinda Antik kentine ilişkin, seyyah raporları dışında⁸⁹ çok az ve sınırlı araştırma olduğundan⁹⁰ agora alanı ve çevreleyen stoalar hakkında veri yok denecek kadar azdır. Sadece, büyük oranda korunmuş olan Güney Market Binası birtakım bilgiler sunmaktadır. Diğer agora binaları ve çok katlı stoalarda olduğu gibi⁹¹, üst katı agora meydanına bakan bir portiko, ara katı bir galeri ve en alt katı da mekanlara bölünmüş olarak planlanmıştır (**Levha 56-C, 59**).

En alt kat, 4.25m derinliğinde iki sıra oda şeklindedir. Güneydeki 11 odadan 1 ve 4 numaralı odalar haricindeki 9 adedi önlerindeki yola açılmaktadırlar. Toplam 13 kapı mevcuttur. Bunlardan 1, 3 ve doğu kısa kenarındaki 13 numaralı kapılar 2.10m-2.15m genişliklerde ve kemerliyken, diğerleri lentolu ve 1.23m-1.66m genişliklerdedirler. Işıklandırmanın, modern mimarlıkta "Sinan Penceresi" olarak adlandırılan, içeriye doğru genişleyen açıklıklarla sağlandığı izlenmektedir. Aynı planlamayı gösteren kuzey yarıda ise, sadece 5 ve 9 numaralı mekanlar organik ilişki kurarken, diğer mekanların ne güney yarı ne de stoa dışıyla ilişkisine dair veri söz konusu değildir. Özellikle ön sıradaki mekanların, agora-stoa ilişkisinden hareketle, dükkan ve/veya atölye olarak kullanıldıkları öne sürülmektedir.⁹²

⁸⁷ Ersoy, 1998, 85.

⁸⁸ Coulton 1976, 71-72.

⁸⁹ Kent planı için bkz. Ward-Perkins 1974, 19.

⁹⁰ Bohn-Schuchardt 1889, 27-30, Abb. 27-28; Martin 1951, 425-427, 486, 489-490.

⁹¹ Örn. Pergamon Yukarı Agora Batı Stoası, Assos Agorası Güney Stoası, Aigai Agora Binası, Pergamon Tiyatro Terası Batı Stoa, Aigai tiyatro Terası Batı Stoası.

⁹² Doruk 1987, 1120-1122, 1126.

Alinda Market Binasının ara katı, 4.70m akssal aralıklarla yerleştirilmiş 20 ayakla taşınan ve bölünen iki nefli bir galeridir⁹³. Söz konusu ayaklar, 2.95m yüksekliğindedirler; ve ikili yarım sütunlar ile kare planlı bir gövdeden oluşmaktadırlar. Kısa yüzlerde ise, ayaklarla aynı aks üzerinde, Dor başlıklı plasterler mevcuttur. Bu katın ışık ihtiyacı iki sıra pencereyle karşılanmıştır. Üst sıra düzensiz ve bir alt katın pencereleriyle aynı tekniktir. İkinci sıra ise, düzenli aralıklarla yerleştirilmiş 37 pencereden oluşmaktadır. Bunların üzerindeki kyma-reversa profilli blokların tavan döşemesini taşıdıkları öne sürülmüştür⁹⁴.

Üst kat, yukarıda da değinildiği üzere, agora meydanına açılan bir portikodur. Kısa kenarlar ve portikonun arkasını oluşturan güney duvarı, yarım Dor sütunu cephele dörtgen ayaklar ve bunların arasında 1.0m yüksekliğindeki korkuluklarla çevrilidir. Dor cephele olan portiko 4.25m yüksekliğindeki yivsiz sütunlarla taşınmaktadır.⁹⁵

Alinda Market Binası olarak literatüre girmiş olan örnek, Aigai Agora Binası ile özellikle kat planlaması ve organizasyonu açısından büyük benzerlik göstermektedir. Ayrıca, ikinci katta kullanılan taşıyıcılar ile de iki bina arasında yakınlık kurmak mümkündür. İki yapı arasındaki en önemli fark pencerelerde, ışıklandırmaya yönelik çözümlerde gibi görünmektedir. Aigai Agora Binasında ikinci katta tercih edilen mazgal pencereler, Alinda örneğinde birinci katta kullanılmışlarken, ikinci kat için yine biri mazgal pencere formunda olmak üzere iki sıra pencere uygulaması tercih edilmiştir. Portiko katında ise, Aigai Agora Binasında tüm duvar içerisinde pencerelerle açıklık sağlanırken, Alinda Market Binası portikosunda duvar yerine yarım sütun cephele dörtgen ayaklar arasında korkuluklar kullanılarak açık bırakılmıştır. İki bina arasındaki benzerliklerin çokluğunun yanında, sadece pencere düzenlemelerine ilişkin önemli farklılıklar bulunması, binaların yönelimleriyle ilişkili olmalıdır. Aigai Agora Binası kuzey-güney doğrultulu uzanarak kenarları doğu-batı aksına bakışmıyken, Alinda Market Binası tam tersi yönelimdedir. Bu önemli farkın ışık kullanımına ilişkin yukarıda sözü edilen değişik tercihlere yön vermiş olduğu ortadadır.

Yukarıda tanımlanan agora binaları göz önüne alındığında, özellikle M.Ö. 2. yüzyıl içerisinde, Pergamon, Assos, Alinda ve bu çalışmaya konu olan Aigai gibi sarp tepelere konumlanmış, teraslar üzerine kurulu kentlerde, agora meydanları için gereksinim duyulan düzlük alanların sınırlı olması, agora ve çevresindeki farklı işlevli binaların yatay olarak araziye yayılmalarına imkan vermemiş gibi görünmektedir. Pergamon mimarlığının, kendi özelinde çözmek zorunda olduğu bu problem, etki alanındaki benzer topografyalı kentler için

⁹³ Doruk 1987 1123-1124.

⁹⁴ Coulton 1976, 283.

⁹⁵ Doruk 1987, Şekil 2-4.

de örnek teşkil etmiş olmalıdır. Şehir planlamacılığında kimi zaman nüfus artışı, kimi zaman da arazinin zorlaması nedeniyle ihtiyaç duyulan mekanların yatayda kazanılamaması, dikey çözümler üretilmesini, yani çok katlı binaları gerekli kılmıştır. Örneğin Roma Döneminde, büyük metropollerde baş edilmez derecede artan nüfus, sonunda *caementicum* katkılı harçlar ve tonoz mimarisi gibi, yüksek ve çok katlı binalar yapılabilmesi için gerekli mühendislik keşiflerini doğurmuştur. Fakat Helenistik Dönem içerisinde bu gibi pratik mühendislik uygulamaları bilinmediğinden, söz konusu problem farklı tekniklerle çözülmüştür.

ALTINCI BÖLÜM

HELENİSTİK DÖNEMDE ÇOK KATLILIK

Helenistik Mimarinin çok katlılığa duyduğu ihtiyaç ile Roma Dönemindeki benzer gereksinimler birbirine karıştırılmamalıdır. Roma Devletinin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı, nüfusun çok sayıda ve görece küçük yerleşimlere bölünmesinden ziyade, merkezi bir devletin kaçınılmaz politikası olarak, limana sahip olması veya herhangi bir ihtiyaç maddesinin üretim potansiyeli gibi etkili özellikleriyle ön plana çıkan ve tercih edilen yerleşimlerin birer “metropole” dönüştürülerek, nüfusun bu kentlere aktarılmasını öngörmüştür. Bu uygulama, devletin ticaret ve üretimi kolaylıkla denetim altında tutabilmesini, vergilendirebilmesini ve yönlendirebilmesini sağlamakla kalmamış, tebaası olan nüfusu da aynı şekilde kolayca kontrol edebilmesini sağlamıştır. Fakat bu tercihin şehir planlamacılığı açısından, çözülmesi gerekli bir problem yarattığı da ortadadır. Roma, Capua ve Ostia gibi metropollerin nüfuslarının milyonlu rakamlara ulaşmasıyla, bu insanların yatay hat üzerinde yerleştirilmeleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu durumun bir getirisi olarak da *caementicum* katkılı harçlar ve tonoz mimarisi gibi mühendislik keşifleriyle çok katlı sivil mimariye geçiş gerçekleşmiştir.

Helenistik Dönem, bilindiği üzere, İskender’in ölümünden sonra generalleri olan *Diadokhoi* tarafından kurulan krallıkların, bir nevi merhum fatihin mirasını paylaşma kavgasına sahne olmuş, bu krallıklardan hiçbiri de diğerine çok net biçimde üstün gelemediğinden, Roma’nın daha sonraki dönemlerde gerçekleştireceği gibi bir *Pax*, Helenistik Dönemde kurulamamıştır. Dolayısıyla söz konusu krallıklardan herhangi birinin, sınırları içerisindeki, çoğu bir nevi karakol noktası gibi işlev gören kentleri boşaltarak nüfusu metropollere toplamak gibi bir uygulamaya fırsatı ve imkanı olmamıştır. Başka bir deyişle, Helenistik Dönem kentleri için, “yatay olarak barındırılmayacak kadar yoğun nüfus” gibi zorlayıcı bir durumdan söz etmek mümkün değildir.

Helenistik Mimariyi çok katlı yapılaşmaya iten sebepler, Roma’nın yüzleştiklerinden çok farklı, hatta tam tersi bir ortamın getirisidirler. Bütün Akdeniz Havzası ve hatta Ortadoğu’yu etkisi altına alan, yukarıda sözü geçen siyasi ortam, düzlük alanlar ve sahillerde konumlanmış, hatta kimisi yeni kurulan, üretim ve ticaret odaklı yerleşimlerin yanında, azımsanamayacak sayıda da, askeri kaygıların daha ön planda olduğu, savunmaya elverişli, bir nevi karakol veya garnizon işlevi de yüklenen kentlerin iskan görmesini gerekli kılmıştır. Her ne kadar Helenistik Dönem şehir planlamacılığının ana karakteri ızgara planlı *hippodamik*

kentler olsa da, bu gibi sarp yerleşimlerde söz konusu düzenli yapılaşmayı hayata geçirmek çoğu zaman mümkün olamamıştır.

Özellikle agora meydanları ve etraflarında gelişen agora kompleksleri gibi özel ve büyük yüzölçümlü yapılaşmalar için gerekli geniş düzlüklerin, Pergamon gibi başkent metropollerde dahi istenilen boyutlarda bulunmaması, teraslanarak mümkün olduğunca genişletilmiş mevcut alanların, bir alt ve/veya bir üst teraslarla birlikte kullanılarak “dikey hatta genişletilmesi” çözümünü gerekli kılmıştır. Bu durumda, yükseltilen binaların her katının da, farklı binalar halinde agoradan ayrıldıklarını görmeye alıştığımız bir takım işlevlere tahsis edilmiş oldukları görülmektedir.

Roma Mimarlık ve Mühendisliğinin çok katlılık ihtiyacı ve dolayısıyla uygulamalarının ağırlıklı ve öncelikle sivil mimaride kendini göstermesinin aksine, Helenistik Dönemde, daha çok kamu yapılarının çok katlı inşa edildikleri gözlenmektedir. Fakat tabii ki, Roma için tiyatro sahne binaları ve amphitheatrumlar başta olmak üzere bir takım istisnai kamusal uygulamalar olduğu gibi, Helenistik Dönem içerisinde de, başta Anadolu'nun güneybatısı, Lykia ve Karia bölgeleri olmak üzere, dağlık coğrafyalarda görülen “Kule Çiftlikler” gibi istisnai çok katlı sivil örnekler de mevcuttur⁹⁶.

Romalılar, dümdüz arazilerde yüksek, çok katlı binalar inşa edebilecek mühendislik keşiflerini gerçekleştirmiş olmalarına karşın, Helenistik mimarlar bu imkanlardan henüz yoksundular. Dolayısıyla dönem mimarisinin, çok katlılık konusunda aşması gereken strüktürel sorunlar oldukça fazlaydı. Bu noktada “yüksek bina inşa etmek” ile “çok katlı bina inşa etmek” arasındaki farkı ortaya koymak gerekmektedir. Masif bir duvarın yükseltilmesi, Taş Çağlarının bitişinden itibaren sorun olmaktan çıkmıştır. Bunun için temelde kalın tutulan duvarların yükseldikçe inceltilerek temele binen yükün azaltılması; ve oluşan üçgen kesitle de söz konusu yükün açılı bir şekilde zemine aktarılması yeterlidir. Asıl problem, katlara bölünmüş ve dolayısıyla birden fazla katın yükünün duvarlara bindiği bir tasarımın hayata geçirilmesidir.

Yukarıda sözü edilen zorlayıcı şartları, Helenistik Dönem içerisinde belki de en baskın şekilde hisseden kent Pergamon olmuştur. Bu sebeptendir ki, dönemin şartları dahilinde çok katlılık sorunun üzerine eğilerek çözümler üreten de yine Pergamonlu mimarlar olmuşlardır. Teraslar üzerine kademeli olarak inşa edilmiş olan başkentte ve etki alanındaki benzer yerleşim karakteri gösteren kentlerde, kamu yapıları ve kamusal alanlar için duyulan büyük ihtiyacın zorlamasıyla, çok sayıda çok katlı yapı inşa edilmiştir. Fakat, bilinen en erken

⁹⁶ Özellikle Lykia Kule Çiftlikleri için bkz. Heiler, 2000.

“iki katlı” stoaların, Perachora Stoası ve Atina Asklepeion Stoası olduğunu da ayrıca belirtmek gerekmektedir (M.Ö. 4. yüzyıl)⁹⁷.

Bağlayıcı malzeme kullanılmadan inşa edilen, ikiden çok katlı yapılarda, statik açıdan en önemli zorluk, sanıldığı gibi duvarlara “dikey” olarak binen yük değil, katlar ve çatının iki yönde yaptığı “yatay” baskıdır. Mimari statığın değişmez kuralı olarak, baskı oluşturan ve taşınması gereken her yük, aynı zamanda karşılıklı kuvvet uygulanması ile yapıyı ayakta tutan bir faktördür. Fakat bağlayıcı malzeme kullanılmadan, taşların bu yasa dahilinde birbirlerini taşıdıkları strüktürel yapıda, desteklenmemiş (bir anti-kuvvet ile karşılaşmayan) yatay baskı, en küçük bir dış etkide, yük dengesinin bozulması sonucu yapının ağır hasar görmesine ve belki de yıkılmasına sebep olacaktır. Çok katlı Helenistik binaların büyük çoğunluğunun terasların önüne inşa edilmiş, ve teras duvarları tarafından desteklenmiş stoa yapıları olması bu yüzdendir. Yapının bir yüzünün teras duvarına yaslanmasıyla yatay baskıya olan direnç arttırılmaktadır. Bu uygulamanın, esasında Bouleuterionlar ve tiyatrolar gibi cavealı yapıların yamaçlara yaslanarak inşa edilmeleri prensibinden bir farkı yoktur. Eğimli strüktüre sahip yapılar eğimli yamaçlara, dik strüktüre sahip yapılar ise dik teras duvarlarına yaslanarak ayakta durmaktadırlar. Pergamon Tiyatrosu Batı Stoasında görüldüğü üzere (**Levha 60-A**), kimi zaman bu yapılar, terasın diğer tarafından da aşağıya doğru genişleyen payandalarla desteklenerek, sözü edilen yatay baskıya karşı ek bir destek sağlanmaktadır.

Çok katlı yapıların, yatay baskıya destek amacıyla teras duvarlarına dayanarak inşa edilmeleri tek başına gerekli dayanıklılığı sağlamak için yeterli değildir. Bağlayıcı kimyasal malzeme kullanılmadığından, duvar tekniğinin de doğru seçilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Tek yüzlü duvarlar, ne kadar kalın bloklarla inşa edilirse edilsinler, bu anlamda desteksiz ve zayıf kalmaktadırlar. Çift yüzlü duvar örgüsü ise birbirlerine gereksiz ve fazladan yatay baskı uygulayan bloklar anlamına gelmektedir. Bu anlamda en kullanışlı duvar tekniği, arası moloz ve toprak ile doldurulmuş, çift yüzlü, “Atkılı İsodomik” duvar örgü sistemidir. Bu sistemde duvar, binanın içinden gelen yatay baskıya karşı direnç gösterecek yapı ve kalınlığa sahip olmasının yanında, bir nevi “fiziksel bağlayıcı” görevi gören, duvarın içinde kalan kısımları kalın bırakılmış, atkı taşları tarafından desteklenen iç ve dış yüzlerinin de birbirlerine yaptıkları yatay baskıyı “karşılıklı” hale getirerek absorbe etmektedir.

Her ne kadar kimyasal bağlayıcı kullanılmayan çok katlı binalarda en önemli problemin yatay baskı olduğuna yukarıda değinilmişse de, yüksekliği yaklaşık 15.0m’yi bulan söz konusu yapıların en alt katlarının genellikle tek veya çift sıra mekanlardan oluşması

⁹⁷ Winter 2006, 56, Fig. 161-162.

(derinlik ve tek veya çift nefli stoa tercihine bağlı olarak), kapı ve pencere açıklıkları kullanılmasını gerekli kıldığından, bu elemanların lentolarına binecek olan dikey yükün de, zemine aktarılarak binaya zarar vermesinin engellenmesi gerekmektedir. Dikey ağırlığın dağıtılması ve zemine aktarılmasında kuşkusuz en bilindik ve başarılı yöntem, daha sonra ortaya konacak olan tonoz mimarisine de öncülük etmiş olan, “gerçek kemer” sistemidir. Basitçe, bir “kilit taşı”, söveler üzerindeki birer “yastık taşı” ve bu elemanların arasındaki kemer bloklarından oluşan gerçek kemer sisteminin, M.Ö. 4. yüzyıldan önce Ege Havzası tarafından bilinmediği rahatlıkla söylenebilir; ki bu coğrafyaya da, neredeyse iki binyıl öncesinden bu sisteme aşina olan Mezopotamya’dan, İskender fetihleri sırasında Makedon askeri mühendisler tarafından getirilmiş olmalıdır⁹⁸. İlk örnekleri de yine Makedon mezarlarında görülmektedir⁹⁹. Gerçek kemer ve türevi olan “beşik tonoz” Batı Anadolu’ya ancak M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Erethria tiyatrosunda ve yüzyılın ilk yarısında Didyma Apollon Tapınağındaki kullanımlarıyla ulaşmıştır¹⁰⁰. Gerçek kemer ve beşik tonozun yayılma karakteri, Makedon egemenliğinin yayılımıyla paralellik gösterir gibidir¹⁰¹.

Gerçek kemer öncesinde, basitçe lentoların üzerinde açıklık bırakılması yöntemiyle ağırlık dağıtımı ve aktarımı gerçekleştirilmekteydi. M.Ö. 2. binyıl Mykenai’de, “Agamemnon Mezarı” olarak bilinen mezar odasında (**Levha 60-B**) uygulanmış olan bu yöntem, ağırlığı açılı bir şekilde sövelere aktarabilmek için genellikle üçgen formun tercih edildiği bu açıklıkların, görsel kaygılarla çoğu zaman bezeli levhalar kullanılarak kapatılması sonucu alınlık kavramının da doğuşuna ön ayak olmuştur. Yine Mykenai Sarayında, ünlü sur kapısı üzerinde görülen “Aslanlı Alınlık” (**Levha 61-A**) yine M.Ö. 2. binyıldan bilindik bir örnektir.

Ağırlığın açılı olarak zemine aktarılması ve lentolara binen yükün azaltılması amacıyla uygulanan bir diğer yöntem ise, kapı ve/veya pencere açıklıklarının, direkt olarak bu amaçla kullanılmalıdır. Kapı ve/veya pencere sövelerinin, aşağıya doğru genişletilmesiyle üçgene yakın bir form verilen bu açıklıklar, üzerlerine binen yükü kendi söveleri yoluyla, açılı bir şekilde dağıtarak zemine aktarmaktadırlar. Priene Agorası Kuzey Stoası kapıları, daha zayıf bir açı kullanılmış olmasına karşın Pergamon Demeter Kutsal Alanı Güney ve Kuzey Stoalarının kapıları, Atina Attalos Stoası kapıları, Assos Agorası Kuzey Stoasının kısa kenarlardaki kapıları, Aigai Bouleuterionu alt kat mekanlarının kapıları bu tasarıma örnek

⁹⁸ Boyd 1978, 83.

⁹⁹ Boyd 1978; söz konusu mezarların büyük kısmıyla ilgili raporlar için bkz. Panternalis 1972, 147-181. Anadolu örnekleri için bkz. Varkıvanç 2002, 277-290.

¹⁰⁰ Boyd 1978, 86.

¹⁰¹ Boyd 1978, 88.

olarak verilebilirler. Ayrıca ve özellikle, detaylıca değinileceği üzere, Aigai Agora Binası 1. Kat kapı ve pencereleri de söz konusu uygulamanın son derece başarılı birer örneğidirler.

Dikey ağırlığın azaltılması ve/veya dağıtılması amaçlı olarak, bu üç ana yöntem dışında, oldukça başarılı örnekleri Sillyon Antik Kenti Kule Yapısında ve Aspendos Hamam Binasında görülen ve “düz kemer” olarak adlandırılan bir düzenleme de söz konusudur¹⁰². Lentonun üç parçadan oluştuğu ve ortadaki parçanın kilit taşı olarak işlenerek bu fonksiyonu yüklediği sistem, kimi zaman lentonun üzerinde ince bir açıklık bırakılarak, yukarıda sözü edilen M.Ö. 2. binyıldan itibaren bilinen yöntemin bir türeviyle birlikte de kullanılmıştır.

¹⁰² Varkıvaç 2007, 49-61.

YEDİNCİ BÖLÜM

TARİHLEME

Anıtsal mimari kamu yapıları söz konusu olduğunda, siyasi tarih de, arkeolojik buluntular kadar önemli bir tarihleme kriteri olarak öne çıkmaktadır. Her iki veri türünün birbirini desteklemesi ve tamamlaması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, Aigai Agora Binası, hem sunduğu mimari, nümizmatik ve çanak-çömlek gibi arkeolojik buluntular, hem de kentin ve bölgenin siyasi olaylarıyla değerlendirilerek tarihlenecektir.

Yukarıdaki bölümlerde, yapının ve kentin Pergamon ile bağlantısı açıkça ortaya konmuştu. Dolayısıyla, kentte gerçekleştirilen, Pergamon menşeli imar faaliyetleri de, bölgenin siyasi durumu ve Aigai-Pergamon ilişkileriyle birlikte değerlendirilmelidir.

Aigai, M.Ö. 218-197 yılları arasında Attalos hanedanlığının (Attalos I) egemenliği altında varlığını sürdürmüş olmalıdır¹⁰³. Fakat bu dönem, Pergamon'un bölgeyi kendisine ait olarak görmesi ve bölgede kalıcı imar faaliyetlerine girişmesi için henüz erken bir zaman dilimidir. Zira, Seleukos Krallığı ile Batı Anadolu üzerine mücadeleler devam etmektedir; ve zaten M.Ö. 197 yılında, Antiokhos III, bölgede Seleukos egemenliğini tekrar sağlamıştır¹⁰⁴. Pergamon'un, Seleukos Krallığını Toroslar'ın güneyine çekilmek zorunda bırakması ve Batı Anadolu'daki hakimiyetini kesinleştirmesi ise ancak M.Ö. 188 yılında, Apamea Barışı ile mümkün olmuştur; ve bu barış antlaşmasıyla özgürlüğünü kazanan kentler arasında Aigai'nin de adı geçmektedir¹⁰⁵. Pergamon'un Aigai ve bölgedeki diğer kentleri artık kendisine ait olarak görmesi ve territorium içinde kalan bu yerleşimlere kesin destek ve yatırım sunması, ancak bu tarihten sonra mümkün gibi görünmektedir. Dolayısıyla ilk veri olarak, M.Ö. 188 tarihini Aigai Agora Binası için, siyasi tarih açısından, bir *terminus post quem* olarak almak mümkündür.

Pergamon ve dolayısıyla da bölge tarihi için önemli bir *terminus* da şüphesiz M.Ö. 133 tarihidir. Bu tarihte, Pergamon kralı Attalos III, krallığını Roma Devletine miras bırakarak, siyasi olarak Pergamon Devletinin sonunu getirmiş, Anadolu'da da Roma Döneminin, yine siyasi olarak, başlamasını sağlamıştır. Bu tarihten sonrası, Roma'nın Anadolu'da kendini kabul ettirme mücadeleleriyle geçtiğinden, söz konusu tarihten sonra

¹⁰³ Allen 1983, 42.

¹⁰⁴ Magie 2007, 35-36.

¹⁰⁵ Hansen 1971, 95-96; Magie 2007, 161, dpn 75.

Aigai ve/veya çevresinde, Pergamon etkili imar faaliyetlerinden söz edilemez. Dolayısıyla bu tarih de, Aigai Agora Binası için bir *terminus ante quem* oluşturmaktadır.

Terminus post quem ve *terminus ante quem* arasında, önemli bir tarihsel olay daha Aigai'yi etkilemiştir. M.Ö. 156-154 yılları arasında, Bithynia Kralı Prusias II ile, Pergamon Kralı Attalos II arasında gerçekleşen savaşlar sırasında, tahrip gören yerleşimler arasında Aigai'nin de adı geçmektedir¹⁰⁶. Yapıda herhangi bir tahribat ve onarım izi görülmemesinden hareketle, konuyla ilgili birkaç alternatif görüş sunulabilir. Ya Aigai kent merkezi değil, territorium içindeki kırsal yerleşmeler ve üretim alanları, söz konusu savaşlardan hasar görmüştür, ya da Aigai Agora Binası, söz konusu tarihlerden sonra inşa edilmiştir. Bu ihtimallerin her ikisi de eşit derecede mümkün görünmektedir.

Binayı, 3. Bithynia Savaşı'nın hemen sonrasına, M.Ö. 2. yüzyıl ortasına tarihleyen Seddon'a göre, Aigai'nin Prusias II saldırısı sonrasında, yenik kraldan almış olduğu, 100 talentlik tazminat, Pergamon'un kentin yeniden imarında, direkt olarak sponsorluğunu gerektirmeyecek kadar yüksektir; ve zaten Aigai kendisi de oturmuş ve ek kaynaklarla desteklenmiş bir ekonomiye sahiptir¹⁰⁷. Binanın genel ve detay özelliklerinde gözlenen Pergamon paralellikleri ise, yazara göre, Pergamon'da yetişmiş ustalarla bağlantılıdır¹⁰⁸. Bu noktada, Seddon tespitleri belli oranda doğru görünmektedir. Sadece detayda farklı değerlendirilebilecek olan nokta, Aigai'nin kendi ekonomik gücü üzerine koyduğu 100 talentlik tazminat ile, Pergamonlu ustalardan hizmet alacak gücü bulmuş olabileceğidir. Zira yaklaşık aynı döneme tarihlenebilecek Bouleuterion yapısında Pergamonlu ustaların çalışmış olması¹⁰⁹, Aigai'nin yetişmiş, kalifiye iş gücünden belli oranda yoksun olduğunu düşündürmektedir.

Siyasi tarihsel verilerden sonra, mimari arkeolojik buluntular ele alınmalıdır. Aigai Agora Binasının, tarihlemeye yönelik olarak belirleyici olabilecek mimari arkeolojik buluntuları oldukça sınırlıdır. Fakat, özellikle İon sütun başlıkları, bu konuda önemli rol oynamaktadırlar. Direkt olarak Aigai Agora Binası sütun başlıklarından biri, Orhan Bingöl tarafından yayımlanmış ve M.Ö. 3.yüzyıl başlarına tarihlenmiştir¹¹⁰. Fakat bu tarihleme önerisi, hem yukarıda sözü edilen siyasi tarihe ilişkin *terminus* verilerine ters düşmekte, hem de Batı Anadolu'daki diğer benzerleriyle karşılaştırıldığında gereğinden erken gibi

¹⁰⁶ Hansen 1971, 134; Magie 2007, 60.

¹⁰⁷ Seddon 1987, 110.

¹⁰⁸ Seddon 1987, 110-111, 154-155.

¹⁰⁹ Bkz. Levha 1-b. Bouleuterion buluntusu heykel üzerinde okunan "Pergamonlu Hippias oğlu Menestratos Yaptı" ibaresi...

¹¹⁰ Bingöl 1980, 30-31, taff. 5-no.5. Sayın O.Bingöl, o tarihte ulaşılabilir olan tek örneği değerlendirmeye alabilmiştir ve söz konusu örnek de oldukça tahrip olmuş bir parçadır.

görülmektedir. Özellikle Magnesia Artemis tapınağı sütun başlıklarıyla olan benzerlikler dikkat çekicidir¹¹¹. Hali hazırda, yukarıda sözü edilen tarihsel *terminus* dizisi ile, Magnesia Artemis tapınağındaki, Aigai Agora Binası ile paralel İon sütun başlıklarının tarihleri de örtüşmektedir. Ayrıca, önceki bölümlerde tanıtılan benzer stoaların da tarihleri, yine aynı dönemi, yani M.Ö. 2.yüzyıl ortalarını işaret etmektedir¹¹².

Aigai Agora Binası, bu güne kadar gerçekleştirilen kazılarında, serbest plastik kategorisinde sadece bir tek portre buluntusu sunabilmiştir. Eser, stil özellikleriyle Augustus Dönemi içine tarihlenebilecek olmasına karşın¹¹³, yapının tarihlenmesine yardımcı bir nitelik taşımamaktadır. Ancak binanın Augustus Dönemi içerisinde kullanımda olduğu gerçeğine yol gösterir; ki söz konusu tarih de *terminuslar* arasında kalmaktadır.

Yapının doğusundaki Küçük Meydan'da, 2009-2011 arasında gerçekleştirilen kazılar, binanın önündeki taş döşemeyi; ve onun 0.40m kadar altında, ancak 3m² bir alanda korunmuş halde, minik taş ve sıkıştırılmış toprak serili bir diğer tabanı açığa çıkarmıştır. Bu taban üzerinde, serili halde ele geçen çanak çömlek, büyük oranda homojen bir yapı göstermekte ve M.Ö. 2.yüzyılın ortası ve hemen sonrasına işaret etmektedir.¹¹⁴

Yukarıda sözü edilen verilerden hareketle, Aigai Agora Binasının, M.Ö. 2.yüzyıl ortalarında, Pergamon Kralları Eumenes II'nin başlatıp, Attalos II'nin sürdürdüğü yoğun imar faaliyetleri sırasında, Pergamon eliyle kente kazandırıldığı söylenebilir. İnşaat evresine ait taban üzerinden ele geçen çanak-çömlek buluntuların tarihleri, İon sütun başlıkları ve paralelleriyle de örtüşmekte ve dolayısıyla arkeolojik buluntular, siyasi tarihsel verileri desteklemektedirler.

Macellum için ise durum biraz farklıdır. Her ne kadar, yapıya yönelik kazılardan tarihlendirmeye yardımcı, kontekst buluntu ele geçmemiş olsa da, bu yapının Küçük Meydan üzerine daha sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Zira, Dar Teras'ı oluşturan ve bugün izlenebilen teras duvarı (**Levha 61-b,c**), Agora Binası ile çağdaş olan daha erken duvarın (**bkz. Ek Levha-3**) önünde yükseltilerek teras genişletilmiş ve Macellum da kazanılan bu alan kullanılarak yerleştirilmiştir. Macellum yapısı kendi içinde tarihllemeye yardımcı veri sunamasa da, payandalı geç teras duvarının tekniği ve kullanılan devşirme malzemelerden hareketle bu duvarın Roma Dönemi içerisinde inşa edildiği söylenebilir. Duvarda kullanılan

¹¹¹ Magnesia Artemis Tapınağına ilişkin bkz. Human 1904, 39-91. Ayrıca Aigai Agora Binası örneği ile Magnesia örnekleri arasındaki benzerlik O.Bingöl tarafından da ortaya konmuş (Bingöl 1980, 30-31) fakat bu stilistik paralellik yazar tarafından tarihllemeye yansıtılmamıştır.

¹¹² Bkz. **Karşılaştırma ve Değerlendirme**.

¹¹³ Bkz. Bölüm **Portre**.

¹¹⁴ Bkz. Bölüm **İnşa Evresi Taban Buluntuları**.

caementicum katkılı harç, “en erken” M.S. 1.yüzyılın ilk yarısına yol göstermektedir. Kentin M.S. 17 yılında, bütün bölgeyle birlikte geçirdiği ağır deprem yıkımı, söz konusu imar faaliyetlerini gerekli kılmış olabilir. Her ne kadar Agora Binası güçlü statik özellikleri sayesinde ne bu yıkımdan ne de daha sonraki emsallerinden etkilenmemiş gibi görünse de, kent genelinde yaşanan onarım ve imar faaliyetleri sırasında terasın genişletildiği, hatta belki zarar gören erken terasın bunu zorunlu kıldığı; ve kazanılan yeni alanda da Macellum’un inşa edildiği düşünülebilir. Bu durumda yapı için önerilebilecek tarih M.S. 1.yüzyılın ikinci çeyreği gibi görünmektedir.

Aigai Agora Binasının doğu duvarında izlenen, çatıdan su aktarımı amaçlı sisteme ait izler, Lepcis Magna ve Pergamon örneklerinden hareketle M.S. 2.yüzyıl başlarına işaret etmektedirler¹¹⁵. 2 no.lu oda önündeki bağlantı ve rögar üzerine yapılan sondajda açığa çıkarılan, taban altına gömülü künklerin üzerini kapatmakta kullanılmış olan *opus caementicum* harç ile rögarın içinin sıvanmasında kullanılan aynı özelliklerdeki ince kiremit kırığı katkılı sıva da, M.S. 1.yüzyıl geç teras duvarında kullanılan beyaz, kireç ağırlıklı *caementicum*dan farklı olarak M.S. 2.yüzyıla götüren özellikler göstermektedir (**bkz. Ek Levha-3**).

Bütün bu verilerden hareketle, Aigai Agora Binasının M.Ö. 2.yüzyıl ortasında, belki hemen sonrasında da içine alan M.Ö. 150-140 yılları arasında inşa edildiği, M.S. 17 depremi sonrasında alınan yardımlarla Dar Teras’ın genişletilmesi ile Macellum’un M.S. 1.yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde inşa edilerek komplekse eklendiği ve M.S. 2.yüzyıl içerisinde, kuvvetle muhtemel de başlarında, hem çatıdan su indiren kurşun boruların, hem de taş zemin altında daha önce var olan ve ana-kayadaki kanal ve doğu cephedeki odalardan çıkan tali kanallardan oluşan sisteme ek olarak rögarlar ve künklerle genişletilen ve geliştirilen su sisteminin eklendiği söylenebilir.

¹¹⁵ Bkz. **Su Sistemi ve Drenaj**, dpnt. 43,44.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KONSERVASYON ve RESTORASYON ÖNERİLERİ

Bu tez çalışmasının sonunda, yukarıda detaylarıyla tanımlanmış ve sorunları irdelenerek sonuca ulaştırılmış olan, Aigai Agora Binasının, korunmasına yönelik de bir takım önerilerde bulunmak, tez sahibinin ana görevlerinden biridir. Buna yönelik olarak alınması gereken önlemlerin başında, bugün neredeyse bir mucize eseri halen 10.38m yüksekliğinde ayakta olan doğu duvarının sağlamlaştırılması ve gerek iç, gerekse dış kaynaklı tahribattan korunması gelmektedir. Söz konusu duvarın, karşı karşıya olduğu en büyük tehlike, kuzey-doğu köşesindeki çatlak olarak kendini göstermektedir (**Levha 11-A**). Yapının bu kısmının kurtarılabilmesi için, çatlağın iç kısmında kalan ve dışa doğru baskı uygulayan enkazın kaldırılması; ve bu yapılırken de köşenin dışarıdan, çelik kasnaklarla güçlendirilerek dengesinin korunması gerekmektedir. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesinin ardından, enkazın kaldırılmasıyla ortaya çıkacak statik gerekliliklere göre bir koruma planı hazırlanıp uygulamaya konmalıdır.

Duvarın müdahaleye ihtiyaç duyan bir diğer kısmı ise, anakaya zemin üzerine oturan ilk sıradan başlayarak, yer yer 3-4 sıra kadar yükselebilen, ateş, nem, rüzgarla gelen kum bombardımanı gibi dış etkenlerle oluşmuş, taş tahribatlarıdır. Öncelikli gereklilik, halen devam etmekte olan söz konusu tahribatın durdurulmasıdır. Sadece yukarıda adı geçen kısımların değil, yapının tamamının dışarıdan gelen bu tür tahribatlara karşı korunmasına yönelik gerekli müdahalelerin gerçekleştirilmesinden önce ise, üzerine binen mevcut yükü taşımakta zorlanan yapı elemanlarının, eğer hayati noktalarda konumlanmışlarsa, değiştirilmeleri gerekmektedir. Bu şekilde, güçlendirme uygulamalarının yapılmasından sonra, ortaya çıkan resim üzerine geliştirilecek olan bir koruma projesiyle, dışarıklı tahribat etkenlerinin, yapı üzerindeki etkileri ortadan kaldırılabilir.

Aigai Agora Binasının, koruma uygulamalarına ihtiyaç duyan tek kısmı, doğu duvarı değildir. Bina içindeki enkazın kaldırılmasıyla eş zamanlı olarak, Aigai Agora Binası batı duvarı, bunun arkasında kalan *ara* duvarı ve eğer gerekli olduğu anlaşılırsa, onun arkasındaki teras duvarı da sağlamlaştırılmak suretiyle, yapının desteklenmesi gerekmektedir.

Bu uygulamalar haricinde, tez içerisinde de sözü edildiği üzere, terasa yaslanan yüksek yapıların ana karakteri olarak, iç duvarlar ve dış duvarlar birbirlerini destekler şekilde tasarlanmışlardır. Yapının daha fazla zarar görmesini engellemek ve statik dengesini yeniden kurabilmek adına, enkaz kaldırma ve kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılacak olan

“niteliksiz” yapı malzemelerinin, müdahale izleri açıkça görülecek şekilde, iç duvarların yükseltilmesinde kullanılması oldukça yararlı olacaktır. Böyle bir uygulamanın hayata geçirilmesi sırasında, en önemli hususlar, yapılan çalışmanın *geri dönüştürülebilir* olması ve gerçekleştirilen müdahalenin, yapının orijinal dokusundan kesinlikle ayırt edilebilmesidir.

SONUÇ

Aigai Agora Binası, Batı Anadolu'daki "L" tipi stoalar ve çok katlı kamu binaları arasında, birkaç yönden oldukça önemli ve tekil bir yapı olarak kendini göstermektedir.

Kendi türündeki binalar arasında, tartışmasız olarak, en iyi korunmuşluk durumu gösteren yapıdır. Bu özelliği dolayısıyla, diğer benzer örneklerin doğru olarak değerlendirilmesinde olduğu kadar, dönemin inşa faaliyetlerinin anlaşılmasında da yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Benzeri çok katlı yapıların statik problemlerinin çözülmesi ile verimli mekan yaratımı ve kullanımının nasıl kombine edildiği; üç farklı amaca hizmet eden, üç farklı tasarımdaki katların, statik kaygıları gözeterek, tek yapı içerisinde, organik bir şekilde ilişkilendirilmeleriyle, Aigai Agora Binası özelinde cevaplanmış olmaktadır. Ayrıca, özellikle donanım uygulamaları, kapı-pencere doğramaları gibi detaylar düşünüldüğünde, binanın inşasını gerçekleştirenler ile kullanıcıları arasındaki, bir nevi iş bölümü de ortaya çıkmaktadır. Günümüzden farklı olarak, yapıdaki ince işçiliklerin "olmazsa olmaz", standart uygulamaları inşaat sırasında gerçekleştirilirken, özellikle kullanıma yönelik detay uygulamalar kullanıcının inisiyatifine bırakılmıştır. Örneğin, kapı kasaları ve pencere çerçeveleri, inşaat sırasında yerlerine yerleştirilirken, bunların kilitlenmeleri, açılıp kapanmalarına dair kanat detayları, parmaklık ve benzeri güvenlik ihtiyaçları gibi kullanıma yönelik unsurların, kullanıcıya bırakıldığı gözlenmektedir. Hatta 4 numaralı odada olduğu gibi, birbirini takip eden farklı kullanıcılar, söz konusu detaylarda, birbirlerinden farklı çözümlere de gidebilmektedirler.

Aigai Agora Binasının aydınlığa çıkardığı bir diğer detay ise, su sistemlerine ilişkindir. Çatı oluklarından, dikey hatlarla su indirilerek, yapının önündeki ana artere ulaştırılmasına yönelik sistemin, bilinen çok az örneği mevcuttur¹¹⁶. Bu nadir sistemin, odalardan çıkan yer çörtenleri ile birleştirilmesi ve bu kombine sistemin bir ana arter vasıtasıyla yapının güneyindeki bir sarnıca ulaştırılması ile, antik dönem içerisinde çok az örneği bulunan bir mühendislik başarısı göz önüne serilmiş olmaktadır.

Kamu alanlarının düzenlenmesi açısından da, hem Agora Binası, hem de birbirine bağladığı iki meydan, önemli şehircilik detayları sunmaktadır. Agora Binasının kat düzenlemeleri, bu iki meydanın da farklı kullanım amaçlarına işaret etmektedir. Üçüncü kat, yani Agora Doğu Stoası, sosyal işlevli bir mekandır. Yukarıda sözü edilen portre de üçüncü

¹¹⁶ Bkz. dpnt. 43-45.

kattan düşen enkazın içinden ele geçmiştir¹¹⁷. Bu kat, sınırını oluşturduğu meydanın, genel özelliğini de yansıtmaktadır. Biri “L” diğeri “T” formlu iki stoa ve bir Propylon ile sınırlanmış olan Agora Meydanı, hemen kuzeyinden Batı Stoa’ya bakan Bouleuterion ve üç yanından (kuzey-güney-batı) bağlanan ana caddelerle birlikte düşünüldüğünde, sosyal ve siyasi bir kimlik taşımaktadır. Kelime anlamıyla “*toplanma yeri*” tanımını hak etmektedir.

Agora Binasının birinci katı, ekonomik faaliyetlere ayrılmış gibi görünmektedir. 12 adet doğu, 2 adet de kuzey cephe, önlü arkalı toplam 28 mekanıyla, ekonomik ve hatta belki de (en azından bazı mekanlarda) üretime yönelik amaçlara ayrılmıştır. Söz konusu mekanların bazılarının, üretimden direkt olarak arza açıldıkları düşünülebilir. Bu durum, doğu cephe mekanların açıldıkları, Küçük Meydan veya Dar Teras olarak isimlendirilen alan için de geçerlidir. Burada bulunan ve Macellum olarak tanımlanan yuvarlak yapı da, aynı şekilde, muhtemelen üretimden arza açılmaktadır.

Macellum olarak tanımlanan yuvarlak yapı, türünün ilginç ve tekil bir örneğini teşkil etmektedir¹¹⁸. Yukarıda da tanımlandığı üzere, iki terasa yayılmış olan Agora Meydanının, ekonomik, üretimsel ve ticari alanı olan, Dar Teras üzerine, Roma Döneminin erken evrelerinde inşa edilmiş olması gereken yapı¹¹⁹, kent sakinlerinin kırmızı ve beyaz et ihtiyaçlarına hizmet eden, bir nevi mezbaha ve/veya kasap-balıkçı işlevi görüyor olmalıydı. Bu terasa bakışlı diğer mekanlarla birlikte değerlendirildiğinde ise, hayvansal her türlü üretimin (Et ve diğer hayvansal gıda maddelerine ek olarak, dokuma, deri sanayi vb.) Dar Terasa yayılan Küçük Meydan içerisinde gerçekleştirildiği fikri öne çıkmaktadır. Bu bölgede, Macellum olarak tanımlanabilecek, diğerlerinden ayrıştırılmış binaların tek örneği olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Terasın kuzey girişi henüz açığa çıkarılmamış olmakla birlikte, güneyden meydana girişi sağlayan basamaklı ve kapılı bir düzenlemenin varlığı, bu Küçük Meydanın bir üst terastaki Agora Meydanından sadece işlev açısından değil, fiziksel olarak da izole edildiğini göstermektedir.

¹¹⁷ Bkz. Bölüm **Portre ve Tarihleme**.

¹¹⁸ Bkz. Bölüm **Macellum**.

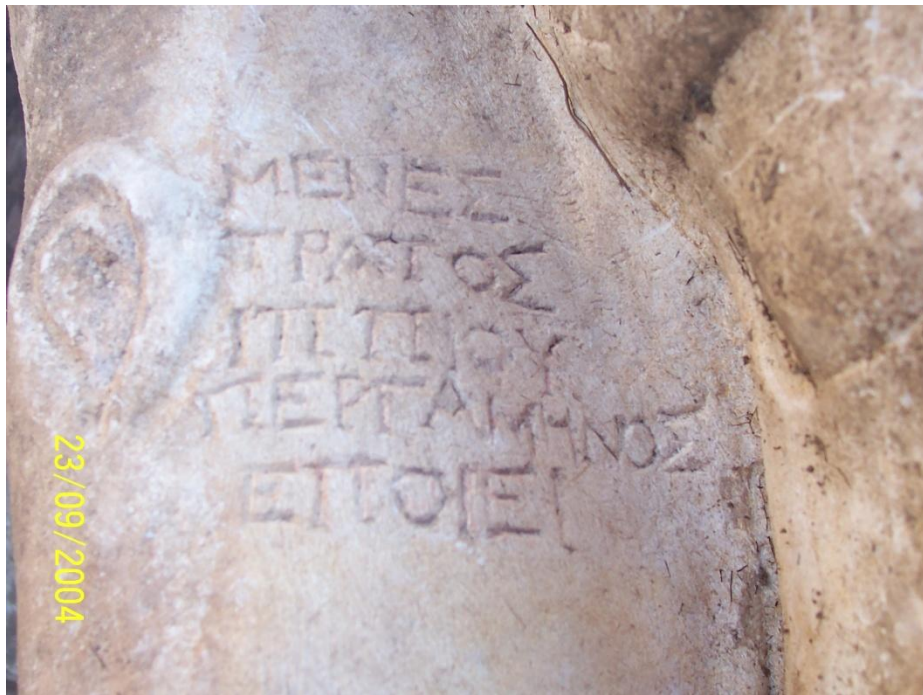
¹¹⁹ Bkz. Bölüm **Tarihleme**.

LEVHALAR

LEVHA 1

A

B

LEVHA 2

A

B

LEVHA 3

A

B

LEVHA 4

A

B

C

LEVHA 5

A

B

C

LEVHA 6

A

B

C

LEVHA 7

A

B

LEVHA 8

A

B

LEVHA 9

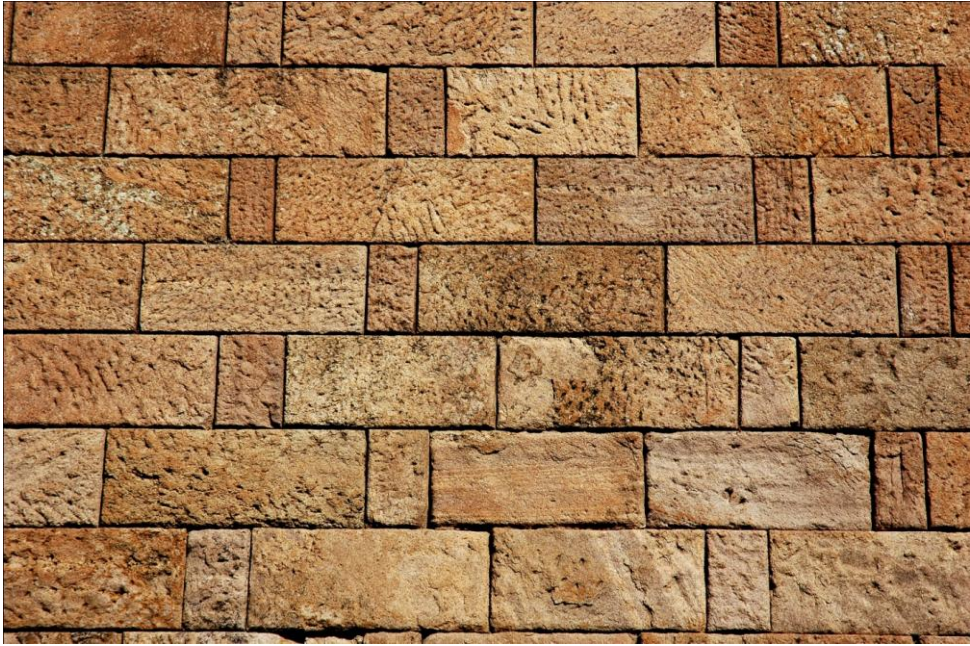

A

B

LEVHA 10

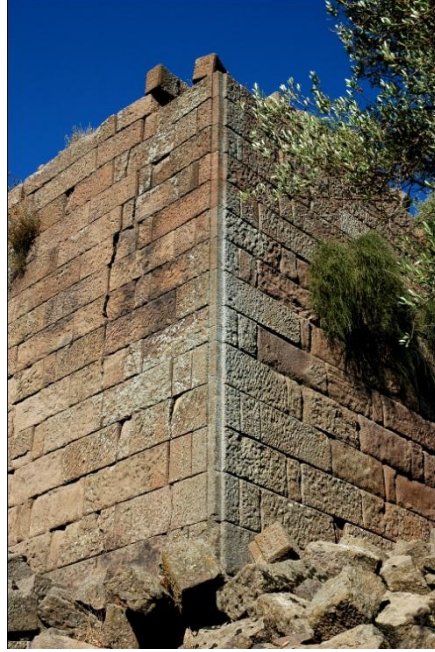

A

B

LEVHA 11

A

B

LEVHA 12

A

B

LEVHA 13

A

B

C

LEVHA 14

A

B

LEVHA 15

A

B

C

D

LEVHA 16

A

B

C

LEVHA 17

A

B

C

LEVHA 18

A

B

C

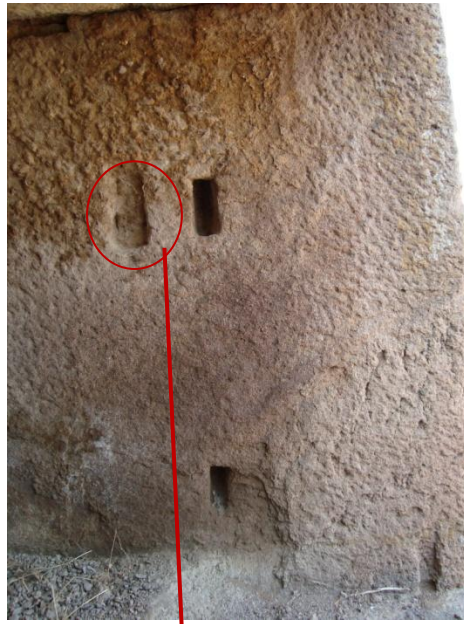
LEVHA 19

LEVHA 20

A

B

C

D

LEVHA 21

A

B

A

B

C

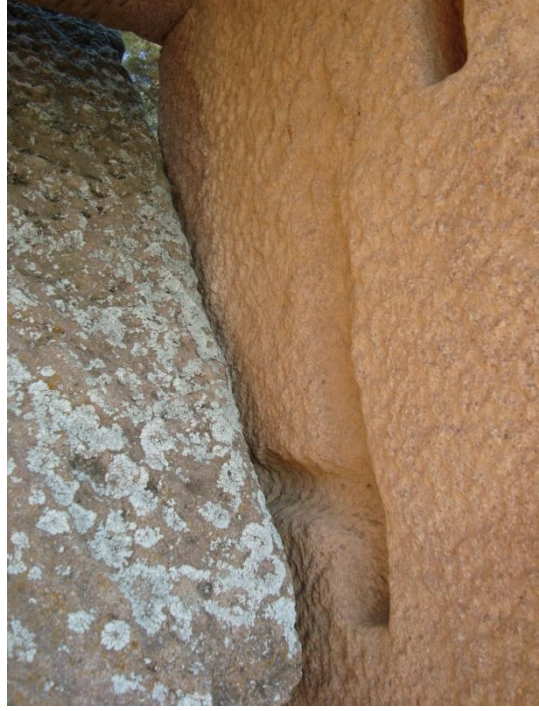

D

LEVHA 23

A

B

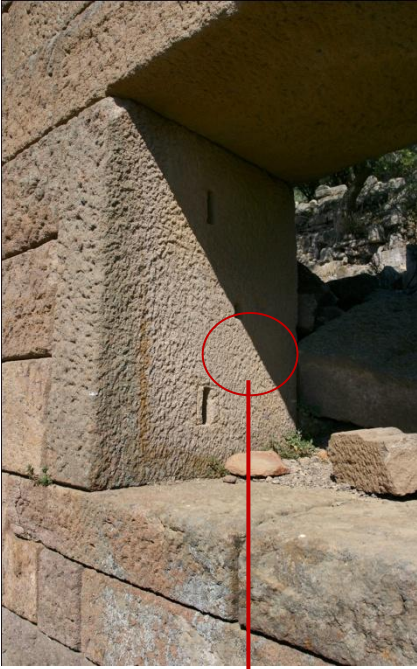

C

D

LEVHA 24

A

B

C

D

LEVHA 25

A

B

C

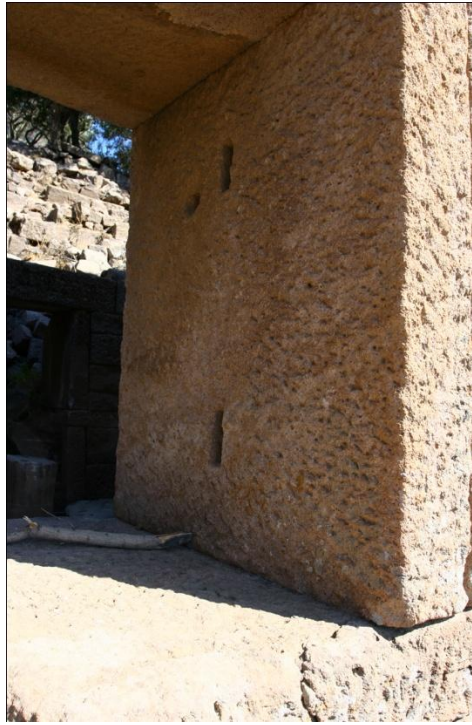

D

LEVHA 26

A

B

C

D

LEVHA 27

A

B

C

D

LEVHA 28

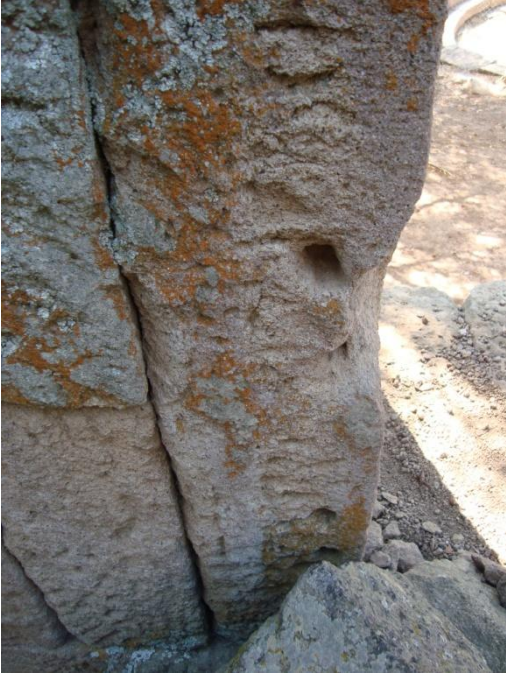

A

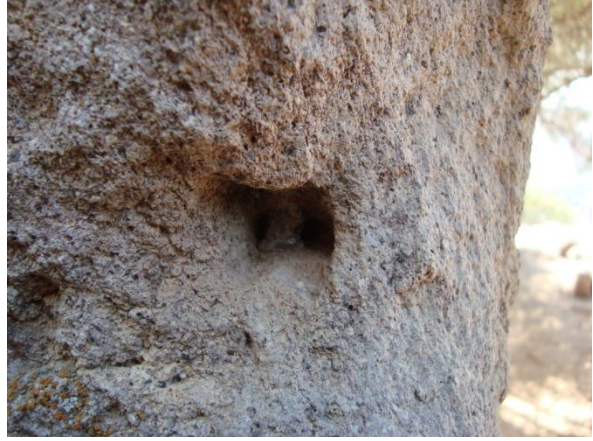

B

LEVHA 29

A

B

C

LEVHA 30

A

B

C

LEVHA 31

A

B

C

LEVHA 32

A

B

C

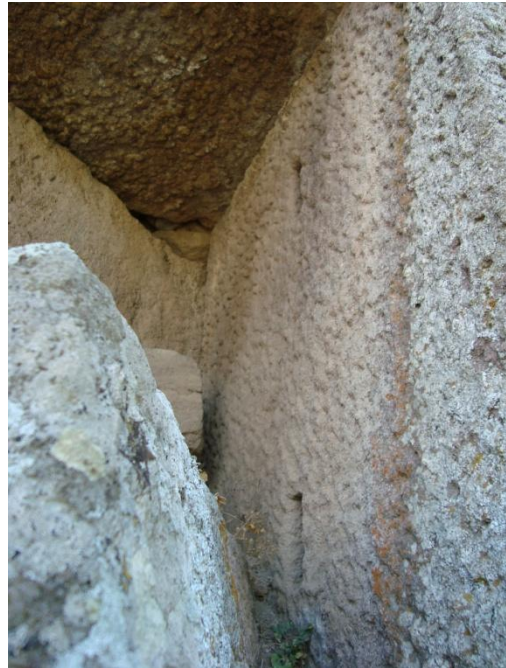
LEVHA 33

A

B

C

LEVHA 34

A

B

C

D

LEVHA 35

A

B

C

D

LEVHA 36

A

B

C

LEVHA 37

A

B

C

D

LEVHA 39

A

B

LEVHA 40

A

B

C

D

LEVHA 41

A

B

A

B

LEVHA 43

A

B

LEVHA 44

A

B

LEVHA 45

A

B

LEVHA 46

A

B

C

LEVHA 47

A

B

LEVHA 48

A

B

LEVHA 49

A

B

C

LEVHA 50

A

B

LEVHA 51

A

B

C

D

LEVHA 53

A

B

C

LEVHA 54

A

B

C

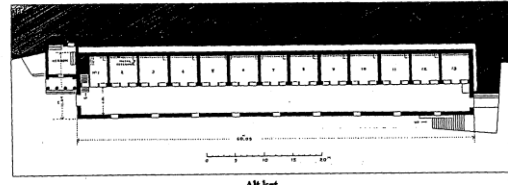
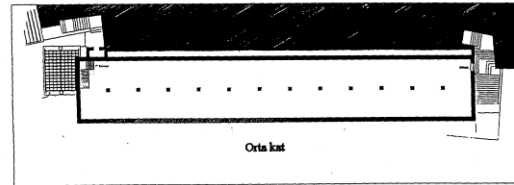
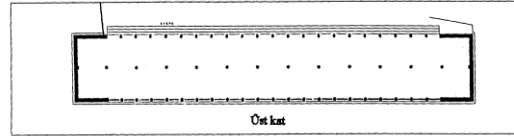
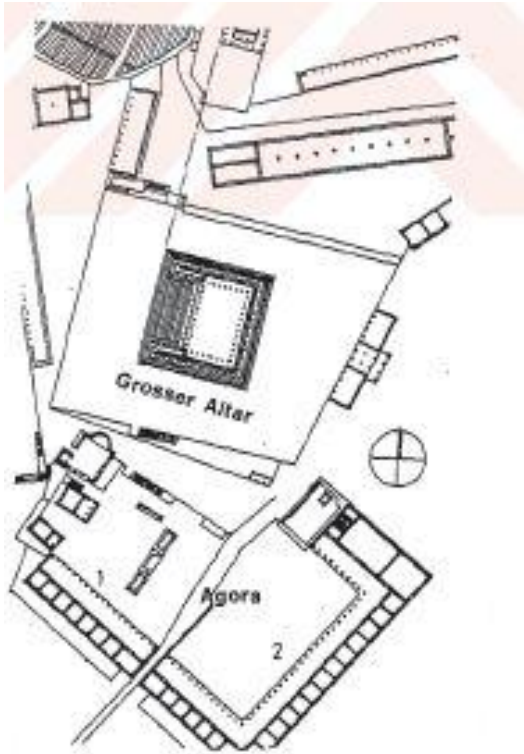

D

LEVHA 55

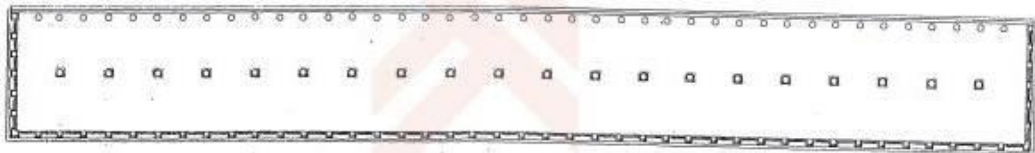
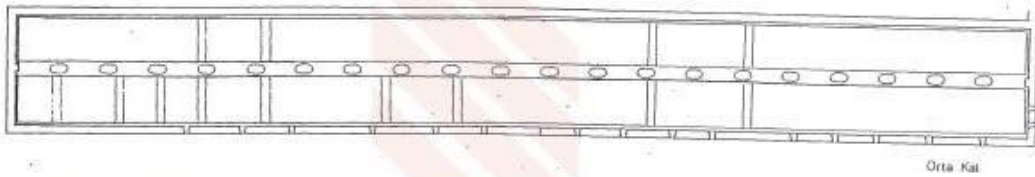
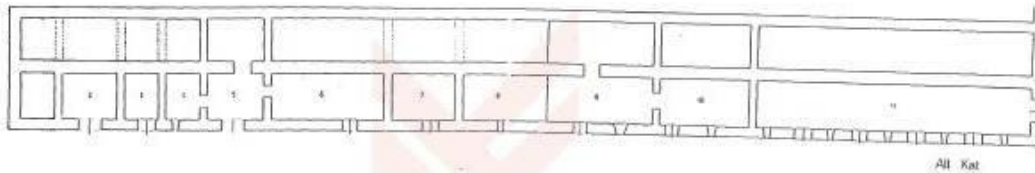

LEVHA 56

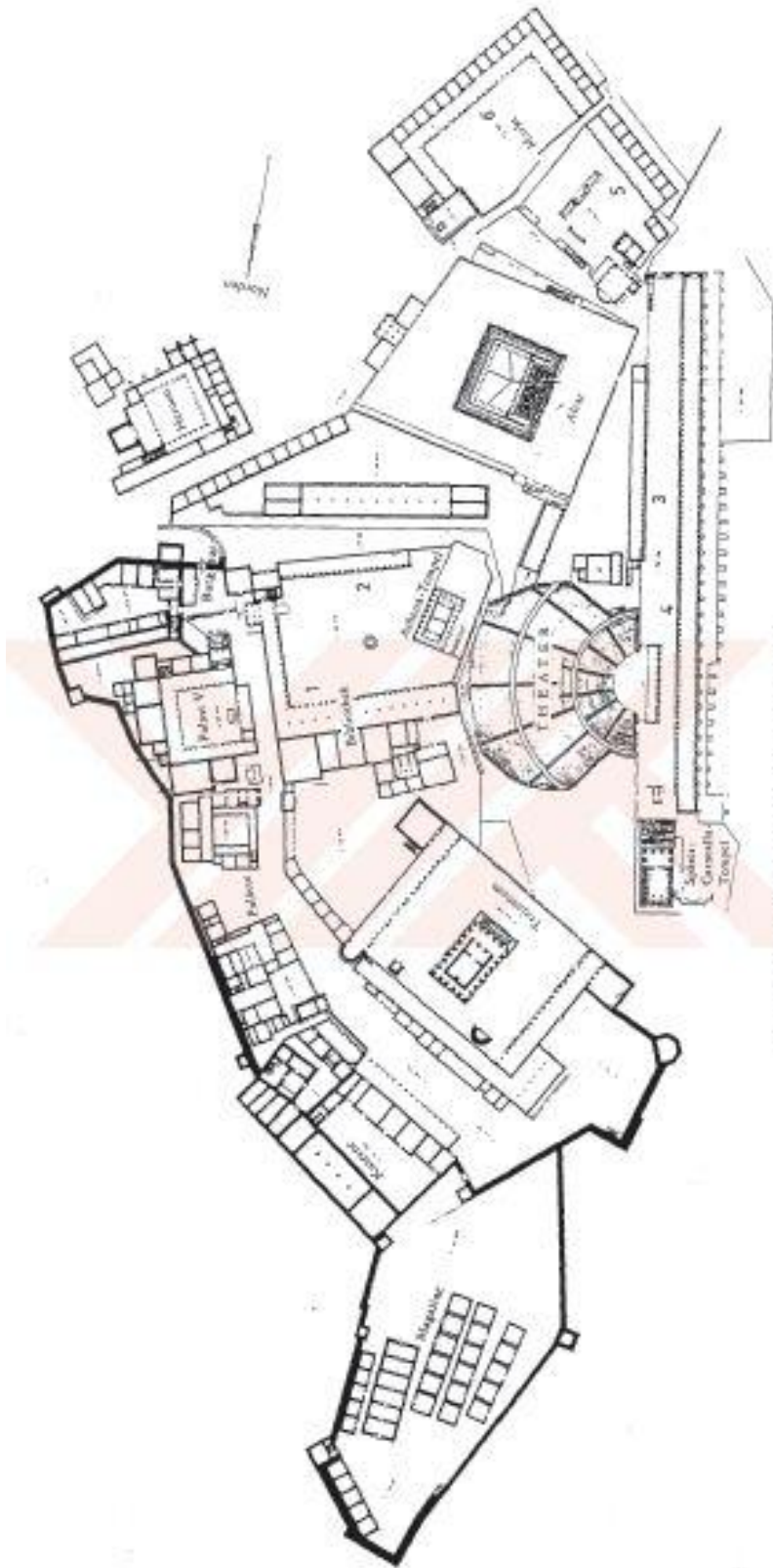

A

B

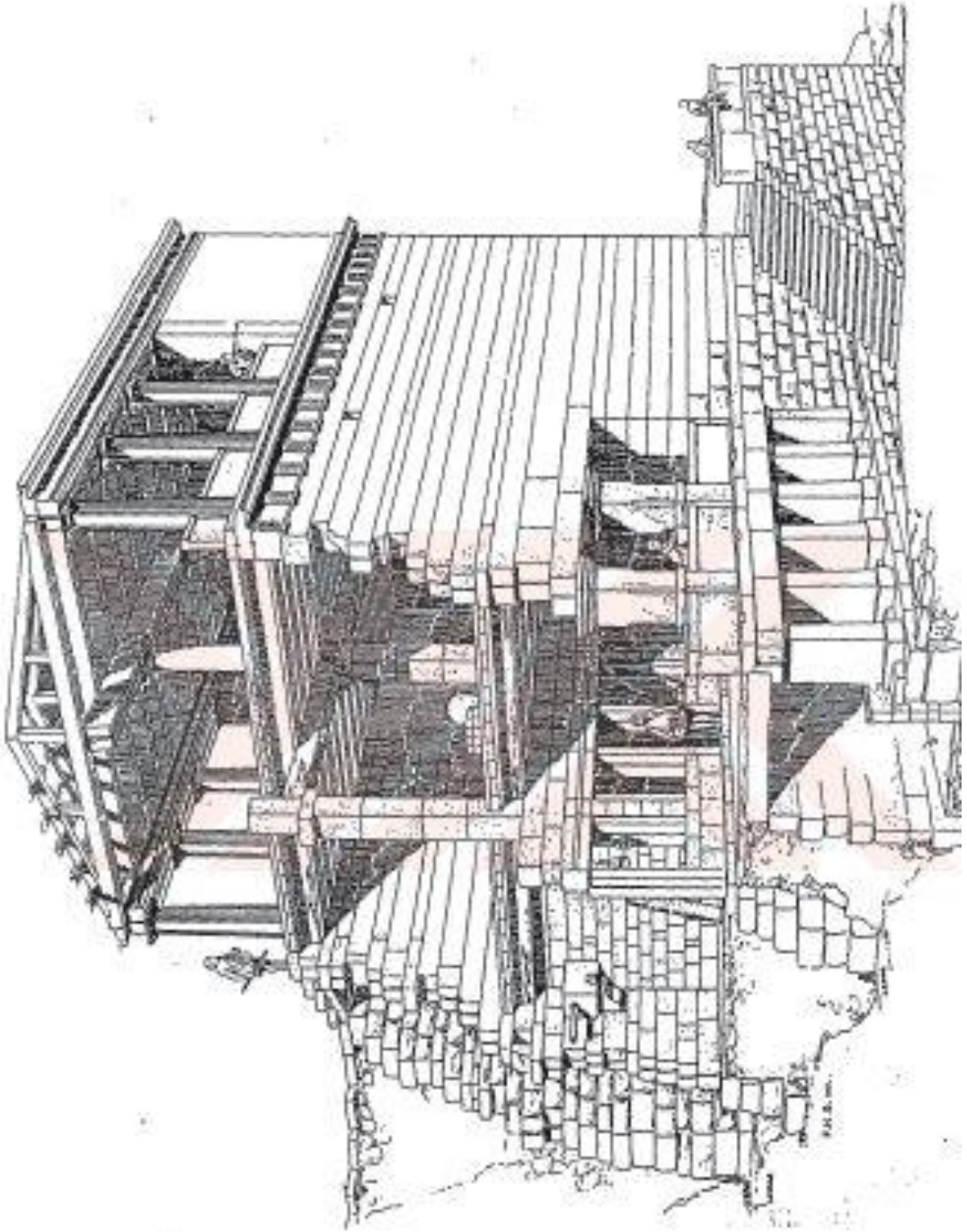
C

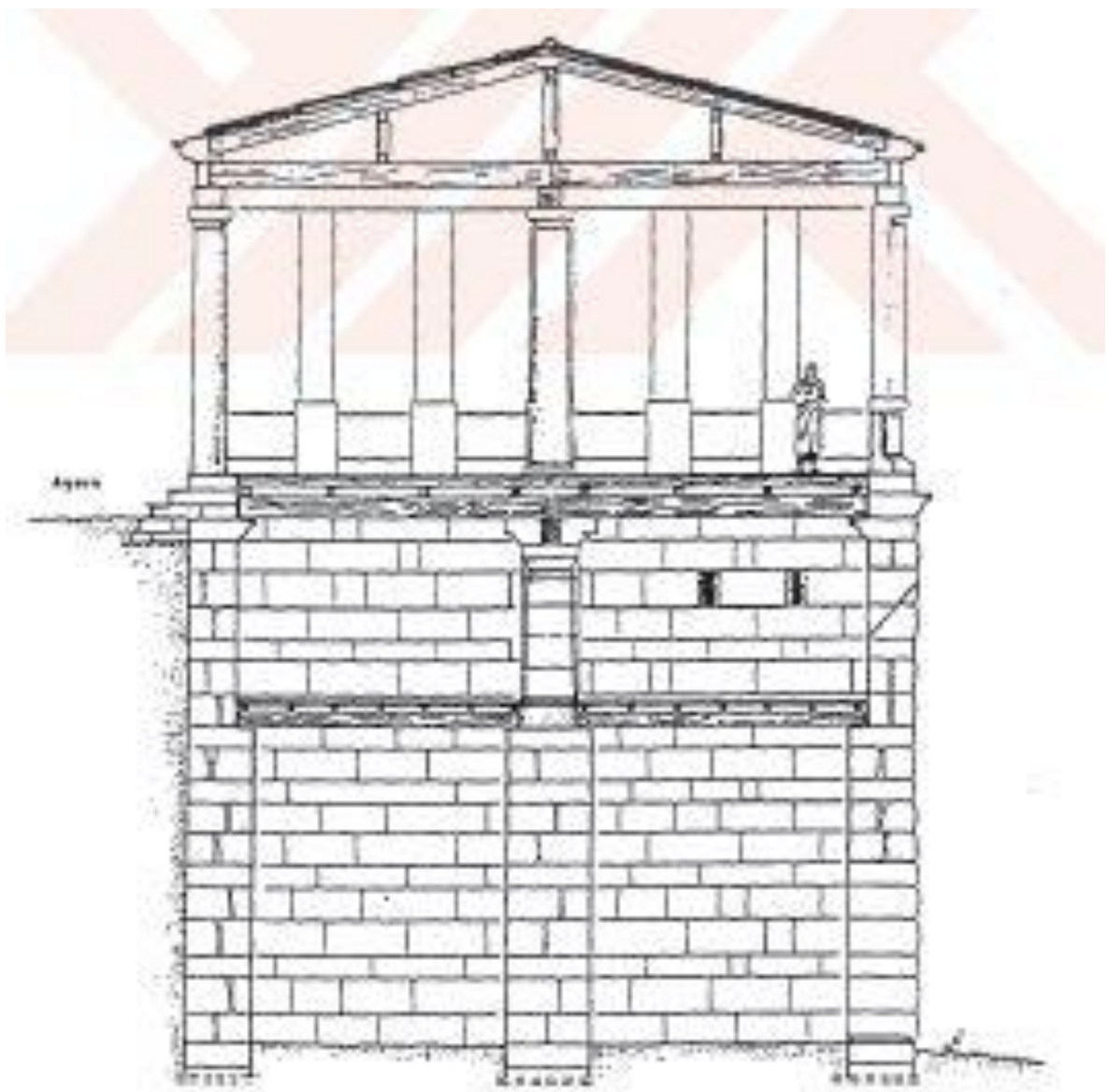
Pergamon Akropol. (Radi 1988, Abb. 10)

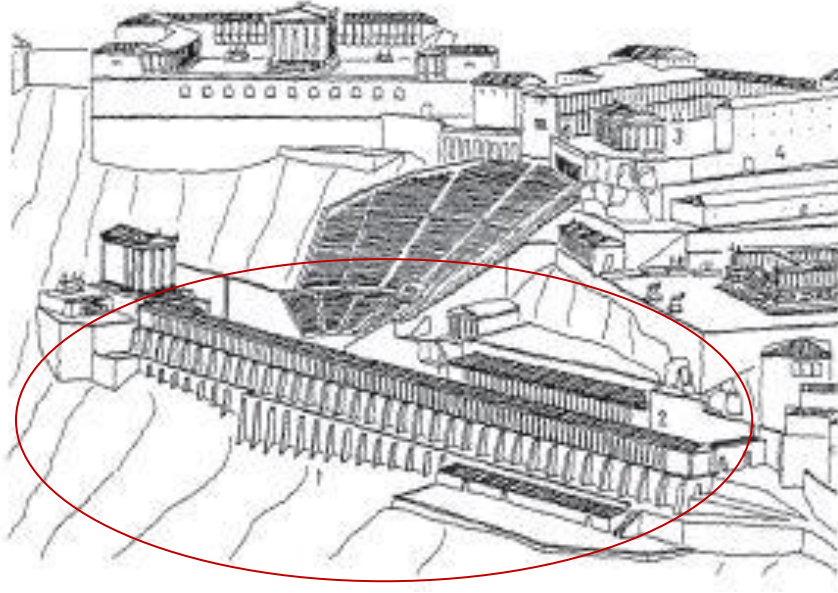
1. Athens K.A. L Şekilli Stoa.
2. Athens K.A. Güney Stoa.
3. Tiyatro Terası Doğu Stoa.
4. Tiyatro Terası Batı Stoa.
5. Yukarı Agora Batı Stoa.
6. Yukarı Agora U Şekilli Stoa.

LEVHA 58

LEVHA 59

A

B

LEVHA 61

A

B

C

LEVHA 62

A

B

C

D

KAYNAKÇA

- Akarca 1972** A. Akarca, Şehir Savunması, 1972.
- Akurgal 1978** E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, 1978.
- Akurgal 1983** E.Akurgal, Eski İzmir 1 “Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı”, 1983.
- Allen 1983** R.E. Allen, *The Attalid Kingdom: a Constitutional History*, 1983.
- Atik 2004** S. Atik, “Balık ve Et Çarşıları Macellumlar”, Anadolu/Anatolia, Ek Dizi (Suppl.), 2004, 1-20.
- Bartoccini 1929** R. Bartoccini, Le Terme di Lepcis, 1929.
- Betancourt 1977** P.P. Betancourt, The Aeolic Style in Architecture, 1977.
- Bingöl 1980** O. Bingöl, “Das Ionische Normalkapitell in Hellenistischer und Römischer Zeit in Kleinasien”, Ist. Mitt., Beiheft 20, 1980.
- Bingöl 1998** O. Bingöl, Magnesia ad Meandrum, 1998.
- Bohn 1885** R. Bohn, “Das Heiligtum der Athena Polias Nikephoros”, AvP II, 1885.
- Bohn-Schuchardt 1889** R. Bohn, C. Schuchardt, Altertümer von Ägä, 1889.
- Boyd 1978** T.D. Boyd, “The Arch and the Vault in Greek Architecture”, AJA 82 (1978), 83-100.
- Clarke-Bacon-Koldewey** J.T. Clarke, F.H. Bacon, R. Koldewey, Investigations at Assos (Drawings and Photographs of the Buildings and Objects Discovered During the Excavations of 1881-1882-1883), 1921.
- Coulton 1976** J.J. Coulton, The Architectural Development of the Greek Stoa, 1976.
- Doğer vd. 2008** E. Doğer, L. Doğer, Ş. Tül, Y. Sezgin, M. Önder, S. Akat, M.H. Kan, B. Yener, E. Dereboylu, Ü. Türkan, E. Atay, M. Şahan, F.

Genç, O.K. Serttürk, İ.S. Çakır, 'Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları', *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29-1, 207-232.

- Doğer 2009** E. Doğer, Roma Heykeltraşlığı, 2009.
- Doruk 1987** S. Doruk, "Antik Alinda Kentindeki Pazar Yapısı", *Belleten* 51, 1987, 1130-1137.
- Doxiadis 1972** C.A. Doxiadis, *The Method for the Study of the Ancient Greek Settlements*, 1972.
- Duggan 2005** T.M.P. Duggan, "Supplementary Data to be Added to the Chronology of Plague and Earthquakes in Antalya Province and in Adjacent and Related Areas", *ADALYA VIII* (2005), 357-390.
- Ersoy 1998** A. Ersoy, *Metropolis Stoası Işığında Batı Anadolu Stoaları*, (Y. Doktora Tezi), 1998.
- Fontrier vd. 1887** M.A. Fontrier, P.F. Foucart, "Exploration de la plaine de l'Hermus", *Bull. De Corr. Hell.*, 11 (1887), 79-107.
- Hansen 1971** E.V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*², 1971.
- Heiler 2000** U. Heiler, "Gehöfte, land – und viehmirtschaftliche Installationen Gräber", *Asia Minor Studien* 41, 59-78.
- Heredotos** Heredotos, *Heredot Tarihi*, (Çev. M. Ökmen, 2004).
- Hopper 1979** R.J. Hopper, *Trade and Industry in Classical Greece*, 1979.
- Human 1904** C. Human, *Magnesia am Meander*, 1904.
- İren 2003** K. İren, *Aiolische orientalisierende Keramik*, 2003.
- Kirschen 1941** F. Kirschen, *Antike Rathaus*, 1941.
- Knackfuss 1924** H. Knackfuss, *Die Südmarkt und die Benachbarten Bauanlagen, Milet 1.7*, 1924.
- Koenigs 1993** W. Koenigs, "Planung und Ausbau der Agora von Priene", *IstMitt* 43, 1993, 381-396.

- Lawrence** A.W. Lawrence, *Ancient Greek Architecture*, 1957.
- Maggie 2007** D. Magie, *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, (Çev. Başgelen N. - Çapar Ö., 2007).
- Malay-Ricl 2009** H. Malay, M. Ricl, 'Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis', *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42, 39-60.
- Mallwitz** A. Mallwitz, *Olimpia und seine Bauten*, 1972.
- Mansel 1971** A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 1971.
- Martin 1951** R. Martin, *Recherches sur l'Agora Grecque*, 1951.
- Martin 1965** R. Martin, *Manuel D'architecture Grecque*, 1965.
- Naumann-Tuchelt** R. Naumann, *Tuchelt*, "Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma 1962," *IstMitt* 13-14, 1963-64.
- Orlandos 1968/2** A.K. Orlandos, *Les Matériaux de Construction et la Technique Architecturale des Anciens Grecs (Seconde Partie)*, 1968.
- Owens 1994** E.J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev. C. Bilsel, 1994)
- Panternalis 1972** D. Panternalis, "Ho neos makedonikos tafos tes Berginas" *Makedonika* 12 (1972), 147-182.
- Plat.** Platon, *Yasalar*, (Çev. C. Şentuna, S. Babür, 1998).
- Plinius** Plinius, *Naturalis Historia*, (www.perseus.tufts.edu., J. Bostock, M.D., F.R.S., H.T. Riley, Esq., B.A., Ed.)
- Radt 1976** W.Radt, "Pergamon 1975", *AA*, XCI, (1976)
- Radt 1984** W. Radt, *Bergama*, 1984.
- Radt 1988** W. Radt, *Pergamon. Geschichte und Bauten, Funde und Erforschung einer antiken Metropole*, 1988.
- Ramsay 1881** W.M. Ramsay, *Contributions to the History of Southern Aiolis*, *JHS* II (1881), 271-308.

- Reinach 1891** S. Reinach, Revue Archéologique, Documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient Hellénique de 1883 a 1890, Chronique D'Orient, 1891.
- Robertson** D.S. Robertson, Greek and Roman Architecture, 1992.
- Schäfer 1968** J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, 1968.
- Schrammen 1896** J. Schrammen, "Der Grosse Altar", AvP III, 1896.
- Seddon 1987** L.R. Seddon, The Agora Stoas at Assos, Aigai and Termessos: Examples of the Political Function of Attalid Architectural Patronage, 1987. (Y. Doktora Tezi)
- Sedillot 1983** R. Sedillot, Dünya Ticaret Tarihi, (Çev. E.N. Erendor, 1983).
- Serdaroğlu 1995** Ü. Serdaroğlu, Behramkale Assos, 1995.
- Shrammen** J. Shrammen, Der grosze Altar der obere Markt, Altertümer von Pergamon (series), 1906.
- Strabon** Strabon, Geographika, XII-XIII-XIV, (Çev. A. Pekman, 2000).
- Tacitus** Cornelius Tacitus, Annales, (www.perseus.tufts.edu., A.J. Church, W.J. Brodribb, Ed.)
- Tanaç 2000** M. Tanaç, Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekan Kurgusu, 2000.
- Varkıvanç 2002** B. Varkıvanç, Spuren Makedonischer Kammergräber in Kleinasien, Lykia 6, 2001-2002, 277-290.
- Varkıvanç 2007** B. Varkıvanç, Zum Fenster des sog. hellenistischen Baues in Sillyon, Adalya X, 2007, 49-61.
- Vitriv.** Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, (Çev. S. Güven, 2005).
- von Kienlin 2004** A. von Kienlin, Die Agora von Priene, 2004.
- Ward-Perkins 1974** J.B. Ward-Perkins, Cities in Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity, 1974.
- Wiegand-Schrader 1990** Th. Wiegand-H.Schrader, Priene, 1904.

- Winter 2006** F.E. Winter, *Studies in Hellenistic Architecture*, 2006.
- Wycherly 1957** R.E. Wycherly, "Literary and Epigraphical Testimonia", *Agora III*, 1957.
- Wycherly 1972** R.E. Wycherly, "The Agora of Athens", *Agora XIV*, 1972.
- Wycherly 1993** R.E. Wycherly, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, (Çev. N. Nirven, N. Başgelen, 1993).
- Xenophon** Xenophon, *Hellenika*, (Çev. B. Umar, 1984).

ÖZGEÇMİŞ

Öğr. Gör. Dr. Muhammet Hamdi KAN		
İş Adresi	Akdeniz Üniversitesi Serik M.Y.O. Belkıs/Antalya	
E-mail	mhamdikan@yahoo.com	
Telefon	0242 7357391-139	
Fax	0242 7357130	

1. Eğitim Bilgileri

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Doktora	Arkeoloji	Akdeniz Üniversitesi	2012
Y. Lisans	Klasik Arkeoloji	Ege Üniversitesi	2005
Lisans	Arkeoloji	Akdeniz Üniversitesi	2002

2. Akademik Görev

Ünvan	Alan	Kurum	Yıl
Öğr. Gör. Dr.	Mimari Restorasyon	Akdeniz Üniversitesi Serik M.Y.O.	2013
Öğr. Gör.	Mimari Restorasyon	Akdeniz Üniversitesi Serik M.Y.O.	2006

3. İdari Görev

Görev	Kurum	Yıl
-------	-------	-----

Program Koordinatörlüğü	Akdeniz Üniversitesi Serik M.Y.O. Mimari Restorasyon Programı	2007-2011
-------------------------	---	-----------

4. Mesleki İlgili Alanları

Hellenistik Dönem Mimarisi
Bronz Çağda Batı Anadolu
Bronz Çağ Ege Çanak-Çömleği
Sosyal Arkeoloji

5. Projeler

	Proje Başlığı	Destekleyen	Görev	Süre
1	Aigai Antik Kenti Agora Binası Kazı, Koruma ve Restorasyon Çalışmaları	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	Alan Sorumlusu Uzman Arkeolog	2006 -
2	Aigai Antik Kenti Kazıları	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	Bilimsel Kazı Heyeti Üyesi	2004 -
3	Perge Antik Kenti Kazıları	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	Bilimsel Kazı Heyeti Üyesi	2012 -

6. Yayın Faaliyetleri

6.1. SCI tarafından taranan dergilerde yayınlanan makaleler, derlemeler, teknik not, editöre mektup, kitap kritiği ve benzeri diğer yayınlar:

- **Kan, M. Hamdi**-Dündar, Erkan, "Madduwatta ve Zippasla Dağı Ülkesi", ADALYA, VIII, 1-16.
- **Kan, M. Hamdi**, "Mycenaean Involvement on Anatolian Coastline", Soma 2007 Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, Istanbul Technical University, 23-24 April 2007, Ed. Çiğdem Özkan Aygün, Bar International Series 1900 (2009) England, 185-195.

6.2. Diğer indeksli dergilerde yayınlanan makaleler, derlemeler, teknik not, editöre mektup, kitap kritiği ve benzeri diğer yayınlar:

6.3. Uluslararası/ulusal yayınevleri ya da kuruluşlarca basılmış kitaplar, kitaplarda editörlük veya bölüm yazarlığı:

6.4. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (proceedings) basılan bildiriler:**6.5. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:**

- E. Doğer, L. Doğer, Ş. Tül, Y. Sezgin, M. Önder, S. Akat, **M.H. Kan**, B. Yener, E. Dereboylu, Ü. Türkan, E. Atay, M. Şahan, F. Genç, O.K. Serttürk, İ.S. Çakır, 'Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları', *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29-1, 207-232.

6.6. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler:**6.7. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:****6.8. Uluslararası/ulusal dergilerde editörlük, yayın kurulu üyeliği ve hakemlik:****7. Ulusal veya Uluslararası Etkinlikler (Kongre, çalıştay düzenleme vb.)**

- Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Lykia Sempozyumu (2005) / (Teknik Departman Sorumlusu)
- I.-IV. Ulusal Restorasyon Öğrencileri Kollogyumu (2007-2010) / (Düzenleme Komitesi Başkanı)

8. İş Deneyimi

Görev	Kurum/Firma	Yıl
Teknik Eleman/Arkeoloji Öğrencisi	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Patara Kazıları	1998-2001
Teknik Eleman/Arkeoloji Öğrencisi	Eberhard Karls Universität Tübingen, Lykien Projekt	1999-2001
Teknik Eleman/Arkeoloji Öğrencisi	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tlos Yüzey Araştırmaları	1999,2001
Arkeolog	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Beydağları Yüzey Araştırması	2002, 2005
Bilimsel Heyeti Üyesi	Kazı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kadıkalesi (Anaia) Kazıları	2003-2004
Arkeolog	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ege Gübre Kurtarma Kazıları	2004
Bilimsel Heyeti Üyesi	Kazı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aigai Kazıları	2004 -

Bilimsel Heyeti Üyesi	Kazı	T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kaunos Kazıları	2006
Bilimsel Heyeti Üyesi	Kazı	T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Mùdùrlùđù Antalya Kaleiçi Kesik Minare (Cumanın Camii) Kazı, Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları	2007
Akademik Danışman		T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Antalya Doğu Garajı Kurtarma Kazıları	2009-2010
Bilimsel Heyeti Üyesi	Kazı	T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Perge Kazıları	2012 -

EKLER